

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
PSDS Journal of Development Studies Thammasat University
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2563

ผู้นำรุ่นใหม่

สิทธิมนุษยชน

เครือข่ายภาคประชาชน

เสรีภาพ

เสมอภาค

ภราดรภาพ

ผู้นำรุ่นใหม่ สิทธิ การเรียนรู้
การมีส่วนร่วมทางสังคม

“ผู้นำรุ่นใหม่ สืบทอด การเรียนรู้ การมีส่วนร่วมทางสังคม”

ภาพโดย

อรรถพล พิมลนาฏ

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
PSDS Journal of Development Studies Thammasat University
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2563

ผู้นำรุ่นใหม่

สิทธิมนุษยชน

เครือข่ายภาคประชาชน

เสรีภาพ

เสมอภาค

ภราดรภาพ

ผู้นำรุ่นใหม่ สิทธิ การเรียนรู้
การมีส่วนร่วมทางสังคม

วารสารพัฒนศาสตร์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
PSDS Journal of Development Studies,
Puey Ungphakorn School of Development
Studies, Thammasat University
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2563
ISSN 2630-0680

วัตถุประสงค์

วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นวารสารที่เผยแพร่งานวิชาการด้าน ชนบทศึกษา การพัฒนา และงานอาสาสมัครในลักษณะ สหสาขาวิชาการทางสังคมศาสตร์ โดยครอบคลุมประเด็นศึกษาทั้งในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง การบริหารจัดการ สังคม เศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน และประวัติศาสตร์

ข้อกำหนดการตีพิมพ์วารสาร

บทความที่ขอรับการตีพิมพ์จะถูกประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้นๆ อย่างน้อย 2 คน โดยผู้เขียนบทความและผู้ประเมินไม่รู้จักกัน (double-blind) หลังจากนั้นจะส่งความเห็นของผู้ประเมินให้กับเจ้าของบทความ โดยที่ทางกองบรรณาธิการอาจให้ผู้เขียนแก้ไขบทความและส่งให้กองบรรณาธิการภายในระยะเวลาที่กำหนด

ทัศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์ฉบับนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ผู้ประสงค์จะนำข้อความใดๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไป ต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนและโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

สำนักงานติดต่อ: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ปทุมธานี 12121
โทรศัพท์ 02-564-4440-79 ต่อ 1046
โทรสาร 02-564-4429

จำนวนพิมพ์: 50 เล่ม

ราคาเล่มละ: 150 บาท

จัดทำโดย: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

TCI

วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นวารสารที่ผ่านการประเมินเข้าอยู่ในฐานข้อมูล ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI

(Thai Journal Citation Index Center)
สายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2
วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นสมาชิกเครือข่ายวารสารวิชาการ ด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.สามชาย ศรีสันต์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณาธิการ:

ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ:

ศาสตราจารย์ ดร.วรฤดี โรมรัตนพันธ์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาดัม นิละไพจิตร
วิทยาลัยราชสุดา
มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธาวลัย หาญจรสุข
คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ
คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลิดา บัณฑุงศ์
คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาสกร อินทุमार
คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Dr.Dala Raju Nikku

Faculty of Education and Social Work
Thomson Rivers University

คณะผู้จัดทำ: ธิดาทิพย์ สุภาวงศ์

ออกแบบปก - ศิลปกรรม: ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล
ชนกชนน ทองปลุก

ภาพปก: อรรถพล พิมลนาฏ

ข้อมูลเผยแพร่: www.psds.tu.ac.th
www.tci-thaijo.org

กำหนดออกเผยแพร่: ปีละ 2 ฉบับ

มกราคม – มิถุนายน
กรกฎาคม – ธันวาคม

พิมพ์ที่: บริษัท ธนาเพรส จำกัด พ.ศ. 2564
โทรศัพท์ 0-2530-4114
โทรสาร 0-2108-8951
E-mail: tanapress@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารพัฒนศาสตร์ ได้รวบรวมบทความในประเด็นของ ผู้นำรุ่นใหม่ สิทธิ การเรียนรู้ การมีส่วนร่วมทางสังคม ด้วยตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมาสังคมไทย ได้เผชิญกับสถานการณ์ท้าทายหลายด้านทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ในแต่ละสถานการณ์เราจะเห็นว่ามี เด็ก เยาวชน ขึ้นมา เป็นผู้นำรุ่นใหม่และเข้าไปมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม มีการถ่ายทอดความคิด แสดงออกเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งแต่ละครั้งจะมี รูปแบบวิธีการที่แตกต่างจากการเคลื่อนไหวในรูปแบบเดิมๆ ที่ผ่านมา การเข้า มามีส่วนร่วมทางสังคมแสดงถึงพลัง ความกล้าหาญ ท้าทายกรอบความคิดในยุค อดีต คนรุ่นใหม่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพทางความคิด การแสวงหาความรู้ และการ ตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ของการมีส่วนร่วมทางสังคมในฐานะพลเมืองที่มีความตื่นรู้ (Active Citizen) และมีศักยภาพในการร่วมกันกำหนดทิศทางของประเทศในอนาคต

วารสารพัฒนศาสตร์ ฉบับนี้ได้รับเกียรติอย่างสูงจากศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ สู่องค์ความรู้ และพจนานุกรม ให้เผยแพร่บทความ พิเศษ “เด็ก เยาวชน พลเมือง ประชาธิปไตยแบบเสมือน” ซึ่งถือได้ว่าเป็น คุณูปการและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทั้งต่อวารสารและผู้อ่าน ผู้ศึกษา บทความ วิจัยและบทความวิชาการในเล่มเริ่มต้นจาก “ผู้นำรุ่นใหม่” ในสภาพแรงงานที่เป็น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีจิตสำนึกทางสังคมและอุดมการณ์และมีความรู้ ด้านทักษะการเป็นผู้นำที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ การให้การ ศึกษาที่หลากหลาย การถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นใหม่โดยผู้นำอาวุโส การร่วม ขบวนการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ “แนวคิดวิทยาศาสตร์พลเมือง” ขบวนการ เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้นำแนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองมาใช้อยู่ทวิวิธี การต่อสู้ของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรม หลักฐาน ทางวิทยาศาสตร์จะเป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มน้ำหนักอย่างมีนัยสำคัญแก่การขับเคลื่อน ให้เกิดการแก้ปัญหาตามข้อเรียกร้องของชุมชน รัฐและผู้ก่อมลพิษต้องตื่นตัวและ

ไม่อาจเพิกเฉยกับข้อมูลหลักฐานและนำไปสู่การเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาเชิงสร้างสรรค์ “คนรุ่นใหม่กับอนาคตนอกเมืองหลวง” กระแสสังคมที่เปลี่ยนไป จากคนรุ่นใหม่ที่มีงานทำในเมืองหลวงกลับตัดสินใจเคลื่อนย้ายออกนอกเมือง เพื่อแสวงหาโอกาสการดำรงชีพแบบใหม่ในต่างจังหวัด ความกล้าท้าทายกับความเป็นไปได้ใหม่ๆ ที่อยู่ไกลจากความเป็นเมือง การก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่ใช้ความทับซ้อนและเชื่อมต่อของเครือข่ายทางสังคมมากกว่าการอิงอยู่กับท้องถิ่นหรือพื้นที่เพียงแห่งเดียวแต่มีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี “การเรียนรู้” การสร้างนวัตกรรมทางสังคม ที่มีเป้าหมายมากกว่าการสร้างสิ่งใหม่แต่มุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงเชิงระบบด้วยความเชื่อที่ว่าหากมนุษย์มีอิสระในการเรียนรู้จะเป็นหนทางที่สำคัญในการคืนความเท่าเทียมสู่สังคม “สิทธิมนุษยชน” ต่อข้อถกเถียงทางวิชาการกับการ “การุณยฆาต” มนุษย์พึงใช้สิทธินั้นหรือไม่ ในเมื่อสังคมยอมรับ ว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในการใช้ชีวิต การเลือกที่จะไม่มีชีวิตถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเลือกได้หรือไม่ ใครที่จะเป็นผู้กำหนดถึงความเหมาะสม

กองบรรณาธิการเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่าบทความทุกเรื่องในวารสารฉบับนี้มีคุณค่าและประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์และพัฒนางานวิชาการด้านเยาวชนคนรุ่นใหม่ สิทธิ การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้อ่านและผู้ทำงานด้านการพัฒนาต่อไป

ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล
บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ

บทความพิเศษ

- เด็ก เยาวชน พลเมือง ประชาธิปไตยแบบเสมือน 1
สมพงษ์ จิตระดับ สุอังคะวาทิน และพจนา อากานุรักษ์

บทความวิจัย

- การพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการ 12
เคลื่อนไหวทางสังคม

Empowering Yong Leaders in Social Movement Unions

นภาพร อติวานิชยพงศ์

Napaporn Ativanichayapong

ท่ามกลางการเคลื่อนย้าย : คนรุ่นใหม่กับอนาคตนอกเมืองหลวง 58

On the Move: A New Generation's Future Outside the Capital

อนุพงษ์ จันทะแจ่ม

Anupong Chantajam

การใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กร	80
ภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมด้วยการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม :	
กรณีศึกษาเครือข่ายภาคประชาชน จังหวัดระยอง	
Citizen Science Participatory Action Research at People's	
Environmental Organizations in Thailand: A Case Study of	
The Rayong People's Network	
อัฐฐพร ฤทธิชาติ	
<i>Autthaporn Ritthichat</i>	

บทความวิชาการ

ว่าด้วยเรื่อง การเรียนรู้ของมนุษย์และขบวนการเคลื่อนไหว	113
ทางสังคมด้วยนวัตกรรมทางสังคม	
On the Human Learning and Social Movement with	
Social Innovation	
โชติเวชญ์ อึ้งเกลี้ยง	
<i>Shotiweat Ungkleng</i>	
การุณยฆาต : สิทธิมนุษยชนที่ควรมีเพื่อคงไว้ซึ่งศักดิ์ศรี	143
ความเป็นมนุษย์	
Euthanasia: A Human Right Necessary for Maintaining	
Personal Dignity	
ธพิพัฒน์ วรพิพัฒน์การกิจ	
<i>Thaphiphat Worapipatkankit</i>	

เด็ก เยาวชน พลเมือง¹ ประชาธิปไตยแบบเสมือน²

สมพงษ์ จิตระดับ สุอังคะวาทิน³,
พจนา อาภาณัฐรักษ์⁴

¹ เผยแพร่ครั้งแรก www.cydcenter.com/เด็กเยาวชนพลเมือง วันที่ 20 มกราคม 2563

² เผยแพร่ครั้งแรก <http://www.cydcenter.com/wp-content/uploads/ประชาธิปไตยแบบเสมือน.pdf>

³ ศาสตราจารย์ ดร., หน่วยปฏิบัติการวิจัยเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ นักวิชาการ, หน่วยปฏิบัติการวิจัยเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลายคนคงทราบดีว่าวันเด็กเป็นวันที่ถูกกำหนดขึ้นให้ตรงกับวันเสาร์ที่สองของเดือนมกราคม โดยเริ่มมีการจัดกิจกรรมครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 ซึ่งตรงกับปีที่ทั่วโลกจัดให้มีการเฉลิมฉลองให้กับเยาวชนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี หลังจากมีการประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยหน้าที่ของเด็ก โดยนายวี.เอ็ม. กุลกาณี ผู้แทนองค์การสหพันธ์เพื่อสวัสดิภาพเด็กระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ สำหรับในประเทศไทยแต่เดิมวันเด็คนั้นตรงกับวันจันทร์แรกของเดือนตุลาคม แต่เนื่องด้วยสภาพภูมิอากาศที่ยังคงมีฝนตกอยู่ในฤดูกาลดังกล่าว คณะรัฐมนตรีในขณะนั้นจึงมีมติให้เปลี่ยนเป็นวันเสาร์ที่สองของเดือนมกราคมในปี พ.ศ. 2508

“เด็กไทยยุคใหม่ รู้รักสามัคคี รู้หน้าที่พลเมืองไทย” คือ คำขวัญวันเด็กประจำปี 2563 ที่นายกรัฐมนตรี พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ให้ไว้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเด็กและเยาวชน คำขวัญวันเด็ก คือ ชุดคำหนึ่งทีสะท้อนถึงวิถีคิดและมุมมองของผู้นำประเทศในขณะนั้น เชื่อมโยงกับสภาพบริบทสังคม และการเปลี่ยนแปลงของโลกที่กำลังเกิดขึ้นในยุคต่าง ๆ จากการรวบรวมคำขวัญวันเด็กตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 ถึงปัจจุบัน พบว่า 5 อันดับแรกของคำหรือวลีที่นิยมหยิบยกมาเป็นคำขวัญวันเด็ก คือ อันดับที่ 1 “มีวินัย” (12 ครั้ง) อันดับที่ 2 “คุณธรรม” (11 ครั้ง) อันดับที่ 3 “ขยันสามัคคี” (10 ครั้ง) อันดับที่ 4 “ประหยัด” (6 ครั้ง) และอันดับที่ 5 “รักชาติรู้หน้าที่” (4 ครั้ง)

แต่ละยุคสมัยต้องการพัฒนากำลังคนแตกต่างกัน จึงเป็นที่มาว่าเมื่อโลกได้เข้าสู่สถานการณ์สำคัญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาวะสงคราม แนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองและการทหาร ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี ต่างก็มีส่วนกำหนดคุณลักษณะ (characteristic) ของเด็กและเยาวชนในยุคสมัยนั้น ๆ แต่เหนือสิ่งอื่นใด สิ่งที่ซ่อนอยู่ในคำขวัญวันเด็กคือวิถีคิดเชิงอุดมการณ์ชาตินิยมที่มุ่งหวังให้เด็กและเยาวชนเติบโตเป็นพลเมือง

ของประเทศตามความมุ่งหมายของรัฐ แนวคิดเรื่องการพัฒนาความเป็นพลเมือง (citizenship) นั้นมีนักวิชาการต่างประเทศและนักวิชาการไทยได้ให้นิยาม ความหมาย และคุณลักษณะของพลเมืองไว้โดยเชื่อมโยงกับระบบโครงสร้างทางสังคม การเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม ยกตัวอย่างเช่น ในรายงานการประชุมวิชาการของสถาบันพระปกเกล้า ได้ให้คำอธิบายของพลเมืองไทยไว้ว่า “พลเมืองไทย ในอดีตที่ผ่านมา เกิดขึ้นจากการกล่อมเกลาคคนไทยให้อยู่ในวิถีไทย ระบบการศึกษาที่เป็นทางการ และการสอนความรู้ต่างๆ ผ่านสื่อมวลชนหลายแขนง เช่น ศิลธรรมไทย วรรณคดีไทย ศิลปะไทย มารยาทไทย ทำให้พลเมืองไทยยอมรับการแบ่งชนชั้นทางสังคม และยอมรับการปกครองที่ให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองที่เป็นคนดีมีความสามารถ โดยพลเมืองไทยที่ดีต้องเชื่อฟังและทำหน้าที่ของพลเมืองอย่างดีที่สุดด้วยความเสียสละและความสามัคคีโดยไม่ก้าวร้าวหน้าที่ของผู้ปกครอง” ซึ่งปฏิเสธไม่ได้เลยว่าคำว่าพลเมืองไทยนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบสังคม การเมือง การปกครอง ที่ครอบคลุมคำอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคมไว้ คำถามสำคัญคือ เด็กและเยาวชนอยู่ตรงไหนของชุดคำอธิบายคำว่าพลเมืองไทยเหล่านี้ ? หรือในต่างประเทศมีนักวิชาการที่ให้คุณลักษณะของพลเมืองไว้หลากหลายระดับ เช่น แนวคิดเรื่องพลเมือง 3 แบบ ของ Joel Wertheimer ที่มองว่าระดับของพลเมืองนั้นสามารถมีได้ตั้งแต่พลเมืองรับผิดชอบ ที่มุ่งเน้นเรื่องความรับผิดชอบต่อตนเอง ตั้งใจทำงานจ่ายภาษี ปฏิบัติตามกฎหมาย มีจิตอาสา พลเมืองมีส่วนร่วม คือ พลเมืองที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร จัดการชุมชนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เข้าใจกระบวนการทำงานของรัฐ และพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมที่สามารถคิดเชิงวิพากษ์โครงสร้างของสังคมนโยบาย และเศรษฐกิจ สืบค้นหาความจริงและนำเสนอความคิดที่สะท้อนความไม่เป็นธรรมต่อสังคม สนใจความเคลื่อนไหวทางสังคมที่สามารถสร้างผลกระทบเชิงระบบที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่ามีช่องว่างในการให้

คำอธิบายถึงความเป็นพลเมืองของไทยกับสากลอยู่ค่อนข้างกว้างมากอยู่พอสมควร

เมื่อเรากล่าวถึงคำขวัญวันเด็กในปีนี้ที่ว่า “เด็กไทยยุคใหม่ รู้รักสามัคคี รู้หน้าที่พลเมืองไทย” ไม่แตกต่างอะไรมากนักกับเพลงหน้าที่ของเด็กที่รู้จักกันในนามเพลงเด็กเอ๋ย เด็กดี หรือคำนิยาม 12 ประการที่บอกให้เด็กต้องเป็นแบบนั้น แบบนี้ตามความคิดของผู้ใหญ่ นายกรัฐมนตรีเองก็ได้ให้นิยามคำว่าพลเมืองไทยไว้ว่า “พลเมืองไทยคือพวกเราที่เป็นพลเมืองของประเทศไทย และการรู้รักสามัคคีและความดีสำคัญที่สุด” และยังได้กล่าวอีกว่า “การเป็นเด็กดีเคารพผู้ใหญ่ และกตัญญู เพราะถือเป็นสิ่งสำคัญเป็นมารยาทในสังคม การใช้คำพูดคำจาและการเชื่อฟังผู้ใหญ่หากสิ่งใดที่ถูกก็อย่าไปโต้เถียงและอย่าไปคึกคะนอง”

จากชุดคำที่ผู้ใหญ่ล้วนประติ�ฐ์ขึ้นเพื่ออธิบายความเป็นเด็กทางศูนย์วิชาการและเครือข่ายวิชาการด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัว จึงสำรวจความคิดเห็นของเด็กและเยาวชนช่วงอายุ 7-24 ปี เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการสร้างคำอธิบายเพื่อบ่งบอกความเป็นวันเด็กในรูปแบบของตนเอง โดยสอบถามใน 6 ประเด็นสำคัญ คือ เด็กไทยยุคใหม่ มีลักษณะแบบไหน ในมุมมองของท่านคำว่า “รู้รักสามัคคี” หมายถึงอะไร “พลเมืองดี” หมายความว่าอย่างไร “พลเมืองดี” ต้องมีพฤติกรรมอย่างไร พลเมืองไทย มีหน้าที่อะไรบ้าง และให้ลองยกตัวอย่างพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นพลเมืองไทย

วันเด็ก'63

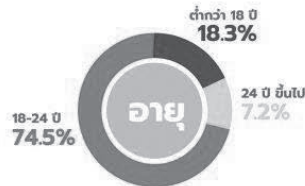
ลุงตุ๊ให้คำขวัญวันเด็กปี 63 ไว้ว่า...

"เด็กไทยยุคใหม่ รู้รักสามัคคี รู้หน้าที่พลเมืองไทย"

นายกรัฐมนตรี พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา

แล้วเด็กไทยมีความคิดเห็นอย่างไรกันบ้าง...

จากจำนวนผู้ตอบ 349 คน (ตั้งแต่วันที่ 18 ธ.ค.62 - 8 ม.ค. 63)

1 เด็กไทยยุคใหม่ มีลักษณะแบบใด

กล้าแสดงออก
(28 ครั้ง)

กล้าคิด
(24 ครั้ง)

กล้าทำ
(15 ครั้ง)

ดีต่อสังคม
(13 ครั้ง)

2 ในมุมมองของท่าน คำว่า "รู้รักสามัคคี" หมายถึงอะไร

สามัคคีกัน
(111 ครั้ง)

ช่วยเหลือกัน
(70 ครั้ง)

ไม่ทะเลาะกัน
(12 ครั้ง)

3 "พลเมืองดี" หมายความว่าอย่างไร

เป็นคนดี
(44 ครั้ง)

มีน้ำใจ
(10 ครั้ง)

ไม่ทำให้อับอาย
เพื่อนร่วม
(4 ครั้ง)

4 "พลเมืองดี" ต้องมีพฤติกรรมอย่างไร

ช่วยเหลือผู้อื่น
(68 ครั้ง)

เคารพ/ปฏิบัติตามกฎหมาย
(49 ครั้ง)

เป็นคนดี
(26 ครั้ง)

5 พลเมืองไทย มีหน้าที่อะไรบ้าง

เคารพ/ปฏิบัติตามกฎหมาย
(76 ครั้ง)

รักชาติ
(51 ครั้ง)

สามัคคี
(33 ครั้ง)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
(26 ครั้ง)

6 โปรดยกตัวอย่างพฤติกรรมของคนที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เป็นพลเมืองไทย

เคารพกฎหมาย
(10 ครั้ง)

รักชาติ
(9 ครั้ง)

เป็นคนดี
เคารพธงชาติ
(8 ครั้ง)

เป็นที่น่าสนใจว่าคำซ้ำที่ปรากฏเป็นคำอธิบายสำหรับคุณลักษณะของเด็กไทยในมุมมองของเด็กและเยาวชนนั้น คือ คำว่า “กล้า” ไม่ว่าจะเป็นกล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ กล้าแสดงออก ในขณะที่คำว่า รักสามัคคีสำหรับเด็กและเยาวชน หมายถึง การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งการช่วยเหลือผู้ที่มีความเดือดร้อน การช่วยเหลือสังคม การช่วยเหลือเพื่อนในภาวะยากลำบาก สำหรับคำว่าพลเมืองดี ส่วนใหญ่มองคาบเกี่ยวกับความเป็นคนดีของสังคม ไม่สร้างความเดือดร้อน สร้างประโยชน์ให้กับสังคม ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของสังคม และเมื่อกล่าวถึงพลเมืองไทย มองว่ามีหน้าที่คล้ายคลึงกันกับการเป็นพลเมืองดี คือ พลเมืองไทยมีหน้าที่มีน้ำใจเป็นคนดี ช่วยเหลือสังคม และเมื่อให้ยกตัวอย่างพฤติกรรมของพลเมืองไทยคือ รักชาติ เคารพกฎหมาย และไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่าเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่นิยามความเป็นพลเมืองและมองคุณลักษณะของพลเมืองดีและพลเมืองไทยโดยเชื่อมโยงกับเรื่องการให้คุณค่ากับการทำความดีเป็นหลัก

อย่างไรก็ดี มีการแสดงความคิดเห็นที่น่าสนใจอยู่หลายประการที่สะท้อนให้เห็นถึงการยึดถือคุณค่าประชาธิปไตย เช่น พลเมืองดีคือบุคคลหรือประชากรที่ตระหนักถึงความเป็นพลเมืองของโลก กระทำสิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ และสร้างสรรค์ พลเมืองไทยมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ ลูกขึ้นมาต่อสู้อย่างมีความยุติธรรม เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมกัน

แม้ว่าวันเด็กปีนี้จะได้แตกต่างจากวันเด็กของปีก่อนๆ มากนัก แต่สิ่งหนึ่งคือการทำความเข้าใจในระดับสังคมถึงความสำคัญของการพัฒนาเด็ก เยาวชน สู่ความเป็นพลเมือง การหาความหมายร่วมกันให้ชัดเจนว่าพลเมืองไทยตามที่เด็กและเยาวชนคิดกับพลเมืองไทยตาม

ที่ผู้ใหญ่ต้องการควรมีหน้าตาอย่างไร อาจทำให้ได้ชุดคำอธิบายใหม่ว่า พลเมืองไทยอาจไม่ใช่แค่รักชาติ รู้หน้าที่ ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน แต่อาจจะหมายถึงการขยายวงกว้างของชุดวิถีคิดและการกระทำที่อยู่บนฐานของการเคารพผู้อื่น การให้ความสำคัญกับความเสมอภาคเท่าเทียมกัน การเห็นอกเห็นใจกัน และการมีส่วนร่วมถึงความเป็นชาติในแง่ที่เป็นผลทางบวกในการพัฒนาประเทศก็เป็นได้ ซึ่งคำอธิบายชุดใหม่นี้อาจจะต้องก้าวไปให้ไกลกว่าคำอธิบายชุดก่อน ๆ ที่ถูกผลิตซ้ำมาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ตามแบบที่เคยอธิบายตาม ๆ กันมา

อย่างไรก็ดี การผลิตซ้ำชุดความคิดแบบเดิมของผู้นำประเทศยังคงวนเวียนอยู่กับสิ่งที่ไม่เป็นสาร์ตเตอร์ ดังจะเห็นได้จากคำขวัญวันเด็กล่าสุดในปี 2564 “เด็กไทยวิถีใหม่ รวมไทยสร้างชาติ ด้วยภักดีมีคุณธรรม” ซึ่งสะท้อนให้เห็นค่าน้ำหนักที่ไม่เท่ากันระหว่างการเตือนใจกับการสร้างแรงบันดาลใจ ซ้ำยังทำให้เห็นชัดว่าประดิษฐกรรมทางข้อความข้างต้นนี้ถูกคิดขึ้นตามวงจรสถานการณ์ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของเด็กและเยาวชน คนรุ่นใหม่มากกว่าการยึดโยงกับการเปลี่ยนแปลงของโลกที่กำลังหมุนไปอย่างรวดเร็ว

ประชาธิปไตยแบบเสมือน

ประเทศไทยร่วมลงนามกับนานาประเทศภาคีเครือข่ายกับสหประชาชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 และ ในปี พ.ศ. 2535 เพื่อให้มีความสำคัญ ความต้องการ การมีส่วนร่วม รู้จักสิทธิ หน้าที่ ระเบียบวินัย **อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กอันมีหลักการสำคัญ 4 ด้าน สิทธิของการอยู่รอด สิทธิของการพัฒนา สิทธิของการคุ้มครอง และสิทธิของการมีส่วนร่วม**⁵

⁵ <https://www.oercommons.org/authoring/5400-global-nomads-group-child-rights-curriculum-semester/view>

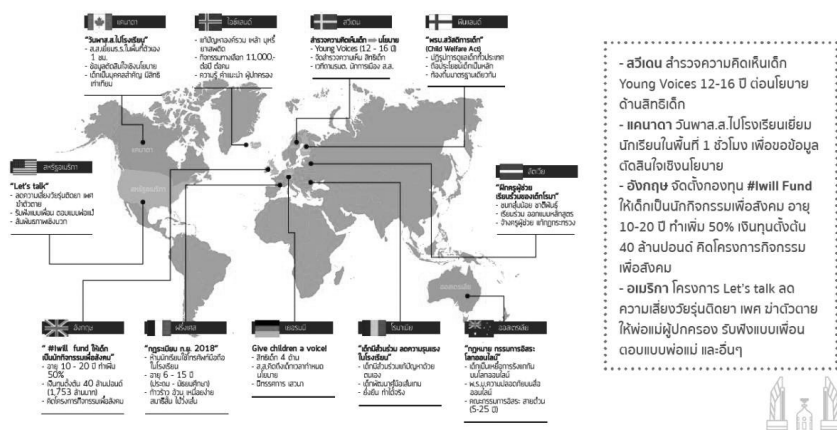
ประเทศที่ร่วมลงนามมีมากถึง 196 ประเทศ แต่ละประเทศได้มีนโยบาย คำขวัญ ประเด็น ปัญหาสังคมร่วมสมัย กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับเกิดขึ้นมากมายหลากหลายแตกต่างกันไปตามสังคมบริบทของแต่ละประเทศ กล่าวได้ว่า นับแต่ปี พ.ศ. 2499 จนถึง ปี พ.ศ. 2561 การศึกษา

เปรียบเทียบประเทศไทยกับประเทศยุโรป อเมริกา ที่เจริญเติบโตพัฒนาความยากจน กับดักความเหลื่อมล้ำ สังคมที่พัฒนา 4.0 ประเด็น ปัญหา อุปสรรค การสร้างประชาธิปไตยผ่านวิถีพลเมืองที่มีคุณภาพตามความเชื่อ ระบบการศึกษาค่านิยมสังคมหล่อหลอมและอื่นๆ การเปรียบเทียบครั้งนี้ อาจจะเป็นคำตอบที่สำคัญว่า ทำไมประเทศไทยจึงได้ประชาธิปไตยครึ่งใบบ้าง ประชาธิปไตยไทยนิยม หรือประชาธิปไตยรูปแบบเท่านั้นเอง ดังข้อมูลต่อไปนี้

1. การสร้างพลเมืองไทยตามระบบประชาธิปไตย มีลักษณะแบบธรรมเนียมปฏิบัติ ผู้นำประเทศนายกรัฐมนตรีให้คำขวัญวันเด็กตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 ถึง พ.ศ. 2560 รวมระยะเวลา 61 ปี คำขวัญที่ถูกใช้ซ้ำมากที่สุด ได้แก่ วินัยตั้งใจเรียน 18 ครั้ง รักชาติ 17 ครั้ง คุณธรรม 15 ครั้ง ต่ำสุด 4 ครั้ง คือ ประชาธิปไตย จำนวนนายกรัฐมนตรีมาจากพลเรือน 8 คน ทหารตำรวจ 11 คน จำนวนปีที่รัฐบาลดำรงตำแหน่ง 19 ปี เป็นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง 40 ปี เป็นบรรษัทภาคปฏิบัติรัฐบาลแต่งตั้ง

ธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวจึงเน้นให้เด็กเป็นคนดี มีวินัย ตั้งใจเรียน เชื้อฟังตามผู้ใหญ่ ผู้นำประเทศกำหนดให้เป็น บรรยายภาคเป็นการถ่ายทอด ท่องจำให้เชื้อฟังมาโดยตลอด ซึ่งล้วนแตกต่างกับอารยธรรมประเทศฝั่งยุโรป อเมริกา ออสเตรเลีย ล้วนเป็นประชาธิปไตยแบบวิถีพลเมือง การให้ความสำคัญและคุณค่าของเด็กทุกช่วงวัย คำสำคัญปรากฏอยู่ในนโยบายด้านเด็ก และเยาวชนดังเช่น การฟังเสียงเด็ก (Voice) การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Participation) สิทธิของเด็ก (Child Right) โครงการ (Project) และการ เป็นเจ้าของโจทย์ปัญหาสำคัญ ผู้นำประเทศ รัฐมนตรี ส.ส. ถือเป็นบทบาทหน้าที่สำคัญในการลงไว้รับฟังพูดคุย สนทนาวิสาสะ เยี่ยมเยือน ฟังความคิดเห็นของเด็กต่อยุทธศาสตร์ที่มีผลโดยตรง ดังเช่น

เราจะเห็นความแตกต่างของธรรมเนียมปฏิบัติ คำสำคัญของไทยที่ ตีกรอบให้เด็กต้องคล้อยตามความคิด ความต้องการ สิ่งที่กำหนดไว้ให้แตกต่าง อย่างชัดเจนกับวิถีพลเมือง คำสำคัญที่นานาประเทศมองเด็กเป็นศูนย์กลาง สิทธิเด็ก พัฒนาพลเมืองที่มีคุณภาพ การเติบโตที่รู้จักสิทธิ หน้าที่ ความรับผิดชอบ และจิตสำนึกประชาธิปไตยผ่านโครงการ ลงมือปฏิบัติ และเป็น

เจ้าของใจทยีนโยบายร่วมกับผู้ใหญ่ทัดเทียมกันมาโดยตลอด ไม่น่าแปลกใจทำไมเด็กไทยเมื่อเติบโตขึ้น เราจึงเฝ้ายืนเชื่อฟังและปฏิบัติตาม หรือมีความคิดสุดขั้วได้ขนาดนี้ เรายังติดที่เปลือก รูปแบบ และการท่องจำประชาธิปไตย ใช่หรือไม่

2. การเรียนรู้ที่สร้างหล່หลอม พัฒนาให้ผู้เรียนเป็น **ผู้เชื่อฟังเฉื่อยชิน (Passive Citizen)** หรือเป็น **ผู้กระตือรือร้น พลเมืองตื่นรู้ (Active Citizen)** ด้วยระบบการศึกษาผ่านการคิดติดกรอบหรือคิดนอกกรอบ การศึกษา ดังเช่น

เราเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองไทย เน้นไปที่การจดจำคำนิยาม เนื้อหา การท่องจำ คำขวัญการสอนและวัดผลการศึกษา ครูบรรยายด้านเดียว นักเรียนเป็นผู้รับ ครูมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการสอนสั่ง อาจจะมีการอภิปรายถกเถียงบ้าง แต่สุดท้ายครูก็ต้องสรุปและนักเรียนต้องเชื่อฟังตามที่สอนแบบพลเมืองคล้อยตามไปในที่สุด ในทางตรงกันข้ามกับนานาประเทศที่ไปถึง 4.0 มานานแล้ว วิชาพลเมืองศึกษา (Civic Education) กลับสอนด้วยโครงงานที่เด็กเป็นเจ้าของใจทยปัญหา การเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องใกล้ตัว การคัดเลือกใจทยด้วยการให้โอกาสทุกคน เสนอเหตุผลของแต่ละคน ลงมติด้วยฉันทามติ การวางแผนเก็บข้อมูล การเชื่อมโยงการเรียนรู้จากแหล่งต่างๆ การลงมือปฏิบัติ การตัดสินใจร่วมกัน การนำเสนอข้อค้นพบต่อผู้ที่เกี่ยวข้องและอื่นๆ เมื่อเปรียบเทียบเช่นนี้ล้วนสะท้อนระบบการศึกษาไทยกับหลายประเทศที่แตกต่างกัน การได้พลเมืองผู้เชื่อฟังหรือพลเมืองตื่นรู้ วิชาหน้าที่พลเมืองกับพลเมืองศึกษา ไทย 2.0 กับนานาประเทศ 4.0 เป็นต้น

การจะก้าวพ้นโลกของ 2.0 ดังเช่นประเทศไทยไปสู่ Thailand 4.0 ได้นั้น จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการเมือง ปฏิรูปการศึกษา กระบวนการสร้างวิถีพลเมืองเน้นการคิดแตกต่างหลากหลาย คิดนอกกรอบแทนเนื้อหาพลเมือง

ศึกษา ต้องเน้นโครงงานกระบวนการประชาธิปไตย การลงมือปฏิบัติให้ความสำคัญที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ สิทธิเด็ก การมีส่วนร่วม เจ้าของโจทย์ปัญหาเชื่อมโยงทั้งในชั้นเรียนและนอกห้องเรียน และอื่นๆ แต่ถ้าเราไม่แก้ไขปฏิรูปให้ดีขึ้น เราก็จะได้ประชาธิปไตยแบบเสมือน 2.0 เวียนว้ายตายเกิด เลือกตั้งยุ่งเหยิง วุ่นวาย แบ่งขั้ว แบ่งสี ปฏิวัติซ้ำเดิมกลับมาอีกแน่นอน

การพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในสหภาพแรงงานที่ เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม¹ Empowering Yong Leaders in Social Movement Unions

นภาพร อติวานิชยพงศ์²

Napaporn Ativanichayapong

¹ เรียบเรียงจากรายงานวิจัยเรื่องการพัฒนาคนรุ่นใหม่ในขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน โดย นภาพร อติวานิชยพงศ์ ภายใต้ความสนับสนุนของกองทุนวิจัย วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ 1) ศึกษาหลักสูตรการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ในปัจจุบัน 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ผลการศึกษาพบว่าในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา มีการจัดการศึกษาให้แก่ผู้นำสหภาพแรงงานหลายหลักสูตร ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาความสามารถในการคิดเชิงวิเคราะห์และการทำงานร่วมกันในหมู่ผู้นำที่มีความเห็นต่างทางการเมือง แนวทางการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ควรมีการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้นำรุ่นใหม่มีจิตสำนึกทางสังคมและอุดมการณ์ และมีความรู้ด้านทักษะการเป็นผู้นำที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ โดยมีรูปแบบการให้การศึกษามากมาย ได้แก่ การมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นใหม่โดยผู้นำรุ่นอาวุโส การจัดโครงการฝึกอบรม และการให้ผู้นำรุ่นใหม่เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ

คำสำคัญ: ผู้นำรุ่นใหม่ สหภาพแรงงาน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

Abstract

The paper has 2 purposes: 1) to study the recent training courses for empowering young labour unions' leaders and 2) to propose guideline for training course development aiming at young leaders of social movement unions. The study found that in the past 15 years, many training courses were organized for labour unions' leaders. These courses raised the analytical skills of young union leaders and enabled them to collaborate with others despite their different political stand-points. However, in order to increase empowerment, training course should emphasize on the concept of social consciences and prepare the young leaders to comprehend changes in the modern world. The forms of training suggested here include; knowledge transfer process from the older leaders to the younger ones and encourage them to engage in labour and other social movements.

Keywords: Young leader, labour union, social movement

1. บทนำ

ในอดีตเมื่อหลายทศวรรษก่อน สหภาพแรงงานเคยเป็นรูปแบบขององค์กรจัดตั้งที่มีความสำคัญมากที่สุดของประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า ซึ่งมีทั้งโรงงานขนาดใหญ่ที่ใช้แรงงานไร้ฝีมือจำนวนมากและธุรกิจภาคบริการที่ใช้พนักงานซึ่งมีทักษะและความรู้เฉพาะด้าน ต่อมาลัทธิสหภาพแรงงานได้ถูกเผยแพร่เข้ามายังประเทศที่เริ่มมีการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม แม้ว่าบทบาทของสหภาพแรงงานในประเทศเหล่านี้จะไม่ได้มีความสำคัญในสังคมมากเท่ากับในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า เนื่องจากมีสัดส่วนของสมาชิกน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนของลูกจ้างทั้งหมด แต่ก็ถือได้ว่าสหภาพแรงงานในประเทศเหล่านี้เป็นองค์กรจัดตั้งที่ชัดเจนซึ่งทำหน้าที่เรียกร้องสิทธิและผลประโยชน์ให้แก่แรงงานที่เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมซึ่งถูกเอาเปรียบจากนายทุนเจ้าของกิจการ และมีคุณภาพชีวิตที่เลวร้ายเช่นเดียวกับแรงงานในภาคอุตสาหกรรมยุคทุนนิยมเริ่มแรกในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าที่เป็นต้นกำเนิดของลัทธิสหภาพแรงงาน

ในเวลาต่อมา บทบาทและความเข้มแข็งของสหภาพแรงงานในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าเริ่มเสื่อมถอยลงเรื่อย ๆ ตั้งแต่หลังทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา เมื่อบริษัทธุรกิจขนาดใหญ่ในประเทศเหล่านี้ได้แปรเปลี่ยนเป็นบริษัทข้ามชาติและย้ายฐานการผลิตจากประเทศของตนไปยังประเทศกำลังพัฒนาที่มีแรงงานราคาถูกและปราศจากต้นทุนด้านการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้การจ้างแรงงานในธุรกิจอุตสาหกรรมซึ่งเคยเป็นฐานของสหภาพแรงงานลดน้อยถอยลงอย่างมาก ในขณะที่การจัดตั้งสหภาพแรงงานในประเทศกำลังพัฒนาเป็นไปอย่างยากลำบาก เนื่องจากถูกต่อต้านจากนายจ้าง และไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ที่มุ่งเน้นเป้าหมายการเติบโตของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมมากกว่าการยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานที่เป็นลูกจ้าง

แม้ว่าสัดส่วนของสมาชิกสหภาพแรงงานในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในปัจจุบันจะลดน้อยถอยลงมาก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับสหภาพแรงงานในประเทศกำลังพัฒนาด้านอุตสาหกรรมก็ยังคงมีสัดส่วนที่มากกว่า กล่าวคือในระหว่าง ปี ค.ศ. 2015-2016 กลุ่มประเทศนอร์ดิกมีสัดส่วนสมาชิกสหภาพแรงงานต่อลูกจ้างทั้งหมดอยู่ที่ร้อยละ 52.5 ถึงร้อยละ 90.4 ประเทศยุโรปตะวันตก เช่น อิตาลี ร้อยละ 34.4 อังกฤษ 23.5 เยอรมนี 17.0 ออสเตรเลีย ร้อยละ 14.5 สหรัฐอเมริกา ร้อยละ 10.3 ส่วนประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในทวีปเอเชีย สิงคโปร์ ร้อยละ 21.2 ญี่ปุ่น ร้อยละ 17.3 เกาหลีใต้ ร้อยละ 10.1 ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาในทวีปเอเชียและแอฟริกา มีสัดส่วนสมาชิกสหภาพแรงงานต่อลูกจ้างทั้งหมดต่ำกว่าร้อยละ 10 (ILOSTAT, 2020) ดังนั้นสหภาพแรงงานในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าจึงยังมีอำนาจการต่อรองอยู่มากพอสมควร โดยเฉพาะในเรื่องของการกำหนดนโยบายของพรรคการเมืองต่างๆ ที่ต้องการเสียงสนับสนุนจากชนชั้นแรงงานในประเทศ

นอกจากจำนวนสมาชิกสหภาพแรงงานจะลดน้อยลงแล้ว คนรุ่นใหม่ในปัจจุบันยังเป็นสมาชิกสหภาพแรงงานน้อยมาก ตัวอย่างเช่น ในประเทศฝรั่งเศสพบว่าแรงงานผู้หญิงเป็นสมาชิกสหภาพแรงงานน้อยมาก โดยเฉพาะผู้หญิงที่อายุต่ำกว่า 30 ปี สมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในวัยใกล้จะเกษียณอายุและสหภาพแรงงานเองก็ไม่สามารถส่งผ่านความรู้เกี่ยวกับสหภาพแรงงานไปยังคนรุ่นใหม่ได้ (วรดุลย์ ตูลารักษ์, 2553)

สำหรับในประเทศไทย สหภาพแรงงานเป็นองค์กรจัดตั้งของลูกจ้างในภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจเท่านั้น ส่วนข้าราชการไม่สามารถจัดตั้งสหภาพแรงงานได้ภายใต้พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 ซึ่งบังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งแตกต่างจากประเทศอื่นๆ จำนวนมากที่ข้าราชการสามารถจัดตั้งสหภาพแรงงานได้ในปัจจุบันถึงแม้ว่าจะมีการจัดตั้งสหภาพแรงงาน

รวมกันทั้งในภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจมากกว่า 1,300 แห่ง แต่ประเทศไทยก็ยังมีปัญหาเช่นเดียวกับประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ กล่าวคือมีสัดส่วนของสมาชิกสหภาพแรงงานต่อลูกจ้างทั้งหมด (กฎหมายแรงงานไทยอนุญาตให้ลูกจ้างจัดตั้งสหภาพแรงงานได้เฉพาะในสถานประกอบการภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจ) ต่ำมากประมาณร้อยละ 3.5 อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐไม่ได้เกื้อหนุนให้ลูกจ้างจัดตั้งสหภาพแรงงานได้โดยง่าย ทำให้สหภาพแรงงานขาดอำนาจการต่อรองและไม่ใช่สิ่งที่รู้จักต่อสาธารณชนเท่าที่ควร และยังมีสาเหตุและปัจจัยอื่นๆ อีกหลายประการที่ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานอ่อนแอ

นอกจากการมีสัดส่วนสมาชิกสหภาพแรงงานต่ำแล้ว สถานการณ์ของสหภาพแรงงานในประเทศไทยมีความคล้ายคลึงกับสถานการณ์ของประเทศฝรั่งเศส ในเรื่องคนรุ่นใหม่อาวูโสขาดการส่งผ่านองค์ความรู้และประสบการณ์ให้กับคนรุ่นใหม่ในสหภาพแรงงาน ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่ผู้นำสหภาพในปัจจุบันโดยเฉพาะผู้ที่ทำงานในระดับนำของขบวนการแรงงานและผู้บริหารองค์กรนำในระดับชาติส่วนใหญ่เป็นผู้มีวัยใกล้เกษียณอายุแล้ว บางคนอยู่ในวัยเกษียณอายุ (เกิน 60 ปี) แล้ว แต่ยังคงทำงานต่อไปในตำแหน่งผู้นำขององค์กร

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานจะไม่มีบทบาทโดดเด่นในสังคมไทย แต่เมื่อเปรียบเทียบกับขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนกลุ่มอื่นๆ สหภาพแรงงานก็เป็นองค์กรจัดตั้งที่มีสมาชิกชัดเจนเป็นจำนวนมากกว่า 6 แสนคนทั่วประเทศ และมีการรณรงค์เคลื่อนไหวในประเด็นผลประโยชน์ของแรงงานอย่างสม่ำเสมอ แม้ว่าจะไม่ได้รับความสนใจปรากฏเป็นข่าวในพื้นที่ของสื่อมวลชนกระแสหลักบ่อยนักก็ตาม อีกทั้งหากศึกษาประวัติศาสตร์ความเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานไทยตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะพัฒนามาสู่การเป็นสหภาพแรงงาน พบว่า

ขบวนการแรงงานเป็นขบวนการภาคประชาสังคมที่มีอายุยาวนานพอ ๆ กับพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนเกิดการปฏิวัติ 2475 เป็นต้นมา จนได้ผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองที่มีความสำคัญต่อการเติบโตของขบวนการแรงงาน ได้แก่ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 รัฐประหาร 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 จนมาถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในรอบกว่า 1 ทศวรรษที่ผ่านมา

ในปัจจุบันประเทศไทยและประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจจากผลของโรคระบาดโควิด-19 แรงงานที่เป็นลูกจ้างเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง การสร้างผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ให้มีจิตสำนึกทางสังคมและมีความรู้ที่เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันสามารถต่อสู้เพื่อสิทธิของแรงงานและประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ

ผู้วิจัยศึกษาสหภาพแรงงานในฐานะที่เป็นองค์กรนำของขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน ซึ่งในปัจจุบันขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานประสบปัญหาในการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ให้มีศักยภาพทดแทนผู้นำรุ่นอาวุโสที่กำลังจะหมดบทบาท หรือหมดบทบาทไปแล้ว บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักสูตรการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ในปัจจุบัน 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

2. กรอบความคิดทางทฤษฎี

บทความนี้ใช้แนวคิดที่เกี่ยวข้อง 3 เรื่องในการศึกษา คือ 1) แนวคิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองของผู้นำแรงงานอาวุโสร่วมสมัย 2) แนวคิดขบวนการแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และ 3) แนวคิดการพัฒนาคนรุ่นใหม่ในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การเรียนรู้และพัฒนาตนเองของผู้นำแรงงานอาวุโสร่วมสมัย

แม้ว่างานศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของขบวนการแรงงานไทยจะมีอยู่ไม่มากนัก แต่กลับพบว่ามีการศึกษาเชิงชีวประวัติของผู้นำแรงงานในอดีตและปัจจุบันอยู่ไม่น้อย สามารถแบ่งงานศึกษาเกี่ยวกับผู้นำแรงงานได้เป็น 3 กลุ่มคือ 1) ผู้นำแรงงานในยุคบุกเบิกขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน 2) ผู้นำแรงงานในยุคหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 3) ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสร่วมสมัย

ผู้นำแรงงานในยุคบุกเบิกขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงาน

ผู้นำแรงงานเหล่านี้เริ่มปรากฏชื่อในงานศึกษาทางวิชาการที่รวบรวมโดย สังคีต พิริยะรังสรรค์ (2529) ซึ่งได้ศึกษาประวัติชีวิตและการเคลื่อนไหวต่อสู้ของผู้นำแรงงานในยุคบุกเบิก 11 คน ได้แก่ ถวัติ ฤทธิเดช วาศ สุนทรจามร สีห์ อโณทัย เขียวไท อภิชาติบุตร สุ่น กิจจำนงค์ บุญทรง วิจะระณะ วิศิษฐ์ ศรีภักธา ประกอบ ไตลักษณ์ล้ำ สังข์ พัทโนทัย ประเสริฐ ขำปลื้มจิต และจำนงค์ หนูทอง ผู้นำแรงงานเหล่านี้บางท่านมีบทบาทตั้งแต่ยุคก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แต่โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในยุคที่มีการก่อตั้งสมาคมสหอาชีพกรรมกรนครกรุงเทพ (ต่อมาคือองค์การสหอาชีพกรรมกรแห่งประเทศไทย) ตั้งแต่ปี 2478 ซึ่งบางท่านเช่น บุญทรง วิจะระณะ และประกอบ ไตลักษณ์ล้ำ ยังคงมีบทบาทในขบวนการแรงงานสืบเนื่องมาจนถึงยุคหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

จากการศึกษาชีวประวัติของผู้นำแรงงานในยุคบุกเบิกนี้ จะมีความคล้ายคลึงกันประการหนึ่งคือ เนื่องจากเป็นยุคที่สังคมไทยเพิ่งเปลี่ยนผ่านจากระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเต็มไปด้วยความขัดแย้งและการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างผู้นำในระบอบเก่าและระบอบใหม่ และในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ถึง

ต้นทศวรรษ 2500 สังคมไทยตกอยู่ในระบอบการปกครองแบบเผด็จการ ทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของแรงงานหรือกรรมกรถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล หรือมีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เนื่องจากอยู่ในช่วงเริ่มต้นของโลกยุคสงครามเย็น ทำให้ผู้นำแรงงานหลายคนมักถูกจับกุมคุมขังเป็นระยะ ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ที่หล่อหลอมให้ผู้นำแรงงานในยุคบุกเบิกมีการพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตสำนึกของชนชั้นแรงงาน

ผู้นำแรงงานในยุคหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถึงก่อนรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้มีผู้นำแรงงานที่มีบทบาทโดดเด่นเกิดขึ้นมากมาย เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม 3 กลุ่มเติบโตขึ้นอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ได้แก่ ขบวนการนักศึกษา ขบวนการแรงงาน และขบวนการชาวนา ในส่วนของขบวนการแรงงาน องค์กรจัดตั้งของคนงานที่ถูกทำลายไปในยุครัฐบาลเผด็จการทหารก่อนหน้านี้ ได้กลับฟื้นคืนขึ้นมาใหม่ มีการออกพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 ที่ทำให้เกิดการจัดตั้งสหภาพแรงงานในรูปแบบเดียวกับสหภาพแรงงานทั่วโลก

ในยุคนี้มีผู้นำแรงงานซึ่งคนรุ่นหลังให้ความสนใจศึกษาชีวิตการต่อสู้ที่สำคัญ คือ อารมณ พงศ์พັນ และไพศาล ธวัชชัยนันท์ ต่อมาเมื่อกลุ่มสหภาพแรงงานอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ มีการจัดทำหนังสือเพื่อบันทึกบทเรียนการต่อสู้ของกรรมกรอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ในปี พ.ศ. 2555 ก็ได้มีการรวบรวมประวัติของผู้นำแรงงานในอดีตซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้มีบทบาทในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จนถึงรัฐประหาร 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 โดยที่บางคนเป็นผู้นำแรงงานที่เติบโตมาตั้งแต่ยุคบุกเบิกขบวนการแรงงาน ได้แก่ แดงอ่อน เกาฏีระ (ป้าน้อย) ประสิทธิ์ ไซโย และบัณฑิตย์ จันทรัมย์ ซึ่งภายหลัง

รัฐประหาร 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ผู้นำแรงงานทั้ง 3 คน ได้เดินทางไปเข้าร่วมทำสงครามประชาชนกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยด้วย (ตุลา ปัจฉิมเวช และสุณี ไชยรส, 2554)

ผู้นำแรงงานอาวุโสร่วมสมัย

ผู้นำแรงงานอาวุโสที่ยังคงมีบทบาทอยู่ในปัจจุบันมีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย หลายคนได้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวในยุคหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยในขณะนั้นพวกเขาเป็นเพียงสมาชิกสหภาพแรงงานรุ่นหนุ่มสาว แต่หลังเหตุการณ์รัฐประหาร 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ผู้นำแรงงานที่มีบทบาทหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 หลายคนได้เข้าร่วมการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ถูกจับกุม หรือออกจากขบวนการแรงงานไป เปิดโอกาสให้ผู้นำรุ่นใหม่ได้มีบทบาทขึ้นมาทดแทนผู้นำรุ่นก่อน จนกระทั่งปัจจุบันพวกเขาได้กลายเป็นผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสที่ยังคงมีบทบาทอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน

ในปัจจุบัน มีงานศึกษาประวัติและชีวิตการต่อสู้ของผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโส ซึ่งเผยแพร่ล่าสุดคือ *คมความคิดชีวิตกรรมมาชน* (นิติรัตน์ ทรัพย์สมบุญ, 2559) รวบรวมบทสัมภาษณ์ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโส 15 คน ที่ยังมีบทบาทอยู่ในปัจจุบัน มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนรู้และพัฒนาตนเองของผู้นำแรงงานตั้งแต่ช่วงก่อนเข้าสู่ขบวนการแรงงานจนกระทั่งมีบทบาทเป็นผู้นำสหภาพแรงงาน รวมถึงทัศนคติที่มีต่อผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ โดยผู้นำอาวุโสเหล่านี้เป็นผู้นำต้นแบบ (Mentor) หรือผู้ฝึกสอน (Coach) ในโครงการพัฒนาผู้นำแรงงานเพื่อคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดำเนินงานภายใต้มูลนิธิอารมณพงศ์พิงัน จากการศึกษาประวัติชีวิตของผู้นำแรงงานอาวุโสร่วมสมัยทั้ง 15 ท่าน พบว่า มีข้อสรุปบางประการในเรื่องการเรียนรู้และพัฒนาตนเองดังนี้คือ

1) การพัฒนาความคิดจากประสบการณ์และบริบทแวดล้อม

ผู้นำแรงงานร่วมสมัยรุ่นอาวุโสผ่านประสบการณ์ที่หล่อหลอมให้พวกเขาได้พัฒนาตนเองจากคนงานธรรมดาคนหนึ่งขึ้นมาเป็นผู้นำแรงงาน ประสบการณ์ดังกล่าวสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 เรื่องคือ

(1) ความยากลำบากในชีวิตวัยเยาว์

จากการศึกษาพบว่า ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสส่วนใหญ่มาจากครอบครัวยากจนในชนบท ทำให้ได้เรียนรู้ความยากลำบากของคนด้อยโอกาส ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับปัญหาทางเศรษฐกิจเพื่อช่วยเหลือครอบครัวเป็นประสบการณ์ที่ปลูกฝังสำนึกของการเห็นอกเห็นใจคนจน หรือผู้ได้รับความเดือดร้อน เรียนรู้ว่าสังคมไทยมีปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรม ความแตกต่างระหว่างคนจนกับคนรวย เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้พวกเขาเข้าร่วมการต่อสู้ของแรงงานจนได้พัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำแรงงาน

(2) ความยากลำบากในชีวิตของการเป็นผู้ใช้แรงงาน

เนื่องจากผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสส่วนใหญ่มาจากครอบครัวยากจน ทำให้ขาดโอกาสด้านการศึกษา ส่วนมากจะมีการศึกษาในระดับประถม หรือมัธยมศึกษา มีเพียงไม่กี่คนที่จบการศึกษาในระดับอาชีวศึกษา หรือปริญญาตรีในช่วงก่อนเริ่มชีวิตการเป็นลูกจ้าง ด้วยเหตุนี้ส่วนใหญ่จึงเข้าสู่งานอาชีพในฐานะแรงงานไร้ฝีมือ เป็นลูกจ้างใช้แรงงานซึ่งต้องเผชิญกับปัญหาค่าแรงต่ำ ขาดสวัสดิการหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง ก่อให้เกิดการพัฒนาจิตสำนึกของชนชั้นแรงงานและอยากต่อสู้เพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้นในโรงงาน นอกจากนี้ ผู้นำหลายคนเมื่อเข้าสู่โรงงานในขณะที่ยังมีอายุน้อยได้พบเห็นผู้นำแรงงานรุ่นพี่ต่อสู้เรียกร้องค่าจ้างและสิทธิสวัสดิการจากนายจ้าง ทำให้ได้ยกระดับความคิดและจิตสำนึกจากที่เป็นคนงานธรรมดา ๆ คนหนึ่งทำงานเพื่อให้ได้รับค่าจ้างพอเลี้ยงชีพ มาสู่การเป็นสมาชิกสหภาพแรงงาน และผู้นำสหภาพแรงงานในระดับสถานประกอบการและระดับชาติ ที่ต่อสู้เพื่อสิทธิของแรงงานให้เพื่อน ๆ หรือแรงงานรุ่นน้องในเวลาต่อมา

(3) การหล่อหลอมท่ามกลางสถานการณ์ทางการเมือง

ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป ผ่านเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ในช่วงที่เข้าสู่การเป็นแรงงานแล้ว ซึ่งถือว่าได้ผ่านประสบการณ์ล้ำค่า เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองในช่วง 3 ปีนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานมีบทบาทในสังคมไทยอย่างมาก ทั้งการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของแรงงาน และการเข้าร่วมกับขบวนการนักศึกษาและชนวนาเคลื่อนไหวในประเด็นทางการเมืองและเศรษฐกิจ สำหรับผู้นำรุ่นอาวุโสที่มีอายุน้อยกว่า 65 ปี จะผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญในยุคต่อมาพร้อมกับผู้นำอาวุโสรุ่นพี่ ได้แก่ เหตุการณ์พฤษภาทมิฬปี 2535 เหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงปี 2548 ถึง 2557 ซึ่งสถานการณ์ทางการเมืองเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาความคิดทางการเมืองของผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสที่ยังมีบทบาทอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะในการยกระดับจิตสำนึกไปสู่การสร้างขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานให้เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

2) ปัจจัยด้านอัตวิสัยของผู้นำแรงงาน

ในขณะที่ประสบการณ์ของผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสเกิดจากความยากลำบากในชีวิตวัยเยาว์ ความลำบากในชีวิตการเป็นแรงงาน และการผ่านสถานการณ์ทางการเมืองที่แหลมคม เปรียบเสมือนปัจจัยภายนอกหรือภาวะวิสัยที่หล่อหลอมจิตสำนึกและวิถีคิดของผู้นำแรงงาน จากการศึกษาพบว่า เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนงานธรรมดาคนหนึ่งได้พัฒนาตนเองจนก้าวมาสู่การเป็นผู้นำแรงงานในระดับต่าง ๆ มาจากปัจจัยภายในหรืออัตวิสัยของผู้นำแรงงานแต่ละคน โดยที่ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสส่วนใหญ่แม้จะได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนน้อย แต่มีลักษณะของการเป็นผู้ใฝ่รู้ทั้งจากการเข้าร่วมกิจกรรมด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สภาพแรงงาน องค์กรพัฒนาเอกชน หรือนักวิชาการจัดขึ้น และการเรียนรู้จากความประทับใจในผู้นำแรงงานรุ่นพี่

นอกจากนี้จะพบว่าผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสหลายคนมักกล่าวถึงทัศนคติต่อการดำรงชีวิตที่เป็นแบบอย่างของผู้นำแรงงาน เช่น ความประพฤติส่วนตัว ความเสียสละในด้านต่าง ๆ และความซื่อสัตย์ที่ต้องเป็นที่ยอมรับของเพื่อนคนงาน ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวทำให้พวกเขาประสบความสำเร็จในการเป็นผู้นำและได้รับความนับถือจากเพื่อนร่วมขบวนการแรงงานและบุคคลภายนอก (นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์, 2559)

ในเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์ส่วนตัวนั้น แรงงานจำนวนมากต่างก็ได้เผชิญกับปัญหาความไม่เป็นธรรมในเรื่องค่าจ้าง สวัสดิการ หรือสิทธิต่าง ๆ แต่มีเชื่อว่าแรงงานทุกคนที่ประสบปัญหาแบบเดียวกันจะมีการพัฒนาความรู้และจิตสำนึกได้เหมือนกัน มีเพียงบางคนที่มียุทธวิธีคิดในการมองเห็นสาเหตุและความเชื่อมโยงของปัญหา และมีจิตสำนึกที่จะต่อสู้เพื่อให้ได้สิทธิและความเป็นธรรมต่าง ๆ ซึ่งคนเหล่านี้จะสามารถพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำแรงงานในที่สุด โดยที่เงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาความรู้ของคนงานมาจากโอกาสในการได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านการศึกษา แลกเปลี่ยนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มศึกษาของแรงงาน เวทีอบรมสัมมนา การเข้าร่วมงานรณรงค์เคลื่อนไหว ปัญหาแรงงาน ปัญหาสังคม และการเมือง เป็นต้น

2.2 ลักษณะภาพแรงงานในแนวขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement unionism)

ความหมายของ *Social movement unionism (SMU)* หรือ “ลักษณะภาพแรงงานในแนวขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” ไม่ได้มีคำจำกัดความที่แน่นอน แต่ที่มีการใช้กันหมายถึง ลักษณะภาพแรงงานที่สหภาพแรงงานไม่ได้มีบทบาทจำกัดอยู่แค่การเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าในระดับสถานประกอบการของสมาชิกเท่านั้น แต่สหภาพแรงงานมีการเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ระยะยาวของแรงงานและสังคม ที่อาจส่งผลต่อ

การเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับกว้าง ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นการเคลื่อนไหวที่ร่วมกับขบวนการทางสังคมอื่นๆ ในระดับชุมชน ประเทศ หรือสากล

ความเป็นมาของการใช้คำว่า SMU ปีเตอร์ วอเตอร์แมน (Peter Waterman) นักวิชาการซึ่งเคยสอนอยู่ที่สถาบันการศึกษาทางสังคมในประเทศเนเธอร์แลนด์ ใช้คำว่า Social Movement Unionism เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2522 เพื่ออธิบายการนัดหยุดงานของคนงานขนส่งในประเทศอินเดีย คนงานขนส่งเหล่านี้ถูกกีดกันออกจากระบบแรงงานสัมพันธ์โดยกฎหมายที่ผูกติดสิทธิสหภาพแรงงานเข้ากับสัญญาจ้างงานถาวร พวกเขาไม่ได้อาศัยเพียงช่องทางในการต่อรองระหว่างคนงานกับนายจ้างในการนัดหยุดงาน แต่ยังสามารถนำเอาเพื่อนของพวกเขามาสับสนุนการเดินทาง และการนัดหยุดงานด้วย ทำให้การเคลื่อนไหวมีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมากกว่าจะเป็นเพียงการเจรจาต่อรองของสหภาพแรงงาน (Seidman, 2011: 94)

ต่อมาในประเทศแอฟริกาใต้ในช่วงทศวรรษ 1980 (พ.ศ. 2523-2533) เอ็ดดี้ เว็สเตอร์ ใช้คำว่า SMU ในการอธิบายการเคลื่อนไหวประท้วงของคนงานแอฟริกาใต้ ซึ่งใช้การนัดหยุดงานและผลงานเป็นยุทธวิธีใจกลางในการต่อสู้กับระบบทุนนิยมเหยียดผิวในยุคที่คนผิวขาวเป็นผู้ปกครอง หลังจากนั้นมีการใช้คำว่า SMU เพื่ออธิบายการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานในประเทศฟิลิปปินส์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณของขบวนการเคลื่อนไหวในวันแรงงานของสหภาพแรงงาน โดยมีการสร้างแนวร่วมที่สู้รบของสหภาพแรงงานกับองค์กรในชุมชนในปี พ.ศ. 2529 ซึ่งช่วยให้ล้มล้างระบอบเผด็จการมาร์คอสลงได้ นอกจากนี้ในประเทศเกาหลีใต้คำว่า SMU ในบางครั้งถูกใช้ในการอธิบายลักษณะที่สู้รบของคนงานที่เคยเป็นคนขายขอบมาก่อน โดยเฉพาะแรงงานหญิงและแรงงานข้ามชาติซึ่งได้เข้าร่วมกับสหภาพแรงงานยานยนต์ในการเรียกร้องประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ถูกนำมาใช้ครั้งแรกเพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการแรงงานที่มีลักษณะสู้รบในประเทศที่กำลังพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งเป็นเผด็จการ ซึ่งขบวนการแรงงานในประเทศเหล่านี้มีบทบาทสูงในกระบวนการสร้างประชาธิปไตยของประเทศ ชื่อเรียกร้องในระดับสถานประกอบการของสหภาพแรงงาน ได้พัฒนาไปสู่ชื่อเรียกร้องทางการเมือง และปัญหาของประชาชน สหภาพแรงงานได้สร้างแนวร่วมกับองค์กรต่างๆ ในชุมชน ต่อมาแนวคิด SMU จึงได้ถูกนำไปใช้ในการอธิบายขบวนการแรงงานในแนวชุมชนและยุทธศาสตร์ ในการฟื้นฟูอำนาจทางการเมืองและองค์กรที่สูญเสียไปของแรงงานในซีกโลกเหนือ เช่น ประเทศเม็กซิโก (Brickner, 2013: 27) สหรัฐอเมริกา และสเปน

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดลัทธิสหภาพแรงงานในแนวขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือ Social movement unionism (SMU) เป็นความพยายามของนักทฤษฎีที่ปฏิเสธการอธิบายขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานในโลกยุคปัจจุบันด้วยทฤษฎีชนชั้นของมาร์กซิสต์ โดยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New social movement) แนวคิด SMU แพร่หลายขึ้นในรอบ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากความพยายามที่จะกอบกู้บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวแรงงานที่นำโดยสหภาพแรงงานซึ่งมีความเสื่อมถอยลงจากสาเหตุสำคัญอย่างน้อย 2 ประการ คือ (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2547: 83-86)

1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

เริ่มต้นจากเมื่อประมาณหลายทศวรรษมาแล้วในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดสหภาพแรงงาน โรงงานขนาดใหญ่ที่ใช้แรงงานจำนวนมากแปรเปลี่ยนเป็นบริษัทข้ามชาติและย้ายฐานการผลิตจากประเทศของตนไปยังประเทศกำลังพัฒนา ทำให้สมาชิกของ

สหภาพแรงงานเหล่านี้มีจำนวนน้อยลงและอำนาจการต่อรองลดลง ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และนโยบายของรัฐบาลที่มีความอนุรักษ์นิยมมากขึ้น ทำให้สหภาพแรงงานยังมีบทบาทน้อยลง

สำหรับประเทศกำลังพัฒนา ด้วยเงื่อนไขปัจจัยภายในบางประการ ทำให้ไม่อาจจัดตั้งสมาชิกแรงงานได้มากเหมือนที่สหภาพแรงงานในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าทำได้ในอดีต และในปัจจุบันต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ของโครงสร้างแรงงานที่เปลี่ยนไปโดยมีการจ้างงานแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก ในภาคการผลิตและภาคบริการ รวมถึงการมีรูปแบบการจ้างงานที่ซับซ้อนขึ้น เช่น การจ้างงานในระบบเหมาช่วง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการจัดตั้งสมาชิกแรงงาน และเมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ในปัจจุบัน มีแนวโน้มที่คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่จะนิยมการทำงานอิสระ ประกอบกับความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีทำให้การจ้างแรงงานในภาคการผลิตและภาคบริการถูกแทนที่ด้วยการใช้เทคโนโลยีมากขึ้นทั้งในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าและประเทศกำลังพัฒนา สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้สหภาพแรงงานมีบทบาทน้อยลงในฐานะตัวแทนที่พิทักษ์ผลประโยชน์ของแรงงานส่วนใหญ่

2) การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่หลากหลาย

โลกในยุคหลังทศวรรษที่ 1980 ถูกขับเคลื่อนด้วยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบเก่าและใหม่ เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มสนับสนุนสิทธิสตรี พิทักษ์สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สันติภาพ ขาวนา ชนกลุ่มน้อย ฯลฯ ขบวนการทางสังคมเหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการแก้ปัญหาสังคม อันเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ระบบทุนนิยมเสรีในยุคโลกาภิวัตน์ และเป็นขบวนการทางสังคม ที่สามารถดึงดูดกลุ่มคนที่หลากหลายให้เข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างกว้างขวางมากกว่าสหภาพแรงงาน ที่มีฐานกำลังอยู่ที่ชนชั้นกรรมกร

ขบวนการกรรมกรที่นำโดยสหภาพแรงงานในยุคปัจจุบันจึงเป็นเพียงหนึ่งในขบวนการทางสังคมที่หลากหลายไม่ใช่ขบวนการทางสังคมที่เป็นส่วนนำของการเคลื่อนไหว แต่กลับถูกนำโดยกลุ่มพลังสังคมอื่นๆ ที่มีประเด็นข้อเรียกร้อง ซึ่งครอบคลุมถึงชุมชนและสังคมในระดับกว้างกว่าผลประโยชน์เฉพาะของแรงงาน และมีความเข้มแข็งในทางการจัดตั้งมากกว่าขบวนการกรรมกร

ในขณะที่สหภาพแรงงานถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นองค์กรนำของขบวนการเคลื่อนไหวแบบเดิมในยุคสังคมอุตสาหกรรมซึ่งอาจไม่สอดคล้องและไม่ตอบสนองต่อโจทย์ของสังคมในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคหลังอุตสาหกรรม (Post-industrial society) นักวิชาการส่วนหนึ่งในช่วงปลายทศวรรษ 1990 ได้กล่าวถึงแนวคิด SMU และพยายามอธิบายว่าสหภาพแรงงานในหลายประเทศมีการปรับตัวไปในทิศทางที่เชื่อมโยงกับบทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งพวกเขาเห็นว่าน่าจะเป็นทิศทางที่ถูกต้องของสหภาพแรงงานซึ่งสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบัน

โรนัลด์ มังก์ (Ronald Munck) ได้ชี้ให้เห็นว่า สหภาพแรงงานในประเทศโลกที่ 3 เช่น บราซิล แอฟริกาใต้ อินเดีย และโปแลนด์ มีลักษณะเป็นสหภาพแรงงานเพื่อสังคม เนื่องจากในยุคเริ่มแรก สหภาพแรงงานในประเทศเหล่านี้มักจะเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวชาตินิยมที่ต่อสู้เพื่อความเป็นเอกราชจากประเทศเจ้าอาณานิคมและในปัจจุบันสหภาพแรงงานได้มีบทบาทต่อสู้ในประเด็นผลประโยชน์เพื่อคนงานที่ไม่ได้เป็นสมาชิกสหภาพแรงงานและไม่ได้อยู่ในระบบโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นทางการอีกด้วย ในส่วนความสัมพันธ์กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ก็จะพบว่าสหภาพแรงงานและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ มีการร่วมมือกันในการสนับสนุนประเด็นการเคลื่อนไหวของทั้ง 2 กลุ่ม (Munck, 1988: 106, 117)

นอกจากสหภาพแรงงานในประเทศโลกที่สามแล้ว คิม มูดี (Kim Moody) ได้ชี้ให้เห็นว่าในประเทศแคนาดาเมื่อ 2 ทศวรรษก่อน สหภาพแรงงานของคนงานในอุตสาหกรรมรถยนต์ (Canadian Auto Workers) ได้แสดงบทบาทของการเป็นสหภาพแรงงานในแนวใหม่ ด้วยการบรรจุข้อเรียกร้องที่ครอบคลุมผลประโยชน์ของชุมชนลงในข้อเรียกร้องของสหภาพแรงงาน ซึ่งทำให้สหภาพแรงงานสามารถได้รับความสนับสนุนจากคนงานและประชาชนในชุมชนอย่างกว้างขวาง (Moody, 1998: 61)

นอกเหนือจากการอธิบายความเป็นขบวนการทางสังคมของสหภาพแรงงานแล้ว แนวคิดสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ถูกนำเสนอเพื่อให้เป็นทางออกของการฝ่าวิกฤตของสหภาพแรงงาน โดยการเสนอให้สหภาพแรงงานได้ทบทวนบทบาทของความเป็นตัวแทนข้อเรียกร้องและสถานะของสหภาพแรงงานในขบวนการทางสังคมสำหรับการต่อสู้ในระดับโรงงาน Andre Gorz ได้เสนอให้สหภาพแรงงานเรียกร้องให้มีการลดชั่วโมงการทำงานโดยไม่มีการลดค่าจ้าง ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันการพัฒนาเทคโนโลยีในกระบวนการผลิตทำให้โรงงานสามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้นโดยไม่ต้องใช้แรงงานมากเหมือนเดิม ดังนั้นจึงไม่มีงานมากเพียงพอสำหรับคนงานทุกคนที่ต้องการทำงานเต็มเวลาอีกต่อไป การลดชั่วโมงการทำงานโดยไม่ลดค่าจ้างจะทำให้นายจ้างต้องจ้างคนงานมากขึ้น ซึ่งจะเป็นหลักประกันให้ทุกคนมีงานทำ ในขณะที่เดียวกันคนงานแต่ละคนจะมีเวลาว่างสำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมที่ไม่ได้เป็นการทำงานเพื่อค่าจ้างและสามารถที่จะพัฒนาตัวเองด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรมได้มากขึ้น (Gorz, 1999: 52-3)

วอเตอร์แมนได้เสนอให้สหภาพแรงงานต่อสู้เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต การลงทุน การใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ และการจัดฝึกอบรมด้านแรงงาน เพื่อยกระดับการมีส่วนร่วมของคนงานในการบริหารจัดการโรงงาน (Waterman, 1999: 260)

ในระดับของชุมชน สหภาพแรงงานควรมีบทบาทเกี่ยวข้องกับชุมชนและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นโดยการขยายข้อเรียกร้องของสหภาพแรงงาน ให้ครอบคลุมผลประโยชน์ของคนงานที่ไม่ใช่สมาชิกสหภาพแรงงานและกลุ่มคนอื่น ๆ ที่มีใจคนงาน และโดยการที่สหภาพแรงงานจะต้องไม่แยกตัวออกจากการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่น ๆ แต่จะเป็นแนวร่วมในการเคลื่อนไหวในประเด็นทางสังคมและการเมือง (Moody, 1998: 58-60, Gorz, 1999: 53-54 และ Waterman, 1999: 260-261)

นอกเหนือจากบทบาทในระดับโรงงานและชุมชนแล้ว สหภาพแรงงานจำเป็นต้องมีบทบาทในระดับสากลด้วย เนื่องจากโครงสร้างการผลิตอุตสาหกรรมในปัจจุบันเป็นโลกาภิวัตน์ภายใต้เครือข่ายของบริษัทข้ามชาติ ดังนั้นผู้นำของสหภาพแรงงานต้องประสานการต่อสู้ในระดับโรงงานเข้ากับการเคลื่อนไหวในระดับสากลเพื่อยกระดับอำนาจการต่อรองของขบวนการสหภาพแรงงาน (Moody, 1998: 62-64)

บทความนี้ใช้กรอบความคิดเรื่องสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยมองว่าสหภาพแรงงานไม่ใช่เป็นเพียงกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มหนึ่งในสังคม แต่ควรมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนสังคมเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ด้วย

2.3 การพัฒนานวัตกรรมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบันมีประเด็นการเคลื่อนไหวใหม่ ๆ เกิดขึ้นและทำให้เกิดรูปแบบการเคลื่อนไหวที่ตอบสนองต่อประเด็นปัญหาใหม่ ๆ ที่เป็นผลจากการพัฒนาระบบทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ เกิดเป็นทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New social movement) ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้จำนวนมาก มีคนรุ่นใหม่

เป็นผู้นำหรือเป็นกำลังสำคัญ การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่บางด้านอาจไม่แตกต่างจากคนรุ่นอาวุโส แต่ในบางด้านมีความแตกต่างกัน เนื่องจากเงื่อนไขและบริบทของสถานการณ์ในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีต

ปัญหาภาวะโลกร้อนในปัจจุบันเป็นปัญหาที่คนทุกฝ่ายทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคธุรกิจมีความเห็นพ้องต้องกันที่จะต้องร่วมมือกันแก้ไข ในประเทศไทยเองรัฐบาลและภาคธุรกิจเอกชนก็มีการตอบสนองต่อกระแสสากลในเรื่องดังกล่าว นักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในต่างประเทศคนหนึ่งได้สรุปบทเรียนในการทำงานกับคนรุ่นใหม่ในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาภาวะโลกร้อนเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาคนรุ่นใหม่ไว้อย่างน่าสนใจกล่าวคือ ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมามีขบวนการเคลื่อนไหวของมวลชนที่เรียกว่า “เพื่อชีวิตของเรา” (Our Lives) เกิดขึ้นหลายครั้งในประเทศสหรัฐอเมริกาโดยขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้มีคนหนุ่มสาวเป็นผู้นำ ได้แก่ การเคลื่อนไหวต่อต้านความรุนแรงจากการใช้อาวุธปืน ต่อต้านประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ ที่พุดใจมัสยิดและผู้อพยพ ต่อต้านการใช้ความรุนแรงของตำรวจ ต่อต้านการวางท่อก๊าซ เคลื่อนไหวเรียกร้องสวัสดิการรักษายาบาล เป็นต้น นิค เองเกลไฟรด์ ผู้เขียนบทความสรุปบทเรียนในเรื่องนี้ เป็นนักเขียนและนักกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวในสหรัฐอเมริกามาตั้งแต่ยังเป็นเยาวชนอายุ 17 ปี ในปี ค.ศ. 2005 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมาเป็นการเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิของโลกที่เราเรียกกันว่า ปัญหาภาวะโลกร้อน บทเรียนที่เขาได้รับเป็นทักษะจากผู้ที่เคยเป็นเยาวชนจนกระทั่งปัจจุบันเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว และยังอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวที่มีคนหนุ่มสาวเป็นผู้นำ เขาได้นำเสนอความเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาคนรุ่นใหม่ที่อยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องภาวะโลกร้อนไว้ดังนี้คือ (Engelfried, Nick, 2018)

- (1) ต้องมีความเชื่อมั่นในความสามารถของคนรุ่นใหม่
- (2) ต้องมีกระบวนการติดตามผู้นำรุ่นใหม่ให้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างขบวนการเคลื่อนไหวให้มีความยั่งยืน
- (3) ต้องมีการถ่ายทอดทักษะให้กับคนรุ่นใหม่ เช่น ทักษะในการจัดเวทีการประชุม จัดประชาคมสัมพันธ์ การฝึกอบรมที่จะทำให้คนรุ่นใหม่นำไปใช้กับการรณรงค์และสถานการณ์ใหม่ๆ ที่พวกเขาต้องเผชิญ
- (4) เป้าหมายของการเคลื่อนไหวต้องชัดเจน เข้าใจง่าย ซึ่งจะทำให้สามารถกำหนดยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวและกรอบในการทำงานได้ชัดเจน
- (5) ต้องสร้างความร่วมมือกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่นในการเคลื่อนไหว เพื่อลดภาวะโลกร้อน ต้องมีการสร้างแนวร่วมกับชาวนาที่ได้รับผลกระทบจากการวางท่อส่งก๊าซ ครอบครัวยุติธรรมที่ได้รับผลกระทบจากรถไฟฟ้าขนส่งถ่านหิน การสร้างความร่วมมือกันจะทำให้ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน
- (6) สร้างความร่วมมือกับนักเคลื่อนไหวรุ่นอาวุโส ซึ่งก็ไม่ได้หมายความว่ากลุ่มคนรุ่นใหม่และรุ่นอาวุโส จะต้องมาเคลื่อนไหวร่วมกันทุกเรื่อง เนื่องจากนักเคลื่อนไหวแต่ละรุ่น มักจะมีกิจกรรมการจัดตั้งที่แตกต่างกัน แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาจะร่วมมือกันไม่ได้ในการจัดการเคลื่อนไหวรณรงค์ในบางครั้ง
- (7) สนทนากันบนความเสมอภาคและดึงทุกคนเข้ามาร่วมกัน
- (8) คนรุ่นใหม่ต้องการผู้นำต้นแบบ ไม่ใช่ผู้อาวุโสที่รอบรู้ทุกเรื่อง คนรุ่นใหม่จะไม่ได้ถูกเสริมสร้างให้มีพลัง (empowering) หากต้องพึ่งพิงผู้นำรุ่นอาวุโสที่บอกเล่าถึงแต่เรื่องราวการเคลื่อนไหวในอดีต คนรุ่นใหม่ไม่ต้องการให้คนรุ่นอาวุโสมาบอกว่าต้องทำอะไร เขาเพียงแค่ต้องการผู้นำต้นแบบ (mentor) ที่มีประสบการณ์และความรู้มาแลกเปลี่ยนกันโดยตระหนักว่าคนรุ่นใหม่ก็มีความรู้และทักษะของพวกเขาเองที่จะมาแลกเปลี่ยนด้วย

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับการสร้างคนรุ่นใหม่ในขบวนการเคลื่อนไหวสหภาพแรงงานของประเทศไทย บทเรียนจากขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านภาวะโลกร้อนของคนรุ่นใหม่ ในสหรัฐอเมริกาที่กล่าวไปข้างต้น มีบางประเด็นที่อาจนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษานี้ เช่น การที่ขบวนการเคลื่อนไหวสหภาพแรงงานไทยในปัจจุบันขาดแคลนผู้นำรุ่นใหม่ที่มีบทบาททัดเทียมกับผู้นำรุ่นอาวุโสอาจเป็นเพราะผู้นำรุ่นอาวุโสยังไม่เชื่อมั่นในการมอบหมายภารกิจการนำภายในองค์กรแก่ผู้นำรุ่นใหม่หรือไม่ ? ภายในองค์กรหรือขบวนการเคลื่อนไหวมีกระบวนการถ่ายทอดทักษะหรือความรู้ให้แก่ผู้นำรุ่นใหม่อย่างเพียงพอหรือไม่ ?

3. ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เรียบเรียงจากงานวิจัยที่ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพโดยการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ได้มาจากผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่และรุ่นกลาง 13 คน จากสหภาพแรงงานภาคเอกชนและภาครัฐวิสาหกิจ ที่มีอายุตั้งแต่ 31-50 ปี มีประสบการณ์ในการเป็นผู้นำสหภาพแรงงานในระดับที่สูงกว่าระดับสถานประกอบการ ได้แก่ สหพันธ์แรงงาน สมาพันธ์แรงงาน สภาองค์กรลูกจ้าง หรือคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย ตามรายชื่อที่ปรากฏในภาคผนวกท้ายบทความ มีการเรียบเรียงและวิเคราะห์ข้อมูลภายใต้กรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่ได้นำเสนอข้างต้น

4. ผลการศึกษา

การนำเสนอผลการศึกษาแบ่งเป็น 2 หัวข้อตามวัตถุประสงค์คือ

1) หลักสูตรการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ในปัจจุบันและ 2) แนวทางการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

4.1 หลักสูตรการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ในปัจจุบัน

ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่และรุ่นกลางทั้ง 13 คนมาจากครอบครัวที่มีฐานะค่อนข้างยากจนถึงระดับปานกลาง ระดับการศึกษาเมื่อแรกเข้าทำงานมีตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา จนถึงระดับปริญญาตรี บางคนเมื่อมีอาชีพมั่นคงแล้วก็ได้ศึกษาต่อจนจบปริญญาโท แตกต่างจากผู้นำแรงงานในอดีตและผู้นำรุ่นอาวุโสที่ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจน ขาดโอกาสทางการศึกษา แต่มีความใฝ่รู้จึงได้เรียนรู้ผ่านการอ่านหนังสือนอกระบบโรงเรียน ในขณะที่ผู้นำรุ่นใหม่ส่วนใหญ่บอกว่าไม่ชอบอ่านหนังสือ ซึ่งอาจเกิดจากวัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ที่อ่านหนังสือน้อยแต่เรียนรู้ผ่านการอ่านข้อมูลในโลกออนไลน์

ผู้นำแรงงานในอดีตและผู้นำรุ่นอาวุโสมาจากครอบครัวที่ยากจน ทำให้ได้เรียนรู้ตั้งแต่วัยเยาว์ว่าสังคมไทยมีปัญหาความเหลื่อมล้ำ การขาดโอกาสทางการศึกษาทำให้เมื่อแรกเริ่มชีวิตการทำงานต้องเป็นผู้ใช้แรงงานหรือเป็นผู้ปฏิบัติงานระดับล่างและอยู่ในยุคสมัยที่คนงานในภาคเอกชนและรัฐวิสาหกิจประสบปัญหาเหมือนกันคือได้รับค่าแรงต่ำ ทำงานโดยไม่มีสวัสดิการ จึงเกิดการหล่อหลอมจิตสำนึกของชนชั้นแรงงานและการรักความเป็นธรรมจากประสบการณ์ของตนเองโดยตรง ในขณะที่ผู้นำรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่ได้เติบโตมาในบริบทแวดล้อมแบบเดียวกับผู้นำแรงงานในอดีตและผู้นำรุ่นอาวุโส

ในช่วงเวลา 15 ปีที่ผ่านมา มีการจัดการศึกษาอบรมในหลักสูตรต่าง ๆ ให้แก่ผู้นำสหภาพแรงงานหลายหลักสูตร ซึ่งผู้นำรุ่นใหม่ส่วนใหญ่จะเคยเข้ารับการอบรมในหลักสูตรเหล่านี้อย่างน้อย 1 หรือหลายหลักสูตรดังนี้คือ

(1) หลักสูตรการพัฒนาศักยภาพแกนนำการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม (Capacity Building for Core Worker Leaders on Just Transition)

หลักสูตรนี้เกิดจากปัญหาภาวะโลกร้อนหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก ซึ่งนานาชาติรวมทั้งประเทศไทยเห็นพ้องกันว่าจะต้องช่วยกันแก้ไขปัญหา โดยการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเพื่อลดปัญหาโลกร้อน แต่การแก้ปัญหานี้จะส่งผลกระทบต่อการทำงานของแรงงานจากการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตที่มีการใช้เครื่องจักรหรือระบบออนไลน์แทนการใช้คนทำงาน มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ทได้สนับสนุนให้มูลนิธิพิพิธภัณฑสถานไทยจัดโครงการศึกษาอบรมผู้นำสหภาพแรงงานในอุตสาหกรรมยานยนต์และอุตสาหกรรมก่อสร้างระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงกันยายน 2561

(2) หลักสูตรการพัฒนาผู้นำแรงงานเพื่อคุณภาพชีวิตและสังคม

หลักสูตรนี้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้นำแรงงานให้มีศักยภาพเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีองค์ความรู้และความสามารถในการจัดการข้อมูลองค์ความรู้ การสื่อสาร การบริหารโครงการ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การจัดตั้ง และการจัดการตนเอง ครอบครัว และชุมชน โครงการอบรมได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ดำเนินการโดยมูลนิธิอารมณ พงศ์พັນ ระหว่างเดือนกันยายน 2556 ถึง สิงหาคม 2559

(3) หลักสูตรการพัฒนาสื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนขบวนการ แรงงาน

หลักสูตรนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างผู้นำสหภาพแรงงานให้เป็นนักสื่อสารแรงงาน และสามารถผลิตสื่อของขบวนการแรงงานได้เอง แนวคิดในการสร้างสื่อของขบวนการแรงงาน เกิดจากการมองเห็นว่า ในปัจจุบันสื่อกระแสหลักทุกประเภทไม่มีพื้นที่ให้แก่ข่าวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของแรงงาน อีกทั้งในปัจจุบันนักข่าวของสื่อกระแสหลักที่สนใจและเข้าใจปัญหาของแรงงาน และขบวนการแรงงานมีอยู่น้อยมาก ในขณะเดียวกันคนงานที่สามารถให้สัมภาษณ์อย่างเป็นระบบตรงประเด็น เขียนข่าว หรือผลิตสื่อได้ก็มีจำนวนน้อยมาก ซึ่งทำให้ขบวนการแรงงานประสบปัญหาการสื่อสารทั้งในขบวนการแรงงานเอง และการสื่อสารกับสังคมภายนอก โครงการนี้ดำเนินการโดยมูลนิธิพิพิธภัณฑสถานไทย โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ดำเนินการในระหว่างเดือนมิถุนายน 2553 ถึงธันวาคม 2554

(4) หลักสูตรการศึกษาพัฒนาผู้นำแรงงานระดับสูง

หลักสูตรนี้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานใน 4 เรื่องคือ 1) ประวัติศาสตร์แรงงานสากล-แรงงานไทย 2) วิวัฒนาการสังคม 3) เศรษฐศาสตร์แรงงาน และ 4) ศาสตร์และศิลปะการบริหารองค์กรแรงงาน การจัดอบรมใช้งบประมาณจากการเก็บค่าใช้จ่ายผู้เข้าอบรมคนละ 2,000 บาท ใช้เวลาอบรมตลอดหลักสูตร 100 ชั่วโมง ระหว่างวันที่ 19-21 พฤษภาคม 2560

ผลของการจัดการศึกษาต่อการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ทั้ง 4 หลักสูตรที่กล่าวมา เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาและกระบวนการจัดการศึกษาและการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้เข้ารับการอบรมบางคน สามารถสรุปได้ว่าหลักสูตรการศึกษาทั้ง 4 หลักสูตรน่าจะมีผลต่อการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ อย่างน้อย 2 ประการคือ

1) ผลต่อการพัฒนาความสามารถในการคิดเชิงวิเคราะห์

เนื้อหาของหลักสูตรการศึกษาทั้ง 4 หลักสูตรมีความแตกต่างจากหลักสูตรการศึกษาทั่วไปที่จัดขึ้นโดยองค์กรสหภาพแรงงานในระดับต่าง ๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นหลักสูตรที่ให้ความรู้เชิงทักษะหรือเทคนิคการบริหารงานสหภาพแรงงานและการเจรจาต่อรองกับนายจ้าง แต่หลักสูตรทั้ง 4 จัดขึ้นโดยมุ่งเน้นการยกระดับจิตสำนึกของชนชั้นแรงงาน การให้ความรู้ในการวิเคราะห์ปัญหาเชิงโครงสร้างอย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ แม้บางหลักสูตรจะเป็นการจัดอบรมในด้านทักษะ เช่น หลักสูตรอบรมนักสื่อสารแรงงานแต่ก็เป็นการพัฒนาทักษะอย่างเชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงในโลกการสื่อสารปัจจุบันที่ผู้นำแรงงานต้องมีความสามารถในการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกขบวนการแรงงาน ส่วนหลักสูตรการพัฒนาศักยภาพแกนนำการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมเป็นการให้การศึกษาผู้นำแรงงานเพื่อให้สามารถเผชิญหน้าอย่างเป็นฝ่ายรุกกับสถานการณ์ในปัจจุบันที่คนงานมีปัญหาความไม่มั่นคงในการทำงานอันเป็นผลมาจากนโยบายการแก้ปัญหาสภาวะโลกร้อน

นอกจากนี้กระบวนการจัดอบรมของแต่ละหลักสูตรเป็นการใช้รูปแบบการศึกษาแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือนอกจากการบรรยายโดยวิทยากรแล้ว ยังมีการออกแบบกิจกรรมให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ร่วมแสดงความคิดเห็นโดยเน้นการวิเคราะห์ และในหลักสูตรที่เป็นการฝึกทักษะก็มีกระบวนการฝึกปฏิบัติจริงอย่างเข้มข้น

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาและกระบวนการจัดอบรม ผู้นำแรงงานที่เข้ารับการอบรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำแรงงานรุ่นใหม่จึงน่าที่จะได้รับการพัฒนาในด้านความสามารถระดับหนึ่งในการคิดเชิงวิเคราะห์และเชื่อมโยงระหว่างปรากฏการณ์ทางสังคมกับต้นเหตุของปัญหาในระดับโครงสร้าง

ทั้งนี้สามารถมองเห็นถึงพัฒนาการดังกล่าวได้จากการแสดงความคิดเห็นของผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ในเวทีการแลกเปลี่ยนต่างๆ และการนำความรู้ไปปฏิบัติงานภายในองค์กรภายหลังการเข้ารับการอบรม

2) ผลต่อการทำงานร่วมกันในหมู่ผู้มีความเห็นต่าง

การจัดอบรมทั้ง 4 หลักสูตรได้ให้โอกาสที่สำคัญต่อผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ที่มีระดับความรู้และประสบการณ์ในขบวนการแรงงานต่างกัน หรืออาจมีทัศนะทางการเมืองที่ตรงกันข้ามกันได้มีโอกาสมาพบปะกัน ทั้งนี้ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ต่างจากผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสซึ่งเติบโตมาจากสถานการณ์ทางการเมืองที่มีความชัดเจนทางการเมือง ง่ายต่อการแยกแยะว่าฝ่ายใดเป็นฝ่ายสนับสนุนหรือต่อต้านการพัฒนาระบบประชาธิปไตย และฝ่ายใดเป็นฝ่ายสนับสนุนหรือต่อต้านระบอบอำนาจนิยม แต่ผู้นำรุ่นใหม่เติบโตมาในสถานการณ์ทางการเมืองที่มีความซับซ้อน ในขณะที่คนในสังคมไทยและผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสมีทัศนะทางการเมืองที่แบ่งแยกออกเป็น 2 ขั้ว โดยไม่สามารถชี้ชัดได้เหมือนอดีตว่าฝ่ายใดเป็นผู้สนับสนุนหรือต่อต้านระบอบประชาธิปไตย

การได้มาเข้าร่วมในโครงการศึกษาทั้ง 4 หลักสูตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักสูตรอบรมผู้นำแรงงานในโครงการพัฒนาผู้นำแรงงานเพื่อคุณภาพชีวิตและสังคมได้เป็นโอกาสที่ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ซึ่งมีความหลากหลายทางความคิดทั้งในเรื่องทัศนะต่อบทบาทของสหภาพแรงงานในสถานประกอบการไปจนถึงจุดยืนทางการเมืองในระดับชาติ สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้การศึกษาซึ่งกันและกัน โดยไม่มีความขัดแย้งภายใต้บรรยากาศที่มีความเป็นเพื่อน แม้ว่าจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความคิดของตนเองหรือของเพื่อนผู้นำแรงงานไปจากเดิมได้ แต่ก็สามารถทำงานร่วมกันกับเพื่อนที่มีความเห็นแตกต่างกันได้ในประเด็นที่เป็นผลประโยชน์ของแรงงาน

4.2 แนวทางการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในสภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

หัวข้อนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาใน 2 ประเด็น โดยประเด็นแรกจะกล่าวถึงทัศนะของผู้รุ่นใหม่และรุ่นอาวุโสต่อปัญหาในการพัฒนาผู้นำสภาพแรงงาน และประเด็นที่สองเป็นการนำเสนอแนวทางการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่

4.2.1 ทัศนะของผู้รุ่นใหม่และรุ่นอาวุโสต่อปัญหาในการพัฒนาผู้นำสภาพแรงงาน

ผู้นำรุ่นใหม่ 2 กลุ่มได้สะท้อนความเห็นต่อปัญหาในการพัฒนาสู่การเป็นผู้นำแรงงานระดับสูงที่แตกต่างกัน ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่มองเห็นข้อจำกัดที่เกิดจากตัวผู้นำรุ่นใหม่เองและกลุ่มที่มองว่าข้อจำกัดเกิดจากผู้นำรุ่นอาวุโส

ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่กลุ่มแรกยังขาดความมั่นใจในตัวเองและในตัวของผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ด้วยกัน โดยมองว่า ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ยังขาดความพร้อมในด้านต่างๆ ทั้งในเรื่องความสามารถ เช่น ขาดวุฒิภาวะในการเป็นผู้นำระดับสูงและการรับมือกับความกดดันต่างๆ ขาดความกล้าในการแสดงความคิดเห็นได้แย้งกับผู้นำรุ่นอาวุโส ขาดเครือข่ายความสัมพันธ์กับผู้นำแรงงานในองค์กรอื่นๆ ที่จะช่วยสนับสนุนการทำงานในขบวนการเคลื่อนไหวของสภาพแรงงาน ขาดความพร้อมด้านครอบครัวและเศรษฐกิจ เนื่องจากยังอยู่ในวัยที่ต้องสร้างครอบครัวและฐานะทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่คิดว่า ยังคงต้องพึ่งพาผู้นำแรงงานระดับอาวุโสให้มาเป็นผู้นำสูงสุดในองค์กรต่อไป แม้ว่าผู้นำรุ่นอาวุโสบางคนจะเกษียณอายุจากการทำงานในสถานประกอบการไปแล้ว และเป็นผู้นำมาหลายสมัยแล้วก็ตาม

ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า ตนเองและผู้นำแรงงานรุ่นใหม่คนอื่น ๆ มีความพร้อมที่จะพัฒนาไปสู่การเป็นผู้นำสูงสุดใน

องค์กรถึงระดับสูงของสหภาพแรงงานได้ แต่อุปสรรคใหญ่มาจากผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสในบางองค์กรไม่มีระบบการคัดเลือกผู้นำแรงงานรุ่นใหม่มาทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสวางตัวเป็นเจ้าสำนักขาดการรับฟังความเห็นของผู้นำรุ่นใหม่ หรือแม้จะเปิดโอกาสให้ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ได้มีบทบาทในองค์กร แต่ยังไม่ให้อิสระทางความคิด ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสที่เกษียณอายุการทำงานแล้วแต่ยังไม่ปล่อยวางอำนาจ

สำหรับผู้นำสหภาพแรงงานอาวุโสร่วมสมัย หลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับข้อจำกัดของผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ในการก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำระดับสูงในขบวนการแรงงานที่น่าสนใจดังนี้

วิไลวรรณ แซ่เตีย อดีตประธานคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย ได้ให้ความเห็นที่มีต่อผู้นำแรงงานรุ่นใหม่เมื่อเปรียบเทียบกับคนรุ่นของเธอไว้ว่า “การต่อสู้ของคนรุ่นก่อนเข้มข้นมากกว่าสมัยนี้ เพราะคนรุ่นใหม่อยู่ดีกินดีไม่ต้องต่อสู้มากเพราะคนรุ่นเก่าเรียกร้องได้มาเยอะแล้ว การต่อสู้ยึดเยื้อมักทำไม่ได้ เพราะเอาคนออกมาร่วมไม่ได้ การรวมตัวลดลง อำนาจการต่อรองลดลง ในขณะที่ฝ่ายการเมืองเข้มแข็งขึ้น ไม่สนใจข้อเรียกร้องของแรงงาน” (นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ 2559: 155)

ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสอีก 2 ท่านที่เคยมีบทบาทในขบวนการแรงงาน ยอมรับว่า ตนเองยังไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างผู้นำแรงงานรุ่นใหม่เข้ามาทดแทนผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสที่เกษียณอายุจากการทำงานและต้องหมดบทบาทในการทำงานสหภาพแรงงานไป ซึ่งท่านหนึ่งมองว่า ปัญหาส่วนหนึ่งมาจากคนรุ่นใหม่เองที่ขาดความมุ่งมั่นในการทำงานสหภาพแรงงาน ส่วนอีกท่านหนึ่งมองว่า มาจากสถานการณ์ในขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานปัจจุบันที่สหภาพแรงงานไม่ต้องต่อสู้เรียกร้องกับนายจ้างเหมือนในอดีต ซึ่งการไม่เกิดความขัดแย้งก็ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่ผ่านการหล่อหลอมและไม่เห็นความสำคัญของการมีสหภาพแรงงาน (เพ็ญอ้าง: 18,

173) ความเห็นนี้สอดคล้องกับผู้นำแรงงานรุ่นใหม่บางท่านที่เห็นว่า การที่คนรุ่นใหม่ในปัจจุบันไม่เห็นความสำคัญของการเข้าร่วมกิจกรรมของสหภาพแรงงานเป็นเพราะเข้ามาทำงานในยุคที่ผู้นำแรงงานรุ่นพี่ได้ต่อสู้เรื่องค่าจ้าง และสิทธิสวัสดิการต่าง ๆ ไว้ให้จนมีสภาพการจ้างที่ดี จึงไม่เห็นความจำเป็นของการมีสหภาพแรงงาน ดังนั้นการให้ความรู้แก่คนรุ่นใหม่จึงควรทำตั้งแต่อ่อนเข้าสู่ตลาดแรงงานโดยมีการบรรจุเรื่องสิทธิแรงงาน เป็นวิชาเรียนระดับโรงเรียน และมหาวิทยาลัย

นอกจากนี้ผู้นำรุ่นอาวุโสยังเห็นว่า ขบวนการแรงงานยุคใหม่อ่อนแอกว่ายุคอดีต เพราะคนรุ่นใหม่ขาดความมุ่งมั่นจริงจังที่จะต่อสู้เพื่อองค์กร ความไม่มั่นคงในหน้าที่การงานเป็นอุปสรรคปัญหาใหญ่ในการต่อสู้ นายจ้างพัฒนารูปแบบการจ้างงาน เพื่อลดต้นทุน ในขณะที่สหภาพแรงงานไม่ได้พัฒนารูปแบบการต่อสู้และสมาชิกขาดจิตสำนึกต่อองค์กร (นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์, 2559: 20) ส่วนผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสร่วมสมัยอีกท่านหนึ่งอธิบายว่า การที่ผู้นำรุ่นใหม่ขาดจิตวิญญาณของการต่อสู้เป็นเพราะขบวนการแรงงานในปัจจุบันขาดอุดมการณ์ร่วม (เพ็งอึ้ง: 59)

ในด้านการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในปัจจุบัน ซึ่งโดยทั่วไปน่าจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ หากได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ แต่ผู้นำรุ่นอาวุโสท่านหนึ่งมีความเห็นว่า กลับเกิดผลด้านลบที่ทำให้การสื่อสารผูกมิตรแบบได้พบปะกันระหว่างผู้นำสหภาพแรงงานมีน้อยลง ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่บางคนซึ่งมีเวลาในการทำงานให้สหภาพแรงงานอย่างเต็มที่มากกว่าผู้นำแรงงานรุ่นเก่า เนื่องจากสามารถทำข้อตกลงกับนายจ้างขอทำงานเต็มเวลาให้กับสหภาพแรงงานได้ กลับไม่ได้ใช้เวลาไปกับการลงพื้นที่ทำงานจัดตั้งเหมือนผู้นำรุ่นอาวุโสในอดีต เพราะสามารถติดต่อสื่อสารออนไลน์ ทำให้มีจุดอ่อนเรื่องการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแรงงานกับสมาชิกสหภาพแรงงาน

จากความเห็นข้างต้นจะพบว่าผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นอาวุโสเห็นว่าข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่คือการที่ผู้นำรุ่นใหม่ไม่ได้ผ่านการต่อสู้เหมือนผู้นำรุ่นก่อนทำให้ขาดความมุ่งมั่นในการทำงานสหภาพแรงงาน การที่ขบวนการแรงงานในปัจจุบันไม่มีอุดมการณ์ที่ชัดเจนร่วมกันทำให้คนรุ่นใหม่ขาดจิตวิญญาณของการต่อสู้ และนายจ้างมีการพัฒนารูปแบบการจ้างงาน แต่สหภาพแรงงานไม่ได้พัฒนารูปแบบการต่อสู้สมาชิกรุ่นใหม่ของสหภาพแรงงานจึงขาดจิตสำนึกของความ เป็นสหภาพแรงงาน ส่วนการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารซึ่งเป็นข้อได้เปรียบของผู้นำรุ่นใหม่ ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาสหภาพแรงงาน

4.2.2 แนวทางการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่

จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมควรมีแนวทางอย่างน้อย 2 รูปแบบ คือ

1) การส่งผ่านองค์ความรู้และประสบการณ์จากผู้นำรุ่นอาวุโสให้กับผู้นำรุ่นใหม่

จากการศึกษาความเห็นของผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อลดปัญหาภาวะโลกร้อนในต่างประเทศ (Engelfried, 2018) มีหลักการและวิธีการทำงานระหว่างผู้นำรุ่นอาวุโสและผู้นำรุ่นใหม่ที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานได้ดังนี้

(1) ผู้นำรุ่นอาวุโสควรเชื่อมั่นในศักยภาพความเป็นผู้นำของคนรุ่นใหม่

อารยา แก้วประดับ อดีตประธานสตรีภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก สหพันธ์แรงงานนานาชาติในกิจการเคมีภัณฑ์พลังงาน เหมืองแร่ ได้ให้ความเห็นที่น่าสนใจว่า “เราต้องเปลี่ยนความคิด ถ้ามองว่าประธานต้อง

เป็นตลอดไปละจบแน่ เราต้องหาผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ที่มีความรู้มากกว่ารุ่นเรา เป็นนักอ่าน นักคิด” (นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์, 2559: 289)

การที่ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพจะมีโอกาสก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งระดับสูงในองค์กรได้ ผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสต้องมีทักษะที่เปิดกว้างและเชื่อมั่นว่าผู้นำแรงงานรุ่นใหม่สามารถพัฒนาตนเองได้ท่ามกลางการทำงานในบทบาทผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน

(2) การถ่ายทอดประสบการณ์ในการทำงาน

ผู้นำรุ่นอาวุโสต้องมีการถ่ายทอดทักษะในการทำงานด้านต่าง ๆ ให้กับคนรุ่นใหม่ เช่น ทักษะในการจัดเวทีการประชุม จัดประชาสัมพันธ์ การฝึกอบรมที่จะทำให้คนรุ่นใหม่นำไปใช้กับการรณรงค์และเผชิญกับสถานการณ์ใหม่ๆ

(3) ยึดหลักประชาธิปไตยและความเสมอภาค

ในการทำงานร่วมกันระหว่างผู้นำรุ่นใหม่กับผู้นำรุ่นอาวุโสพบว่าผู้นำรุ่นใหม่ต้องการให้ผู้นำรุ่นอาวุโสรับฟังและให้ความสำคัญต่อความเห็นของคนรุ่นใหม่ในการทำงานภายในองค์กร นอกจากนี้จากบทเรียนของผู้นำรุ่นใหม่ในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อลดปัญหาภาวะโลกร้อนในต่างประเทศได้ให้ข้อคิดเห็นที่น่าสนใจคือผู้นำรุ่นใหม่ต้องการผู้นำต้นแบบ (mentor) ที่มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้โดยตระหนักว่าผู้นำรุ่นใหม่ก็มีความรู้และทักษะของตัวเองที่ผู้นำรุ่นอาวุโสควรรับฟังและปฏิบัติต่อผู้นำรุ่นใหม่โดยยึดหลักประชาธิปไตยและความเสมอภาค

2) การให้การศึกษานำสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

เนื่องจากในการศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยมองสหภาพแรงงานในฐานะที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่ใช่เป็นเพียงกลุ่มผลประโยชน์ของแรงงานเท่านั้น ดังนั้นจึงต้องมีการให้การศึกษเพื่อให้ผู้นำรุ่นใหม่ไม่เพียง

แต่เป็นผู้นำสหภาพแรงงานที่ทำหน้าที่ต่อรองเพื่อรักษาผลประโยชน์ของแรงงานเท่านั้น แต่จะต้องมีความรู้และจิตสำนึกของการเป็นผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย

สำหรับผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นอาวุโสส่วนใหญ่มีความเข้าใจโดยพื้นฐานว่าการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานต้องมีความเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะผู้ที่เคยผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 รัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานมีความร่วมมือกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ เช่น นักศึกษา ชาวนา องค์การพัฒนาเอกชน เคลื่อนไหวปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และคนงานได้รับความสนับสนุนจากนักศึกษา ชาวนา และองค์การพัฒนาเอกชน ในการรณรงค์แก้ไขปัญหของแรงงาน

แตกต่างจากผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ที่ไม่มีโอกาสอยู่ในบรรยากาศของการเคลื่อนไหวทางสังคมมากนัก แม้ว่าในช่วงเวลาประมาณ 15 ปีที่ผ่านมา สังคมไทยจะมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งใหญ่ก่อนเกิดรัฐประหาร 2 ครั้งในปี 2549 และ 2557 และเกิดเหตุการณ์ “พฤษภาเลือด 2553” แต่เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงที่ผ่านมามีความซับซ้อน จนไม่สามารถแยกแยะขบวนการเคลื่อนไหวฝ่ายสนับสนุนและต่อต้านการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยได้อย่างชัดเจนเหมือนในอดีต ทำให้ผู้นำสหภาพแรงงานที่เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองนอกจากจะไม่ได้ได้รับการพัฒนาความรู้และจิตสำนึกทางการเมืองแล้ว ยังตกอยู่ในความสับสนของวังวนความขัดแย้งแบ่งขั้วทางการเมือง นอกจากนี้ผู้นำรุ่นใหม่ไม่มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ เหมือนผู้นำรุ่นอาวุโสในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ความเข้าใจของผู้นำ

สหภาพแรงงานรุ่นใหม่ต่อลัทธิสหภาพแรงงานในแนวขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงมีอยู่อย่างจำกัด โดยการเรียนรู้ผ่านเวทีการอบรม สัมมนาหรือการศึกษาดูงานขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชนบท และการได้ไปเยี่ยมเยียนเครือข่ายชาวบ้าน เช่น สมัชชาคนจน และ P-move ที่เข้ามาชุมนุมยึดเอื้อในกรุงเทพฯ เพื่อต่อรอกับรัฐบาลในบางครั้ง

ข้อเสนอต่อการให้การศึกษเพื่อพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ประกอบด้วยเรื่องหมวดความรู้ที่จำเป็น รูปแบบการให้การศึกษ และองค์กรที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาโดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1) หมวดความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่

หมวดความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ควรมีอย่างน้อย 2 หมวดใหญ่ ๆ คือ 1) ความรู้ด้านโลกทัศน์ จิตสำนึกทางสังคมและอุดมการณ์ และ 2) ความรู้ด้านทักษะการเป็นผู้นำที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่

ความรู้ด้านโลกทัศน์ จิตสำนึกทางสังคมและอุดมการณ์

ความรู้ด้านนี้มีความสำคัญมากสำหรับผู้นำขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ควรมีโลกทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อให้สามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมไทยและสังคมโลก ในขณะเดียวกันต้องมีจิตสำนึกทางสังคมและอุดมการณ์ของการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมให้ชนชั้นแรงงานหรือคนที่เสียเปรียบในสังคม ความรู้ที่จะนำไปสู่การพัฒนาโลกทัศน์ จิตสำนึกทางสังคม และอุดมการณ์ของผู้นำสหภาพแรงงาน ได้แก่ ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์การต่อสู้ของแรงงาน ความรู้เรื่องปัญหาทางสังคมไทย สถานการณ์โลก และลัทธิสหภาพแรงงานที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ความรู้ด้านทักษะการเป็นผู้นำที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง ของโลกสมัยใหม่

ในปัจจุบันโลกและสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่จำเป็นต้องมีความรู้ด้านทักษะมากกว่าผู้นำในอดีตในเรื่องต่างๆ ดังนี้

(1) การใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสาร ผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ควรเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงาน นอกเหนือไปจากการใช้เพื่อการสื่อสารและความบันเทิงแบบคนทั่วไป

(2) การบริหารองค์กรสหภาพแรงงาน เป็นหัวข้อที่มีการจัดการศึกษาให้ผู้นำสหภาพแรงงานมากที่สุดมาหลายสิบปีแต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาการบริหารสหภาพแรงงานได้ การบริหารองค์กรสหภาพแรงงานในปัจจุบันควรเริ่มจากการศึกษาาก่อนว่า สหภาพแรงงานมีปัญหาการบริหารในเรื่องใด นอกจากนี้ควรมีการจัดการศึกษาในเนื้อหาเชิงหลักการ เช่น เรื่องความเป็นประชาธิปไตยในองค์กรสหภาพแรงงานทุกระดับ การพัฒนาบทบาทสหภาพแรงงานให้เป็นทั้งองค์กรที่ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของสมาชิกและเป็นองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคม

(3) ภาษาอังกฤษและกฎหมายแรงงาน ทั้งสองเรื่องนี้เป็นหัวข้อที่ผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ ส่วนใหญ่เห็นว่ามีสำคัญเป็นอันดับแรกสำหรับความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาตนเองเพื่อการพัฒนาสู่การเป็นผู้นำระดับสูง ความรู้ภาษาอังกฤษแม้มีความจำเป็นแต่ผู้นำสหภาพแรงงานควรมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการศึกษาภาษาอังกฤษว่าไม่ใช่เป็นการพัฒนาทักษะด้านภาษาเพื่อผลประโยชน์ส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ควรเรียนรู้เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อขบวนการแรงงาน เพื่อการเพิ่มโอกาสในการรับรู้ข่าวสารในระดับสากล การสื่อสารข้อมูลของสหภาพแรงงานที่ต้องใช้ในการรณรงค์ และ

เพิ่มความสามารถในการเข้าร่วมประชุมสัมมนาระหว่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งล่าม เป็นต้น ส่วนความรู้เรื่องกฎหมายแรงงานซึ่งมักมีการจัดอบรมกันอยู่เสมอโดยสหภาพแรงงานหรือกระทรวงแรงงาน หากจะให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจัง ควรต้องเป็นการศึกษาตัวอย่างการใช้กฎหมายแรงงานในแง่มุมต่างๆ เช่น ศึกษาการที่นายจ้างใช้ช่องว่างของกฎหมาย หรือการตีความกฎหมายให้เกิดประโยชน์ต่อนายจ้างแต่ทำให้ลูกจ้างไม่ได้รับความเป็นธรรม เป็นต้น

2.2) รูปแบบการให้การศึกษา

ความรู้ของผู้นำสหภาพแรงงานมีแหล่งที่มาที่หลากหลาย ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า การจัดการศึกษาในรูปแบบอบรมสัมมนาไม่เพียงพอที่จะทำให้นายจ้างรุ่นใหม่ได้พัฒนาตนเอง จำเป็นต้องมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้โดยให้นายจ้างรุ่นใหม่ได้ศึกษาจากประสบการณ์จริงในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวของคนงาน ซึ่งรูปแบบที่มีผลต่อการเรียนรู้มากคือ ประเพณีการไปร่วมให้กำลังใจแก่สหภาพแรงงานที่กำลังชุมนุมนัดหยุดงานเพื่อต่อรองกับนายจ้าง แต่ปัจจุบันรูปแบบดังกล่าวมีน้อยลง ดังนั้นการให้การศึกษาผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ควรต้องมีกระบวนการที่กระทำผ่านรูปแบบที่หลากหลาย อย่างน้อย 3 รูปแบบ ดังนี้คือ

รูปแบบที่ 1 ให้การศึกษาผ่านการมอบบทบาทที่เหมาะสมในการทำงานในขบวนการแรงงานให้กับผู้นำรุ่นใหม่ โดยผู้นำรุ่นอาวุโสควรมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้นำรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ ซึ่งจำเป็นต้องมีการจัดการความรู้โดยผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสหรืออาจมีองค์กรภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ เข้ามาช่วยสนับสนุน ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

นอกจากนี้การจัดโครงสร้างการทำงานภายในองค์กรที่เอื้อต่อการส่งเสริมบทบาทของคนรุ่นใหม่เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพความเป็นผู้นำของคนรุ่นใหม่ดังเช่นกรณีของ สมาพันธ์

แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) ที่ได้มีการตั้งอนุกรรมการแรงงานหนุ่มสาว อยู่ในโครงสร้างการทำงานของ สรส. ทำให้ผู้นำแรงงานหนุ่มสาวได้มีโอกาสเข้ามาบริหารงานของ สรส. และเข้าร่วมกิจกรรมของขบวนการแรงงานมากขึ้น

รูปแบบที่ 2 ให้การศึกษาผ่านโครงการอบรมต่างๆ โดยเฉพาะหลักสูตรที่มีเนื้อหาในการพัฒนาจิตสำนึกแรงงาน แนวคิดในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม ทักษะและความรู้ที่จำเป็นต่อการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างเท่าทัน ซึ่งหลักสูตรดังกล่าวองค์กรสหภาพแรงงานอาจมีข้อจำกัดในการจัดการศึกษาโดยลำพัง จึงมีความจำเป็นที่ต้องทำความร่วมมือกับองค์กรภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนหรือนักวิชาการที่มีความใกล้ชิดกับขบวนการแรงงาน

รูปแบบที่ 3 ให้การศึกษาผ่านการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ ผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่มีโอกาสเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวของแรงงานและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมน้อยกว่าผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโส ดังนั้นควรต้องมีการฟื้นฟูปฏิบัติการไปเยี่ยมเยียนให้กำลังใจเพื่อนสหภาพแรงงานในพื้นที่ซึ่งกำลังมีข้อพิพาทหรือนัดหยุดงาน นอกจากนี้ในกิจกรรมการชุมนุม เดินขบวนในวันสำคัญของแรงงานไม่ควรเป็นเพียงการทำตามประเพณี ควรให้มีการศึกษาระหว่างผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสและผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ที่เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้ผู้นำรุ่นใหม่ได้เข้าใจข้อเรียกร้องต่างๆ ที่แรงงานนำเสนอ นอกจากนี้ ในสถานการณ์ทางการเมืองที่มีความซับซ้อนในช่วงหลายปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ควรต้องมีการจัดเวทีเสวนาเพื่อสรุปบทเรียนการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองของผู้นำแรงงาน โดยมีองค์กรที่ทำหน้าที่ดังกล่าวอย่างสม่ำเสมอ

2.3) องค์กรที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาและจัดการความรู้เพื่อพัฒนาผู้นำแรงงานรุ่นใหม่

ที่ผ่านมาองค์กรที่ทำหน้าที่ให้การศึกษแก่ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ มี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) องค์กรสหภาพแรงงานในระดับต่าง ๆ 2) องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานร่วมกับขบวนการแรงงานในส่วนขององค์กรสหภาพแรงงานระดับต่าง ๆ ในทัศนะของผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ การจัดอบรมสัมมนาในหลักสูตรต่าง ๆ โดยองค์กรสหภาพแรงงานเพื่อให้การศึกษาแก่ผู้นำรุ่นใหม่ในปัจจุบัน ยังทำได้ไม่ทั่วถึงในองค์กรระดับชาติ บางองค์กรมีข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ ที่จะนำมาจัดการศึกษาให้องค์กรสมาชิก อีกทั้งยังมีคนทำงานที่จะบริหารจัดการด้านการศึกษาน้อยมาก นอกจากนี้ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่บางคนสังกัดอยู่ในองค์กรนำของสหภาพแรงงานหลายองค์กรซึ่งมีบทบาทในระดับเดียวกันพบว่า เมื่อได้รับเงินสนับสนุนด้านการศึกษาจากองค์กรระหว่างประเทศยังไม่มียุทธศาสตร์การแบ่งงานที่ชัดเจนในเรื่องการจัดการทำให้เกิดความซ้ำซ้อนในแผนงานด้านการศึกษา

ข้อเสนอต่อองค์กรที่จะทำหน้าที่จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ คือต้องมีบทบาทในการจัดการศึกษาและจัดการความรู้ (Knowledge management) ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันมีความรู้ที่เกิดจากการทำงานในองค์กร บทเรียนจากการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง หรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ประสบการณ์ของผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสที่ได้จากการต่อสู้ของสหภาพแรงงานในระดับสถานประกอบการ หรือการผลักดันนโยบายระดับชาติอยู่มากมายที่ยังไม่มีใครมาจัดระบบความรู้และนำมาให้การศึกษแก่ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ ทำให้ความรู้เหล่านั้นกลายเป็นประสบการณ์เฉพาะบุคคลที่จะหมดไปพร้อมกับบทบาทของผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโสที่เกษียณอายุการทำงานและหมดบทบาทในองค์กรไปแล้ว

ในเรื่องของการจัดการความรู้ดังกล่าวยังเป็นข้อจำกัดขององค์กรสหภาพแรงงานในปัจจุบันที่ขาดทรัพยากรบุคคลที่จะมาจัดทำ แม้ว่าบางองค์กรจะมีงบประมาณแต่ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยพื้นฐานความรู้และทักษะในด้านการจัดการความรู้ เช่น ความรู้ในการทำวิจัย การจัดระบบและวิเคราะห์ข้อมูล การนำข้อมูลมาสื่อสารเผยแพร่ จึงต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างองค์กรสหภาพแรงงานที่มีงบประมาณ มีความใกล้ชิดกับข้อมูลและองค์กรอื่น ๆ ที่มีเครือข่ายทรัพยากรบุคคล ซึ่งจะมาช่วยในเรื่องการจัดการความรู้ ทั้งนี้ในปัจจุบันมีองค์กรแรงงานจำนวนหนึ่งที่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาให้กับผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ มีทรัพยากรด้านเงินทุนและมีองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น มูลนิธิด้านแรงงานต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาผู้นำแรงงาน และจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้อยู่แล้ว จึงมีโอกาที่จะร่วมมือกันเพื่อสร้างองค์กรที่มาทำหน้าที่จัดการศึกษาและจัดการความรู้เพื่อพัฒนาผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ได้อย่างเป็นจริง

ด้วยเหตุนี้ถ้าจะมีการพิจารณาเรื่ององค์กรที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาและจัดการความรู้ให้แก่ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการแบ่งบทบาทและสนับสนุนกันในระหว่างองค์กรที่จะทำหน้าที่จัดการศึกษาดังนี้คือ

(1) องค์กรสหภาพแรงงานตั้งแต่ระดับกลุ่มสหภาพแรงงาน สมาพันธ์แรงงาน กลุ่มสหภาพแรงงานและสภาองค์กรลูกจ้าง หรือองค์กรสหภาพแรงงานที่รวมตัวกันในระดับชาติในรูปแบบอื่น ๆ มีหน้าที่ส่งเสริมบทบาทในการทำงานแก่ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่เพื่อการเรียนรู้จากการทำงาน โดยเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นและให้คนรุ่นใหม่มีอำนาจในการตัดสินใจในระดับหนึ่ง โดยผู้นำรุ่นอาวุโสทำหน้าที่ถ่ายทอดและแนะนำทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค และความเชื่อมั่นว่าคนรุ่นใหม่มีศักยภาพที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำระดับสูงได้ หากได้รับการส่งเสริมและพัฒนาอย่างเหมาะสม

(2) องค์กรที่จะทำหน้าที่จัดการศึกษาและจัดการความรู้ อาจเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทในขบวนการแรงงานอยู่แล้วในปัจจุบัน ซึ่งมีเครือข่ายองค์กรสหภาพแรงงานที่ทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด หรือมีการสร้างองค์กรขึ้นมาใหม่ที่มีความร่วมมือกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีเครือข่ายด้านทรัพยากรบุคคล กับองค์กรสหภาพแรงงานซึ่งเน้นความสำคัญเรื่องการจัดการศึกษาและการจัดการความรู้ และพร้อมที่จะให้ความสนับสนุนด้านการเงินในการจัดกิจกรรมทางการศึกษา

(3) องค์กรพัฒนาเอกชนควรมีบทบาทในการสร้างหลักสูตรหรือหัวข้อการศึกษา ร่วมกับองค์กรสหภาพแรงงาน โดยเน้นไปที่หลักสูตรที่เสริมสร้างโลกทัศน์และจิตสำนึก ซึ่งเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโลกในยุคปัจจุบัน ส่วนหลักสูตรด้านทักษะการทำงานควรเป็นหลักสูตรที่องค์กรสหภาพแรงงานไม่สามารถดำเนินการได้เอง เช่น การนำความรู้ด้านเทคโนโลยีการสื่อสารมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในขบวนการแรงงาน บทเรียนจากกฎหมายแรงงาน โดยศึกษาจากกรณีศึกษาที่ทำให้ลูกจ้างพลีชีพล้มในกระบวนการยุติธรรม

ในด้านการจัดการความรู้เป็นบทบาทที่ต้องอาศัยองค์กรจัดการศึกษาทำการถอดบทเรียนการทำงานในเรื่องต่างๆ เช่น การบริหารองค์กร การต่อสู้ในประเด็นข้อพิพาทต่างๆ กับนายจ้าง ทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ บทเรียนในการรณรงค์เคลื่อนไหวปัญหาแรงงาน การถอดบทเรียนเรื่องการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือแม้กระทั่งการเข้าร่วมกับพรรคการเมืองต่างๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน นอกจากนี้บทบาทในการผลิตความรู้ผ่านสื่อออนไลน์ สื่อเอกสาร เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องมีองค์กรจัดการศึกษาทำงานเหล่านี้เพื่อนำไปพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ของขบวนการแรงงาน

สรุป

การพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ให้มีศักยภาพในการเป็นผู้นำสหภาพแรงงานที่มีความเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ต้องมีแนวทางที่เหมาะสมกับผู้นำรุ่นใหม่ซึ่งเติบโตมาในบริบททางสังคมและประสบการณ์ซึ่งแตกต่างจากผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโส กล่าวคือผู้นำรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านประสบการณ์ของการต่อสู้อย่างยากลำบากเพื่อให้ได้มาซึ่งค่าจ้าง สภาพการจ้างที่เป็นธรรม และสวัสดิการที่ดีเหมือนผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโส ไม่ได้ผ่านการหล่อหลอมจิตสำนึกทางการเมืองและชนชั้นจากการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีความชัดเจนในการต่อสู้กับรัฐบาลเผด็จการเพื่อสร้างระบอบประชาธิปไตย หรือการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อหนุนช่วยประชาชนกลุ่มอื่นๆ ที่ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม แต่ผู้นำสหภาพแรงงานรุ่นใหม่ก็ได้ผ่านประสบการณ์และเข้าร่วมหลักสูตรการศึกษาในบริบทของสังคมปัจจุบัน

ผู้นำแรงงานรุ่นใหม่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองสู่การเป็นผู้นำระดับสูงในองค์กรสหภาพแรงงานระดับต่างๆ ได้ หากได้รับโอกาสและได้รับการส่งผ่านองค์ความรู้และถ่ายทอดทักษะต่างๆ จากผู้นำแรงงานรุ่นอาวุโส เพื่อให้พวกเขาได้มีบทบาทในองค์กรนำระดับสูง ตลอดจนต้องมีกระบวนการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่อย่างเหมาะสมทั้งในด้านเนื้อหาความรู้ที่จำเป็นผ่านรูปแบบการให้การศึกษาที่หลากหลาย โดยมีองค์กรที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาและจัดการความรู้ร่วมกับองค์กรสหภาพแรงงาน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- โชคชัย สุทธาเวช (บรรณาธิการ). (2547). *ไพศาล ธวัชชัยนันท์: อัจฉริยะภาพและมรดกที่สั่งมอบแด่ขบวนการแรงงานไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิไพศาลธวัชชัยนันท์.
- ตุลา ปัจฉิมเวช และสุนี ไชยรส. (บรรณาธิการ). (2555). *สืบสานเจตนารมณ์และบทเรียนการต่อสู้ของกรรมกรอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่: ศึกษาอดีต ใช้ปัจจุบัน และอนาคต*. นครปฐม: กลุ่มสหภาพแรงงานอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2555). *รายงานการศึกษาเรื่องบทเรียนโครงการพัฒนาสื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนแรงงาน*. นำเสนอต่อมูลนิธิพิพิธภัณฑสถานไทย
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2561). *สหภาพแรงงานไทยที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มูลนิธิอารมณ พงศ์พັນ.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2562). *ผู้นำสหภาพแรงงานไทยกับการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง: จากรัฐประหาร 2549-รัฐประหาร 2557*. *วารสารฟ้าเดียวกัน*, 17(1), 177-202.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (บรรณาธิการ). (2542). *อารมณ พงศ์พັນ ปัญญาชนของขบวนการกรรมกรไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอารมณ พงศ์พັນ.
- นิติรัตน์ ทรัพย์สมบุรณ์. (บรรณาธิการ). (2559). *คมความคิด ชีวิตกรรมาชน*. ปทุมธานี: มูลนิธิอารมณ พงศ์พັນ.
- นิรมล สุธรรมกิจ และกิริยา กุลกลการ. (2561). *การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม : การศึกษาเบื้องต้นถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อแรงงานในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ศูนย์วิจัยนโยบายด้านเศรษฐกิจสีเขียว คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บัณฑิตย รัชชัยเศรษฐวุฒิ. (บรรณาธิการ). (2560). *ทวงผู้สาบสูญ*. กรุงเทพฯ: บริษัทพัฒนาวิชาการจำกัด.

มูลนิธิอารมณ พงศ์พັນ. (2533). *ประวัติศาสตร์ขบวนการแรงงานไทย ยุคเริ่มต้น ถึง พ.ศ. 2532*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ตุลา.

มูลนิธิอารมณ พงศ์พັນ. (2557). เอกสารเพื่อพิจารณาร่างหลักสูตรการพัฒนาผู้นำแรงงานเพื่อคุณภาพชีวิตและสังคม. โครงการพัฒนาผู้นำแรงงานเพื่อคุณภาพชีวิตและสังคม.

วรดูล ตูลารักษ์. (2553). วิเคราะห์ขบวนการแรงงานฝรั่งเศส แปลและเรียบเรียงจาก Bouneaud, Helene (2007) "Small Numbers, Big Power: The Paradox of the French Labor Movement" *New Labor Forum*, 16: 1, 69-77.

สังคิต พิริยะรังสรรค์. (2529). *ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของกรรมกรไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับสภาองค์การลูกจ้างสมาพันธ์แรงงานแห่งประเทศไทย และมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES).

ภาษาอังกฤษ

Brickner, Rachel. (2013). Gender Conscientization, Social Movement Unionism, and Labour Revitalization : a Perspective from Mexico, *Labour History*, Vol. 54(1), 21-41.

Engelfried, Nick. (2018). *Eight lessons from Climate Organizing for Today's Youth-led Movements*. Retrieved June, 20, 2018, from website : <https://www.opendemocracy.net/yomuj>

Gorz, Andre. (1999). "A New Task for the Unions: The Liberation of Time from Work". In Ronaldo Munck and Peter Waterman (eds). *Labour Worldwide in the Era of Globalization*, pp. 41-63. London and New York: Macmillan Press and ST. Martin's Press.

- ILOSTAT. (2020). *Statistic on Union membership*. Retrieved December 15, 2020, From Website: <https://ilostat.ilo.org/topics/union-membership/>
- Moody, Kim. (1998). "Towards an International Social Movement Unionism," *New Left Review* No. 225, pp. 52-72.
- Munck, Ronaldo. (1988). *The New International Labour Study : An Introduction*. London and New Jersey : Zed Books Ltd.
- Napaporn Ativanichayapong. (2002). Social Movement Unionism and Economic Unionism in Thailand. In Pasuk Phongpaichit (ed.) *Asian Review 2002*. Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.
- Seidman, Gay. (2011). Social Movement Unionism: From Description to Exhortation, *South African Review of Sociology*, Vol. 42(3) 94-102.
- Touraine, Alain. (1986). "Unionism as a Social Movement" In Seymour Martin (ed) *Unions in Transition: Entering the Second Century*. California: Institute for Contemporary Studies, pp. 151-173.
- Waterman, Peter. (1999). "The new Social Unionism: A New Union Model for a New World Order?" In Ronaldo Munck and Peter Waterman (eds.). *Labour Worldwide in the Era of Globalisation*, pp. 247-264. London and New York: Macmillan Press and ST. Martin's Press.

ภาคผนวก

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ทศพล ปล้องทุ่ง. ประธานอนุกรรมการฝ่ายแรงงานหนุ่มสาว สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรท.) (12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

ธนพร วิจันทร์. รองประธาน คณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย (คสรท.) และประธานสหภาพแรงงานอุตสาหกรรมวัสดุก่อสร้าง กรรมการกลุ่มผู้ใช้แรงงานสระบุรี. (23 มกราคม พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

ธัญธิดา คำมาวงศ์. รองประธานสภาองค์การลูกจ้างแรงงานยานยนต์แห่งประเทศไทย, ประธานสหภาพแรงงาน สยามโตโยต้า, กรรมการสหพันธ์แรงงานโตโยต้า (23 มกราคม พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

พัชรวัฒน์ กงสิน. กรรมการฝ่ายสตรีสหพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ และกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ สหภาพแรงงานองค์การการตลาด เพื่อเกษตรกร (อตก.). (12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

ไพฑูรย์ บางทรง. กรรมการบริหาร คณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทยและประธานกลุ่มสหภาพแรงงานภาคตะวันออก (20 มกราคม พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

เรืองรุ่ง วิเชียรพงษ์. รองเลขาธิการ คณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย (คสรท.) และประธานสหภาพแรงงาน เอสเอส แอล ประเทศไทย (16 มกราคม พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

ลาเว่ อยู่เป็นสุข. เลขาธิการคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย (คสรท.) และเลขาธิการสหภาพแรงงาน ขึ้นส่วนยานยนต์ และโลหะแห่งประเทศไทย (TAM) (26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

ศิววรรณ ชาวดร. กรรมการคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย, กรรมการกลุ่มผู้ใช้แรงงานสระบุรีและประธานสหภาพแรงงานสหกิจวิศาลและใกล้เคียง. (23 มกราคม พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

ศิริจรรยาพร แจ่มทองกลาง. เลขาธิการสหภาพแรงงานวอย เอส ภัณฑ์ อดีต
กรรมการสมาพันธ์แรงงานอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (CLIT) และ
อดีตรองประธานฝ่ายสตรีสหพันธ์แรงงานยานยนต์แห่งประเทศไทย.
(21 ธันวาคม พ.ศ. 2561). สัมภาษณ์.

อเนก ไหมพรม. เลขานุการคณะกรรมการแรงงานหนุ่มสาว สมาพันธ์แรงงาน
รัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) และรองประธานสหภาพแรงงาน
รัฐวิสาหกิจรถไฟ (สร.รฟฟ.) (12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

อัจฉรา นุกุลธรรม. กรรมการฝ่ายเด็ก และสิทธิสตรี สภาองค์กรลูกจ้างแรงงาน
ยานยนต์แห่งประเทศไทย และรองประธานฝ่ายกิจกรรม สหภาพแรงงาน
เครื่องยนต์ และอะไหล่ฮีซุซุ ประเทศไทย (18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562).
สัมภาษณ์

อาลี นิมะ. กรรมการสภาองค์กรลูกจ้างแรงงานยานยนต์แห่งประเทศไทย. (28
ธันวาคม 2561). สัมภาษณ์.

อุดมศักดิ์ เหมือนบุญ. กรรมการฝ่ายการศึกษา สภาองค์กรลูกจ้างแรงงาน
ยานยนต์แห่งประเทศไทย และรองประธานสหภาพแรงงานซูมิโตโม
รับเบอร์ (16 มกราคม พ.ศ. 2562). สัมภาษณ์.

ท่ามกลางการเคลื่อนย้าย : คนรุ่นใหม่กับ อนาคตนอกเมืองหลวง On the Move: A New Generation's Future Outside the Capital

อนุพงษ์ จันทะแจ่ม¹

Anupong Chantajam

¹ นักวิชาการอิสระ

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาคนรุ่นใหม่อายุระหว่าง 20-35 ปี ที่เคยทำงานในเมืองหลวง แล้วตัดสินใจเคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวงเพื่อแสวงหาโอกาสในการดำรงชีพแบบใหม่ๆ ในต่างจังหวัด มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและทำความเข้าใจรูปแบบของการเคลื่อนย้ายเพื่อหาโอกาสและความเป็นไปได้ใหม่ๆ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ทักษะผู้ประกอบการของคนรุ่นใหม่ มุ่งทำความเข้าใจความซับซ้อนในการเคลื่อนย้ายของหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่มีวิถีชีวิตที่มีลักษณะข้ามถิ่นและเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจที่หลากหลายแห่งในเวลาเดียวกัน การศึกษานี้ใช้วิธีวิทยาศึกษาการเคลื่อนย้าย ศึกษาและเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เยาวชนคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ ที่มีประสบการณ์เคลื่อนย้ายออกจากเมืองหลวง

จากการศึกษาพบว่ารูปแบบการเคลื่อนย้ายของคนรุ่นใหม่ยึดโยงสัมพันธ์อยู่กับความเป็นเครือข่ายสังคมมากกว่าถิ่นที่หรือพื้นที่ และพบว่าชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับพื้นที่ที่หลากหลายมากกว่าหนึ่งแห่ง การทำความเข้าใจคนรุ่นใหม่ที่เคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวงผ่านกรอบการศึกษาเคลื่อนย้าย ช่วยเปิดมุมมองว่าการเคลื่อนย้ายของผู้คนในปัจจุบันไม่ได้เป็นเส้นตรง จากการออกจากเมืองหลวงและเคลื่อนสู่การเป็นผู้ประกอบการหรืออาชีพอิสระในต่างจังหวัด และมีใช่เป็นผลจากความสามารถเฉพาะตนเพียงอย่างเดียว การประยุกต์ใช้ทักษะผู้ประกอบการของคนรุ่นใหม่ เป็นการตัดบรรจบกันของความตื่นตัวต่อโอกาสระดับปัจเจกบุคคลกับพลังต่างๆ ในสังคม และเกี่ยวโยงกับโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองและการเชื่อมต่อกับเทคโนโลยีใหม่ๆ

คำสำคัญ: คนรุ่นใหม่ การเคลื่อนย้าย ผู้ประกอบการ

Abstract

This article studies a new generation of Thais aged from 20 to 35, who previously worked in Bangkok, but decided to move to the interior of Thailand to seek wage-earning opportunities. The aims included exploring and understanding the type of migration for finding better opportunities and possibilities, studying the application of entrepreneurial skills, and understanding the complexity of generational migration which is translocal and simultaneously connected to different economies. A mobility studies methodology was used. Data was gathered from interviews of samples, all Thai former residents of the Bangkok Metropolitan Area (BMA) aged from 20 to 35, who had the experience of moving from the capital

Results were that sample migration was more allied with social networking than with locations or spaces. In addition, economic and social lives were linked to different locations, rather than to a single place. Using mobility studies to understand samples who move from the BMA to become small entrepreneurs in the interior to open new horizons revealed that individual mobility was nonlinear and not solely dependent on capabilities. Formulation of new entrepreneurs and freelance workers create an intersection where individual societal opportunity awakens to new opportunities to enhance quality of life. These innovations are firmly associated with economic, political and technological structures.

Keywords: Mobility, New generation, Entrepreneurs.

บทนำ : ท่ามกลางการเคลื่อน

เราออกเดินทางสำรวจเมืองใหญ่ๆ ทั้งภูเก็ต เชียงใหม่ ขอนแก่น เลือกขอนแก่นเพราะเหตุผลหลายอย่าง อย่างแรกคือพื้นเพเป็นคนอีสานโดยกำเนิด จึงมีความคุ้นเคยกับสังคมวัฒนธรรมเป็นทุนเดิม อย่างที่สองคือมีโอกาสได้ทำงานวิจัยและทำงานข่าวเกี่ยวกับผู้คนภาคอีสาน ยิ่งทำให้อยากทำความรู้จักภูมิภาคนี้มากขึ้น แต่การเลือกที่จะจัดวางชีวิตไว้ที่ใดสักแห่งเป็นเรื่องยากอยู่เสมอ วีรวรรณหนุ่มวัย 29 ชาวจังหวัดอุบลราชธานี เล่าถึงการตัดสินใจเคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวงให้ผู้เขียนฟังในคำวันหนึ่ง

กว่า 5 ปี หลังเรียนจบปริญญาตรีเขาทำงานอยู่กรุงเทพฯ พบว่าชีวิตเต็มไปด้วยความเหนื่อยล้าและถูกบั่นทอนจากการงาน เขาต้องการใช้ชีวิตอย่างช้าๆ แบบไม่ต้องแย่งกันอยู่ แย่งกันกินและแข่งกับเวลา จึงตัดสินใจย้ายออกจากเมืองหลวงมุ่งหน้าสู่ขอนแก่นเพื่อสร้างอนาคตที่พึงกอดตัวขึ้นในความคิดได้ไม่นาน เขารวมหุ้นกับเพื่อนหลายคนเพื่อประกอบธุรกิจร้านหนังสือ เป้าหมายคือสร้างวัฒนธรรมการอ่านในต่างจังหวัด ซึ่งใครๆ ก็มองว่าธุรกิจหนังสือกำลังจะอยู่ในช่วงขาลง ร้านหนังสือแม้จะไม่ขาดทุนแต่ก็ไม่ไฉ่รายได้หลักและรายได้ทางเดียวของเขาและเพื่อน ขณะที่ภักหลักอยู่ขอนแก่นเขาและเพื่อนยังมีรายได้จากการรับจ้างอิสระ (freelance) ทำงานสร้างสรรค์ เช่น เขียนข่าว รับผิดชอบกิจกรรม ให้กับผู้ว่าจ้างที่อยู่เมืองหลวง

เรื่องราวข้างต้นสะท้อนการให้ความหมายเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายออกนอกกรุงเทพฯ เพื่อมองหาโอกาสใหม่ๆ ในท้องถิ่น การเคลื่อนย้ายนี้ไม่ได้เป็นการย้ายกลับสู่บ้านเกิดหรือเป็นการ “การย้ายถิ่นกลับ” (return migration) และไม่ได้เป็นการตัดขาดสังคมและเศรษฐกิจกับเมืองหลวงหรือพื้นที่เดิมออกมาอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงกันของท้องถิ่นกับโลกกว้างในโลกยุคดิจิทัล ยิ่งทำให้น่าค้นหาว่าพื้นที่ (place) และการมีชีวิต (living) สัมพันธ์กับการดำรงชีพแบบใหม่ๆ ของคนรุ่นใหม่อย่างไร

การศึกษานี้สนใจคนรุ่นใหม่อายุระหว่าง 20-35 ปี ที่เคยทำงานในเมืองหลวงแล้วตัดสินใจเป็นผู้ประกอบการหน้าใหม่ ๆ อยู่นอกกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เพื่อทำความเข้าใจลักษณะของความหวังและความเป็นไปได้ของชีวิตโยกกับโครงสร้างเศรษฐกิจและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ผู้เขียนเลือกกรณีศึกษาที่มีความแตกต่างกัน คือ ผู้เคยทำงานเมืองหลวงแล้วตัดสินใจเคลื่อนย้ายไปต่างจังหวัด ผู้ที่เคยเคลื่อนย้ายออกจากเมืองหลวงและกลับมาสู่เมืองหลวงอีกครั้ง และผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่นอกเมืองหลวง รวมจำนวน 4 กรณีศึกษา โดยผู้เขียนใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ในการเก็บข้อมูลการเคลื่อนย้ายจากเมืองหลวงของเยาวชนคนรุ่นใหม่ เพื่อสำรวจความเป็นไปของวิถีชีวิตและหาความเป็นไปได้อื่น ๆ กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ผู้เขียนศึกษาพวกเขาทำธุรกิจหลากหลายชนิดและมีระดับของความก้าวหน้าเชิงธุรกิจแตกต่างกัน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในงานศึกษานี้ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงที่สามารถตั้งต้นธุรกิจได้ระดับหนึ่งแล้ว และกำลังทดลองและพัฒนาความอยู่รอดของกิจการอยู่ พวกเขายังเปิดโอกาสและเดินทางหาความเป็นไปได้ใหม่ในการเดินทางเคลื่อนย้ายที่ยังไม่ได้สิ้นสุดลง

การเคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวงเพื่อแสวงหาโอกาสในการดำรงชีพแบบใหม่ ๆ ของคนรุ่นใหม่ อาจดูเหมือนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำเสมอมาของผู้คนในทุกยุคสมัย ไม่ได้เป็นเรื่องน่าประหลาดใจ เป็นการเคลื่อนย้ายเพื่อหาโอกาสที่ดีกว่า ไม่ต่างอะไรกับการเคลื่อนย้ายของอาชีพอื่น ๆ เช่น ข้าราชการ การค้าขาย การรับจ้างระยะสั้นด้วยความสามัญธรรมดานี้เอนกภูมิศาสตร์มนุษย์อย่าง เบน โรกาลี (Ben Rogaly) เห็นว่าชีวิตที่วนเวียนอยู่กับการเคลื่อนย้ายถูกมองข้ามไป การศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่ผ่านมา (migration studies) มักสนใจการดำรงชีวิตและการเชื่อมต่อกันของผู้คนในการเคลื่อนย้ายระยะไกล (long-distance) ระหว่างประเทศ มากกว่าการเคลื่อนย้ายระยะสั้น (short-distance) ภายในประเทศ เขาเห็น

ว่าการเคลื่อนย้าย (mobility) กับการอยู่กับที่ (fixity) คือสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกัน และเป็นส่วนรวมที่อยู่ในหน่วยเดียวกัน (integral) และเป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจเรื่องราวและประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิตของผู้คน (Rogaly, 2015)

เควิน ฮันนัม และคณะ (อนุพงษ์ จันทะแจ่ม, 2563; Hannam, Sheller, Urry, 2006) อธิบายว่าการหันมาสนใจการเคลื่อนย้าย (mobility turn) สืบเนื่องจากแนวทางการศึกษาโลกาภิวัตน์ที่เติบโตมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 การศึกษาการเคลื่อนย้ายไม่ใช่เพียงแค่เป็นการกล่าวถึงประเด็นการศึกษาใหม่ๆ เท่านั้น แต่ยังพยายามไปถึงขอบเขตหรือพรมแดนของระเบียบวิธีและเป็นมุมมองกระบวนทัศน์ใหม่ ที่ถือกำเนิดขึ้นในสังคมศาสตร์ ที่เรียกว่ากระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ งานศึกษาดังกล่าวได้กล่าวถึงวิธีที่หลากหลายในการศึกษาการเคลื่อนย้ายภายใต้การทำความเข้าใจปัจจุบัน และประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนย้าย มุ่งนำเสนอประเด็นแนวคิดทฤษฎีใหม่ๆ ทางสังคมศาสตร์ที่กำลังถูกพัฒนาขึ้นมาเพื่อหยิบยกไปอธิบาย “ความซับซ้อน” ทั้งหลายในประเด็นการเคลื่อนย้ายในปัจจุบัน

การเคลื่อนย้ายทบทวีความซับซ้อนมากขึ้นเนื่องจากสังคมที่มีพลวัตและแปรเปลี่ยนไปจากเดิม ความซับซ้อนที่ว่านี้คือแบบแผนการปฏิสัมพันธ์ข้ามโลกที่หลากหลายมากขึ้น เช่น นักท่องเที่ยว แรงงาน การก่ออาชญากรรม นักศึกษา ผู้อพยพ ทหารและอื่นๆ เป็นต้น ผู้คนและสถานะที่แตกต่างกันนี้ล้วนมีความหลากหลายของการเคลื่อนย้าย การศึกษาการเคลื่อนย้ายจึงท้าทายนักสังคมศาสตร์ว่าจะนิยามการเคลื่อนย้าย สามารถจัดหมวดหมู่ สร้างคำนิยามให้กับกลุ่มคนที่แตกต่างเหล่านี้อย่างที่เคยเป็นมาได้หรือไม่ การจัดหมวดหมู่ที่แน่นอนตายตัวของ “การย้ายถิ่นกลับ” (return migration) จึงเป็นแนวทางที่ควรถูกท้าทายและตั้งคำถามมุมมองแบบ “การเคลื่อนย้ายกลับ” (return mobility) (ประเสริฐ แรงค์กล้า, 2562)

แนวคิดเรื่องการศึกษาการเคลื่อนย้าย ซึ่งให้เราพิจารณาว่าท่ามกลางการเคลื่อนย้ายของสรรพสิ่ง นั้นมีการไม่สามารถเคลื่อนย้าย (immobility) และการหยุดจอดหรือหยุดพักชั่วคราว (mooring) รวมอยู่ด้วยกัน กล่าวคือในขณะที่ใครบางคนเคลื่อนย้ายไปมาอยู่นั้น ก็มีใครบางคนหรือบางสิ่งท่าหยุดนิ่ง ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ การเคลื่อนย้ายของใครบางคนมีผลโดยตรงต่ออำนาจและความสามารถในการเคลื่อนย้ายของคนอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็พร้อมการพักหยุดชั่วคราวในระหว่างทางโดยยังไม่มีจุดหมายปลายทางที่แน่นอน

คนรุ่นใหม่ที่เคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวง ทำหายความเข้าใจในหลายประเด็น ทั้งเปลี่ยนจากการมองว่าการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้คนอยู่บนฐานของการติดอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ดังที่นักภูมิศาสตร์มนุษย์อย่าง ทิม เครสเวลล์ (Cresswell, 2006) เรียกว่า “แนวความคิดที่ติดอยู่กับที่” (sedentarism) ซึ่งเป็นการมองเห็นทิศทางว่าหากไม่ทำงานอยู่ในภาคอุตสาหกรรมหรือเมืองหลวงต่อไป ก็ต้องอพยพย้ายถิ่นไปทำงานอื่นๆ เช่น งานภาคเกษตรกรรม งานธุรกิจส่วนตัวแบบระยะยาว จำเป็นต้องตัดขาดจากชีวิตทางเศรษฐกิจแบบเดิม แต่ชีวิตของคนหนุ่มสาวกลุ่มหนึ่งในกรณีศึกษานี้กลับไม่ต้องการต้องเลือกอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง และฝังรากลึกอยู่กับอาชีพใดอาชีพหนึ่งที่จำเพาะเจาะจง

การทำความเข้าใจคนรุ่นใหม่ที่เคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวงผ่านกรอบการศึกษาเคลื่อนย้ายช่วยเปิดมุมมองว่า การเคลื่อนย้ายของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันไม่ได้เป็นเส้นตรงจากกระบวนการการออกจากการเป็นพนักงานประจำในเมืองสู่การประกอบอาชีพอิสระนอกเมืองหลวง รวกับว่าเมื่อผู้คนสามารถพ้นจากการจ้างงานและเศรษฐกิจสังคมเมืองหลวงแล้วพวกเขาจะไม่หวนกลับคืนสู่ระบบการจ้างงานอีก การไม่เห็นลักษณะกลับไปกลับมาในชีวิตของผู้คน จะทำให้มองไม่เห็นว่าคุณคนมีทางเลือกและความเป็น

ไปได้ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันหลากหลาย แนวคิดการเคลื่อนย้ายช่วยให้เห็นการมีวิถีการดำรงชีพแบบไม่ติดอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง และชีวิตในระหว่างการเคลื่อนย้ายเต็มไปด้วยความสัมพันธ์ของผู้คนกับพื้นที่หลายแห่งในห้วงเวลาเดียวกัน

ศักยภาพ เทคโนโลยีและโอกาสทางเศรษฐกิจ

ความคาดหวังให้คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่กลับบ้านไปเป็นเกษตรกรหรือหันหน้าออกสู่ต่างจังหวัดเพื่อเป็นผู้ประกอบการหน้าใหม่ กลายเป็นกระแสสังคมที่มีให้เห็นผ่านตาอยู่เรื่อย ๆ เช่น ในโฆษณาประกันชีวิตในอดีตความไม่มีอะไรสักอย่างผลักดันคนต่างจังหวัดต้องออกไปแสวงหาโอกาสนอกบ้าน สู่ตลาดแรงงานหลากหลายวงการ มองไปในต่างจังหวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับหมู่บ้าน ยิ่งมองไม่เห็นคนหนุ่มสาวและวิถีชีวิตสมัยใหม่ ธุรกิจขนาดเล็ก ร้านค้า การเกษตร ขาดคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่สืบทอด ซึ่งอาจจะนำมาสู่ปัญหาทางเศรษฐกิจในอนาคต บทความนี้ผู้เขียนไม่ได้เรียกร้องต้องการให้คนหนุ่มสาวกลับคืนถิ่น และไม่ได้คิดว่าการเคลื่อนย้ายออกนอกพื้นที่ของผู้คนเป็นปัญหา เพียงแต่เป็นการสำรวจความเป็นไปของวิถีชีวิตและหาความเป็นไปได้อื่น ๆ ในการทำความเข้าใจคนรุ่นใหม่กับอนาคตของพวกเขาที่อยู่นอกเมืองหลวงอย่างกรุงเทพฯ

World Economic Forum (2019) สำรวจเยาวชนอายุต่ำกว่า 36 ปี พบว่าคนรุ่นใหม่มีความกระตือรือร้นอยากจะเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneur) มากขึ้น แทนที่จะใฝ่ฝันอยากจะเป็นข้าราชการและพนักงานบริษัท สำหรับประเทศไทยมีสัดส่วนคนรุ่นใหม่ใฝ่ฝันอยากเป็นผู้ประกอบการสูงมากเมื่อเทียบกับประเทศในอาเซียน ในทศวรรษที่ผ่านมาคนรุ่นใหม่เริ่มกลับต่างจังหวัด มีการทำธุรกิจส่วนตัวขนาดเล็กเพิ่มขึ้นพวกเขากลับท้องถิ่นด้วยทักษะประกอบการบางอย่าง สร้างทางเลือกหนึ่งให้กับชีวิต ขณะที่

หลายคนกลับไปทดลองตั้งหลักที่ต่างจังหวัด แต่ต้องหวนกลับมาทำงานในเมืองหลวงเพื่อหาโอกาสใหม่อีกครั้ง คำถามคือหนุ่มสาวรุ่นใหม่มีการประยุกต์ใช้ทักษะผู้ประกอบการในชีวิตของพวกเขาอย่างไร และที่มีวิถีชีวิตที่มีลักษณะข้ามถิ่นและเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจและสังคมในและนอกท้องถิ่นอย่างไร โดยที่คำว่า “ทักษะผู้ประกอบการ” (entrepreneurial skills) มีคุณลักษณะตามที่อิสราเอล เคิร์ซเนอร์ (Israel Kirzner) เรียกว่า “ความเป็นผู้ประกอบการ” ซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญคือมี “ความตื่นตัว” ในฐานะของความสามารถในการค้นพบโอกาสทำกำไรที่คนอื่นมองไม่เห็น ใช้ทักษะนี้ในการคาดเดาความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ (ประเสริฐ แรงกล้า, 2558; Kirzner, 1997)

ผู้เขียนได้สนทนากับวีรวรรณ อายุ 29 ปี หนุ่มนักข่าวอิสระในอีสาน ผู้เดินทางผจญงานเขียนบนเว็บไซต์สำนักข่าวอีสาน และเป็นผู้ประกอบการร้านหนังสือทางเลือกแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น วีรวรรณเล่าถึงชีวิตนอกเมืองหลวงว่า ชีวิตในต่างจังหวัดไม่ได้ง่ายสำหรับคนที่ไม่มีต้นทุน ไม่ว่าจะเป็นที่พักอาศัย เงินลงทุนและเครือข่ายในการทำงาน และต้องไม่มองเห็นว่าต่างจังหวัดน่าอยู่และงดงาม ใคร ๆ ก็กลับไปเริ่มต้นที่ต่างจังหวัดได้อย่างเรียบง่ายได้ ต่างจังหวัดในแต่ละจังหวัดก็มีความแตกต่างกันในทางเศรษฐกิจและสังคม อำเภอเมืองหนองบัวลำภู มีเศรษฐกิจและสังคมต่างกับอำเภอเมืองขอนแก่นอย่างแน่นอน ปัจจัยที่วีรวรรณมองว่าสำคัญกับการเป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในประเภทของงานสร้างสรรค์ คือการสร้างเครือข่ายหรือชุมชนของคนหนุ่มสาวผู้อยากจะทำอะไรใหม่ ๆ กับพื้นที่ ยกตัวอย่างเช่นพื้นที่ที่เขาทำงานสร้างสรรค์อยู่ปัจจุบันมีกลุ่มร้านหนังสือ มีเครือข่ายคนฉายหนัง มีพื้นที่แสดงงานศิลปะ (Art space) ซึ่งเป็นฐานที่มั่นทางความคิดและความสร้างสรรค์ของผู้คน คนรุ่นใหม่ที่กำลังมาเป็นผู้ประกอบการในท้องถิ่นต้องการเพื่อนหรือเครือข่ายในการช่วยเหลือและสนับสนุนอย่างยิ่ง ต้องการคนทำงานสร้างสรรค์ในลักษณะเดียวกันที่อยู่ละแวกใกล้ ๆ กัน เพื่อเป็น

เครือข่ายในการทำงานร่วมกันในบางครั้ง ยกตัวอย่างธุรกิจร้านหนังสือขนาดเล็กของเขาและเพื่อน ที่ได้ร่วมมือกับคนรุ่นใหม่ที่มีทักษะในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ เข้าจัดกิจกรรมหรือทำงานร่วมกัน (collaboration) ทำให้ร้านหนังสือทางเลือกมีกิจกรรมหมุนเวียนเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้วีรวรรณยังมองว่าการเป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในท้องถิ่นจะต้องผนวกเอา “ความเป็นท้องถิ่น” มาอยู่ในงานของตนเองหรือกลุ่มตนเองเพื่อตอบโจทย์หรือตอบสนองผู้คนที่ท้องถิ่นให้ได้ เพราะตลาดหลักหรือลูกค้าหลักคือคนในท้องถิ่น เช่น การประกอบธุรกิจร้านหนังสือของเขากับเพื่อนตั้งอยู่ใกล้โรงเรียนและมหาวิทยาลัย จะต้องมีหนังสือที่เหมาะสมกับช่วงวัยต่างๆ และมีกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อีกตัวอย่างคือ เพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกับเขาได้ทดลองมาเปิดร้านไอศกรีมโฮมเมดที่ขอนแก่น นำเอาสินค้าเกษตร เช่น ข้าวและอาหารท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งของวัตถุดิบในการทำไอศกรีม เป็นต้น วีรวรรณเสนอว่าไม่ควรมองว่าต่างจังหวัดจะดิ่งามหรือบ้านนอกอย่างตายตัว ท้องถิ่นหรือต่างจังหวัดที่เขาปักหลักอยู่มีการเคลื่อนย้ายของคน วัตถุดิบของ เงินทุนและข้อมูลข่าวสารไหลข้ามไปมาตลอดเวลา กระบวนการเคลื่อนย้ายในระดับท้องถิ่นขนาดเล็กจากจุดหนึ่งไปยังจุดหนึ่งสะดวกมากขึ้น เทคโนโลยีการสื่อสารที่ว่องไวที่กำลังจะเชื่อมโลกไว้ด้วยกัน ทำให้ผู้คนมีอิสระและทำงานหารายได้หลากหลายมากขึ้น

อย่างไรก็ตามความสามารถในการเริ่มทำธุรกิจขนาดเล็กในต่างจังหวัดของคนรุ่นใหม่ เป็นโอกาสที่เกิดขึ้นได้กับทุกคนอย่างเท่าเทียม การเริ่มทำธุรกิจขนาดเล็กในต่างจังหวัดสำหรับบางกลุ่มกลับพบเงื่อนไขและข้อจำกัด ไม่ใช่ทุกคนที่หันหลังให้เมืองหลวงเดินทางกลับบ้านทุกคนจะทำได้ การริเริ่มทำแต่ละอาชีพนั้นมีที่ไปที่ไปและเงื่อนไขเฉพาะตัว ไม่สามารถลอกเลียนกันหรือทำตามกันได้ ผู้วิจัยขอยกกรณีศึกษาที่น่าสนใจสั้นๆ มาประกอบอีก 2 กรณี คือเรื่องราวของแวน และนัดเพื่อนของแวน

แวน หนุ่มช่างภาพอิสระ อยู่ในครอบครัวของชาวอำเภอเลิงนทา จังหวัดยโสธร พ่อกับแม่ของแวนย้ายมาทำงานในกรุงเทพฯ ตั้งแต่แวนยังเล็ก แวนเรียนหนังสือและทำงานในกรุงเทพฯ มาตลอด กลับบ้านที่ยโสธรเพียงบางครั้ง หลังเรียนจบเขาเข้าทำงานในองค์กรภาคประชาสังคมแห่งหนึ่ง หลังจากทำงานได้ประมาณ 3 ปี เขาและครอบครัวตัดสินใจเดินทางกลับบ้านที่ยโสธรเพื่อมองหาโอกาสใหม่ๆ ในการทำงานนอกเมืองหลวง ขณะที่แวนใช้ชีวิตอยู่ที่ยโสธรรู้สึกพบว่างานที่อยู่ใกล้บ้านส่วนใหญ่เป็นงานที่ไม่เหมาะกับทักษะของตนเอง ไม่ตรงกับความสามารถและความต้องการของเขา เช่น งานพนักงานขาย งานรับส่งสินค้า เป็นต้น แม้ว่าจะมีงานที่เหมาะสมกว่าและค่าตอบแทนดีกว่างานข้างต้น เช่น ฝ่ายบุคคลของบริษัท ก็จะต้องเดินทางกว่า 70 กิโลเมตรเพื่อเข้าไปทำงานในตัวจังหวัดยโสธรหรืออุบลราชธานี และถ้าหากทำงานก็ต้องมีค่าใช้จ่ายอย่างค่าที่พักและค่าอาหารเพิ่มขึ้นมา ขณะเดียวกันเมื่อลองคิดถึงการเป็นผู้ประกอบการในพื้นที่ ก็พบว่าตนเองยังไม่มีความรู้ทักษะในการทำธุรกิจได้ รวมทั้งไม่มีเงินก้อนใหญ่ในการลงทุนทำอะไรบางอย่าง การกลับบ้านครั้งนี้ของแวนจึงเป็นการหยุดพักชั่วคราว เพื่อทดลองใช้ชีวิตนอกกรุงเทพฯ ระยะสั้นๆ

แวนหอบความหวังกลับมาเมืองหลวงอีกครั้งเพียงลำพัง เป็นหนุ่มออฟฟิศในองค์กรพัฒนาเอกชน ระหว่างทำงานแวนเรียนรู้และฝึกทักษะการถ่ายภาพนิ่ง หลังหมดสัญญาที่ทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน เขาผันตัวมาเป็นช่างภาพอิสระ ปัจจุบันแวนอาศัยอยู่กรุงเทพฯ มีอาชีพเป็นช่างภาพอิสระมาประมาณ 2 ปี

แวนเดินทางถ่ายภาพทุกภาคในประเทศและประเทศเพื่อนบ้านเป็นบางครั้ง การเดินทางไปถ่ายภาพงานของแวนในที่ต่างๆ ทำให้แวนเห็นความสัมพันธ์ทางธุรกิจแบบใหม่ และมองเห็นโอกาสการทำธุรกิจแบบใหม่ๆ เมื่อถามถึงการวางแผนอนาคตที่จะประกอบธุรกิจที่ต่างจังหวัด แวนมองว่า

อนาคตเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะอะไรก็เปลี่ยนแปลงได้ ปัจจุบันแวนยังคงปักหลักอยู่กรุงเทพฯ เพื่อหารายได้ ขณะเดียวกันเขาก็ได้เริ่มขยายงานถ่ายภาพไปที่สังคมบ้านเกิด โดยการประกาศรับงานถ่ายภาพงานต่างๆ ละแวกบ้านในราคาที่ไมแพง เพราะถือว่าเป็นการเปิดตลาดใหม่และถือว่าได้กลับมาเยี่ยมครอบครัวที่บ้านด้วย ข้อดีของการเป็นช่างภาพคือไม่ต้องมีหน้าร้านในเชิงพื้นที่ มีเพียงร้านในโลกออนไลน์ แวนมีโอกาสได้กลับไปรับงานถ่ายภาพที่โยธธรรออยู่บ่อยครั้ง

แวนเห็นว่าโลกออนไลน์นอกจากจะช่วยทำให้แวนพบกับลูกค้าที่มากมายแล้ว ยังทำให้ผู้ประกอบการด้วยกันได้พบกันเองอีกด้วย นอกจากจะรับถ่ายภาพแล้วแวนยังมีความสามารถหาเครือข่าย เช่น งานวิดีโอ ช่างแต่งหน้าทำผม ผู้รับออกแบบงาน ร้านเช่าชุดในพื้นที่ที่อยู่ในละแวกโยธธรรเมื่อลูกค้าต้องการเขาก็พร้อมจัดหาให้ ทุกครั้งที่เดินทางไปถ่ายงานที่จังหวัดโยธธรรบ้านเกิด แวนมักจะแวะกลับไปพักที่บ้านก่อน แล้วจึงขับรถยนต์จากบ้านไปถ่ายงานให้ลูกค้า ลูกค้าบางคนติดต่อจ้างงานผ่านเครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์ ไม่ทราบว่แวนอยู่ที่กรุงเทพฯ เข้าใจผิดว่เขามีหน้าร้านปักหลักอยู่ละแวกนั้นเป็นประจำตลอด แวนเห็นว่าลักษณะการเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กของแวนไม่จำเป็นต้องปักหลักในท้องถิ่น การปักหลักในท้องถิ่นอาจกลายเป็นจุดอ่อนของการเป็นผู้ประกอบการอย่างเขา สำหรับแวนสังคมนอกกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอำเภอเล็ก ๆ อย่างเลิงนกทา นอกจากจะไม่มีงานที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่แล้ว ยังทำให้เขามีโอกาสได้พบผู้คนใหม่ๆ และพบความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตน้อย ต่างจากเมืองหลวงที่เขาพบเจอผู้คนเพื่อนฝูงและมีโอกาสใหม่ๆ เข้ามาเสมอ

การสร้างธุรกิจขนาดเล็กบนการเคลื่อนที่ไปมายังพื้นที่ต่างๆ ของแวน สร้างรายได้หล่อเลี้ยงตัวเองได้ การกลับไปเป็นผู้ประกอบการถ่ายรูปครอบครัวที่บ้านจึงเป็นสิ่งที่ยังไม่อาจเกิดขึ้นในเร็ววันนี้ “การกลับบ้าน” ของ

แวนจึงเป็นการกลับบ้านในหลายลักษณะในคราวเดียวกัน ทั้งการกลับมาเยี่ยมบ้านเพื่อจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว การเดินทางไปทำงานเพื่อหารายได้ การสร้างธุรกิจขนาดเล็กในท้องถิ่นโดยไม่ต้องอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นประจำ เรื่องราวของแวนสะท้อนว่าเราไม่ควรมองเห็นว่าสังคมต้นทางและสังคมปลายทางที่แยกจากกันเท่านั้น แต่ยังเป็นการเกื้อหนุนและสัมพันธ์กันในการทำธุรกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ อีกด้วย

การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในระยะที่ผ่านมาทำให้การประกอบธุรกิจขนาดเล็กเป็นไปได้ง่ายขึ้น ทุกคนสามารถเริ่มเป็นผู้ประกอบการได้ แวนยกตัวอย่างการริเริ่มเป็นผู้ประกอบการของนัด เพื่อนของเธอ คนหนึ่งว่า เพื่อนคนนี้เป็นญาติห่าง ๆ เมื่อครั้งที่แวนกลับไปอยู่บ้าน นัดก็อยู่บ้านทำงานเกษตรและรับจ้างทั่วไป เมื่อสองปีมานี้เธอได้ผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการขายของออนไลน์ โดยหาและสั่งซื้อสินค้าผ่านเว็บไซต์ช้อปปิ้งออนไลน์ ชื่อ “เถาเป่า” (Taobao) เป็นสินค้าจากประเทศจีน สินค้าจากจีนเหล่านี้ขนส่งผ่านมาทาง สปป.ลาว ข้ามผ่านน้ำโขงมาทางจังหวัดมุกดาหาร เดินทางต่อมายังจุดกระจายสินค้าในอำเภอเมืองยโสธร แล้วผู้ค้ารายย่อยก็เดินทางไปรับสินค้าที่จุดกระจายสินค้า นอกจากจะขายออนไลน์แล้ว นัดยังนำสินค้าประเภทเดียวกันนี้ไปเปิดร้านขายทั่วไปตามตลาดนัดละแวกใกล้บ้านด้วย ทำให้มีลูกค้าสองกลุ่ม กลุ่มแรกคือลูกค้าคนทั่วไปในโลกออนไลน์ที่ไม่ถูกจำกัดว่าอยู่ที่ใด กลุ่มที่สองคือลูกค้าที่อยู่ละแวกบ้าน การขายของสองปีที่ผ่านมาให้นัดมีรายได้จนใคร ๆ เรียกว่าเจ้าแก่

การกลายเป็นผู้ประกอบการในต่างจังหวัด หรือ “เจ้าแก่” เช่นในกรณีศึกษานี้ เกิดขึ้นและขยายตัวท่ามกลางระบบที่เอื้อต่อการเป็นผู้ประกอบการ ที่ดำรงอยู่ในและนอกพื้นที่หลายประการทั้งการมีแพลตฟอร์มออนไลน์ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ในราคาที่ไม่แพง การเชื่อมโยงกับลูกค้าผ่านระบบออนไลน์ การเชื่อมโยงกับพ่อค้าคนกลางที่กระจายสินค้า การเกิดขึ้นของ

จุดกระจายสินค้า การเกิดระบบขนส่งสินค้า เช่น เคอรี่เอกซ์เพรส (Kerry Express) เป็นต้น ประกอบกับการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ที่เชื่อมต่อการเป็นผู้ประกอบการและหารายได้หลายทางมากขึ้น กลุ่มคนที่มีความทักษะประกอบการนี้จึงกลายเป็นเจ้าถิ่นในต่างจังหวัดที่กำลังสะสมความมั่งคั่ง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นว่าทักษะประกอบการของคนรุ่นใหม่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ไม่ใช่ทักษะความสามารถแบบเดิม ไม่ใช่การสานตะกร้า การเลี้ยงปศุสัตว์หรือการทำเกษตรกรรม แต่คือทักษะความสามารถในการจัดการเงิน การสร้างแบรนด์ตัวเอง การตลาด การใช้เทคโนโลยีในการสื่อสาร เป็นต้น

จากกรณีศึกษาของวีรวรรณ แวน และนัดเพื่อนของแวน ฉายภาพให้เห็นว่าภายใต้การแสวงหาโอกาสในการดำรงชีพแบบใหม่ ๆ พวกเขา มีความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจทั้งกับสังคมที่เลือกปักหลักและสังคมอื่นนอกพื้นที่ เช่น วีรวรรณ ที่สัมพันธ์กับการรับงานอิสระกับนายจ้างที่กรุงเทพฯ แวน กับการเดินทางไปมาระหว่างยโสธรและกรุงเทพฯ นัดสัมพันธ์อยู่กับการผลิตสินค้าและกระจายสินค้าของเงิน

กล่าวได้ว่าพวกเขาสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่หลากหลายในห้วงเวลา การเคลื่อนย้ายทั้งหลายไม่สามารถที่จะอธิบายได้โดยปราศจากการคำนึงถึงพื้นที่ทางกายภาพ โครงสร้างพื้นฐาน (infrastructural) เป็นสิ่งที่ทำให้หรือเอื้อให้การเคลื่อนย้ายเป็นไปได้ ทำให้เกิดการคล่องตัวในสังคมสมัยใหม่เป็นระบบที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งที่รูปแบบของโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้ผู้คนเชื่อมต่อกันและเคลื่อนย้ายได้ เช่น การเดินทาง แพลตฟอร์มออนไลน์ เป็นต้น และในรูปของเครือข่ายผู้คน เช่น คนทำงานสร้างสรรค์ในลักษณะเดียวกันที่อยู่ละแวกใกล้ ๆ กัน เครือข่ายช่างภาพและเครือข่ายผู้ประกอบการขนาดเล็ก ทีมวิดีโอ ช่างแต่งหน้าทำผม ผู้รับออกแบบงาน ร้านเช่าชุด ซึ่งเป็นเครือข่ายออนไลน์และเครือข่ายในพื้นที่ กล่าวได้ว่าระบบต่างๆ เหล่านี้

ทำให้การไหลของการเคลื่อนย้ายมีความคล่องตัว แม้ว่าองค์ประกอบที่ผู้คนไม่ได้คำนึงถึงแต่เป็นสิ่งสำคัญที่เข้ามาช่วยในการตัดสินใจและวางแผนอนาคต

การเริ่มทำธุรกิจขนาดเล็กในต่างจังหวัดสำหรับบางกลุ่มกลับพบเงื่อนไขและข้อจำกัด ไม่ใช่ว่าทุกคนที่หันหลังให้เมืองหลวงเดินทางกลับบ้านทุกคนจะทำได้ การริเริ่มทำแต่ละอาชีพนั้นๆ มีที่ไปที่ไปและเงื่อนไขเฉพาะตัว ไม่สามารถลอกเลียนแบบกันหรือทำตามกันได้ ผู้เขียนเห็นว่าเมื่อใช้แนวคิดการเคลื่อนย้ายมาศึกษาการเคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวงเพื่อเป็นผู้ประกอบการหน้าใหม่ในต่างจังหวัด ทำให้เห็นการก่อรูปขึ้นของการเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กในท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นจากแรงผลักและแรงดึงดูดทางเศรษฐกิจทำให้ผู้คนย้ายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ปัญหาของการศึกษาแรงผลักและแรงดึงดูดทางเศรษฐกิจ มีพื้นที่ว่างเปล่าที่ถูกกลบออกหรือจำกัดเอาไว้ บ่อยครั้งการศึกษาการเคลื่อนย้ายมองเวลาในขณะการเคลื่อนย้ายที่เป็นลักษณะ “เวลาที่ว่างเว้น” (dead time) ในระหว่างการเคลื่อนย้าย เป็นพื้นที่ที่ไม่มีอะไรเกิดขึ้น (nothing happen) (Cresswell, 2010)

เพื่อแสวงหาโอกาสในการดำรงชีพแบบใหม่ๆ ในท้องถิ่น เกิดขึ้นท่ามกลางการตัดบรจบกันของความตื่นตัวต่อโอกาสระดับบุคคลกับความสัมพันธ์ของ “ตัวกระทำ” (actant) ต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและเป็นวัตถุสิ่งของ (material) ที่เกิดการไหลเวียนของสิ่งต่างเชื่อมโยงพื้นที่ รวมทั้งประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงและเกิดขึ้นในเชิงจินตนาการเข้าด้วยกัน เป็นชีวิตทางสังคมที่รื้อถอนพื้นที่เขตแดนต่างๆ และเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นและพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไป

การเป็นผู้ประกอบการของวิวรรธน์สัมพันธ์กับการรับจ้างอิสระ (freelance) ทำงานสร้างสรรค์ เช่น เขียนข่าว รับผิดชอบกิจกรรมให้กับผู้จ้างงานที่อยู่เมืองหลวง สัมพันธ์กับ “เครือข่าย” หรือชุมชนของคนหนุ่ม

สาวผู้ทำงานสร้างสรรค์ เครือข่ายคนฉายหนัง เครือข่ายร้านหนังสือ เป็นต้น ในขณะที่การเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กของแวนและนัดเป็นการตัดบรรจบกันของการเติบโตขึ้นของเทคโนโลยีดิจิทัล ที่ผู้ประกอบการขนาดเล็กส่วนหนึ่งย้ายหน้าร้านจากพื้นที่ทางกายภาพอพยพสู่โลกออนไลน์ เช่น เครือข่ายช่างภาพ ทีมวิดีโอ ช่างแต่งหน้าทำผม ผู้รับออกแบบงานร้านเช่าชุด กับพลังของความตื่นตัวต่อโอกาสระดับบุคคลในการสร้างธุรกิจแบบใหม่ ความต้องการของลูกค้าในต่างจังหวัด ความต้องการเดินทางกลับบ้านเพียงชั่วครู่ชั่วยามของตนเอง สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กัน (relationality) ผ่านห่วงเหตุการณ์ (events) และเป็นองค์ประกอบที่เชื่อมต่อในช่วงเวลาหนึ่งและทำงานร่วมกัน

สรุป: ความเป็นไปได้ใหม่ๆ

งานศึกษาการเคลื่อนย้ายออกจากเมืองหลวงเพื่อใช้ชีวิตในต่างจังหวัด เพื่อสำรวจและทำความเข้าใจรูปแบบของการเคลื่อนย้ายเพื่อหาโอกาสและความเป็นไปได้ใหม่ๆ ในการดำรงชีพแบบนอกเมืองหลวง และทำความเข้าใจความซับซ้อนในการเคลื่อนย้ายของหนุ่มสาวรุ่นใหม่ จากการสำรวจพบว่าการดำรงอยู่ของผู้คนสมัยใหม่ไม่ได้แยกขาดจากการเคลื่อนย้ายข้ามพื้นที่ การปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้คนไม่ได้อยู่บนฐานของการติดอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง และไม่ควรมองว่าการเคลื่อนย้ายเป็นกระบวนการที่มีต้นทางและปลายทางตายตัว เช่น การมองว่าหากไม่อยู่ที่ต่างจังหวัดก็ต้องย้ายถิ่นไปนอกพื้นที่และต้องตัดขาดจากชีวิตทางเศรษฐกิจเดิม อันเป็นที่มาของผลกระทบด้านลบต่อสังคม ความห่างไกลเชิงภูมิศาสตร์ทำให้ชีวิตพวกผู้คนตัดขาดจากชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมอีกแห่ง

จากงานศึกษานี้พบว่าชีวิตของคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่กลับไม่ใช่ว่าต้องเลือกอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง การเคลื่อนย้ายได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจให้กับพวกเขา และการเคลื่อนย้าย

ยังหมายถึงโอกาสและความเป็นไปได้ใหม่ๆ ชีวิตของผู้คนโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ มีความสลับซับซ้อนเกินกว่าจะนิยามว่าพวกเขาฝากอนาคตไว้ที่นั่น แต่เป็นการสร้างความหลากหลายของการดำรงชีพ (livelihood diversification) โดยการไม่พึ่งพารายได้จากแหล่งใดแหล่งหนึ่งหรือมีรายได้ยึดโยงอยู่กับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเพียงแหล่งเดียว

ผู้เขียนเห็นว่าเมื่อใช้แนวคิดการเคลื่อนย้ายมาศึกษาการเคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวงเพื่อเป็นผู้ประกอบการหน้าใหม่ในต่างจังหวัด ทำให้เห็นการก่อรูปขึ้นของการเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กในท้องถิ่นในมิติที่กว้างมากขึ้น การเริ่มทำธุรกิจขนาดเล็กในต่างจังหวัดสำหรับบางกลุ่มกลับพบเงื่อนไขและข้อจำกัดอยู่ไม่น้อย ไม่ใช่ว่าทุกคนที่หันหลังให้เมืองหลวงเดินทางกลับบ้านทุกคนจะริเริ่มเป็นผู้ประกอบการได้อย่างทันที แต่ละอาชีพล้วนมีที่ไปที่ไปและเงื่อนไขเฉพาะตัว ไม่สามารถลอกเลียนแบบกันหรือทำตามกันได้

กล่าวได้ว่าการเคลื่อนย้ายมาศึกษาการเคลื่อนย้ายออกนอกเมืองหลวงมีความสัมพันธ์กับพื้นที่มากกว่าสองแห่งในเวลาเดียวกัน ดังนั้นการก่อรูปขึ้นของชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจของคนรุ่นใหม่ต่างจังหวัดจึงไม่ได้จำกัดอยู่ใน “ถิ่นที่” เฉพาะแห่งหนึ่งเท่านั้น ดังที่ อคิน คูปตา และเฟอร์กูสัน (Gupta & Ferguson, 1992) วิพากษ์แนวคิดความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามกัน ระหว่างสังคมที่แตกต่างกันเชิงภูมิศาสตร์ตั้งอยู่บนฐานคิดการแบ่งแยกพื้นที่ออกจากกัน รวากับแต่ละแห่งไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเลย คูปตาและเฟอร์กูสัน เสนอให้คิดถึงพื้นที่แบบใหม่ๆ เป็นพื้นที่ของการพึ่งพาอาศัยกันและกันและเชื่อมโยงถึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีศึกษาที่ผู้เขียนได้สนทนาด้วยนี้ ชีวิตที่เคลื่อนย้ายไปมาและความสัมพันธ์และเชื่อมต่อกับเศรษฐกิจกับหลายพื้นที่ ทำให้มองเห็นว่าท้องถิ่นคือพื้นที่ไม่มีขอบเขตจำกัด มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดในหลายระนาบ สิ่งต่างๆ เกิดการไหลเวียน

ข้ามถิ่นซึ่งเป็นกระบวนการที่วัตถุประสงค์ของ ความหมาย ทรัพยากร เครือข่าย
ผนวก รวมทั้งประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงและเกิดขึ้นในเชิงจินตนาการเข้า
ด้วยกัน เป็นชีวิตทางสังคมที่รื้อถอนพื้นที่เขตแดนต่างๆ (Tim, Oakes and
Schein, 2006)

อย่างไรก็ตาม การสร้างความหลากหลายของการดำรงชีพของ
คนรุ่นใหม่ในต่างจังหวัด ดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจทั้งกับ
สังคมบ้านเกิดและสังคมอื่นนอกพื้นที่ ไม่ได้มีรูปแบบตายตัวมีความแตกต่าง
กันในหลายระดับและมีความสลับซับซ้อนเกินกว่าจะสรุปได้ว่า การก่อรูปขึ้น
ของการเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กในท้องถิ่นมีรูปแบบเป็นอย่างไร แต่พอ
จะอธิบายได้ว่าพวกเขามีความตื่นตัวในฐานะของความสามารถในการค้นพบ
โอกาสทำกำไรที่คนอื่นมองไม่เห็น และใช้ทักษะนี้ในการคาดเดาความเป็นไปได้
ได้ทางเศรษฐกิจ วางแผนในการดำรงชีพ แสวงหาความเป็นไปได้ใหม่ในการ
เดินทางเคลื่อนย้ายที่ยังไม่ได้สิ้นสุดลง

จากกรณีศึกษาในบทความนี้พวกเขาทำธุรกิจหลากหลายชนิดและ
มีระดับของความก้าวหน้าเชิงธุรกิจแตกต่างกัน มีการสร้างเครือข่ายสังคม
และสัมพันธ์กับพื้นที่แตกต่างกัน การเป็นผู้ประกอบการหรืออาชีพอิสระใน
ต่างจังหวัดมิใช่เป็นผลจากความสามารถเฉพาะตนเพียงอย่างเดียว ทว่าเกิดขึ้น
ท่ามกลางการติดบรจบกกันของความตื่นตัวต่อโอกาสระดับบุคคลกับความ
สัมพันธ์ของ “ตัวกระทำ” ต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและเป็นวัตถุประสงค์ของการเกิดการ
ไหลเวียนของสิ่งต่างเชื่อมโยงพื้นที่

นอกจากนี้การเลือกดำรงชีพที่หลากหลายนี้ไม่ได้มีสาเหตุเนื่องมา
มาจาก “ความจำเป็น” (distress) หรือเป็นทางเลือกเพื่อมองหา “ความ
ก้าวหน้า” (progress) ที่เกิดจากปัจจัยหนึ่งใดที่แยกขาดจากกันเท่านั้น สำหรับ
คนรุ่นใหม่เหล่านี้ พวกเขาสร้างความหลากหลายของการดำรงชีพแบบเลือก
เฟ้น (selective diversification of livelihood) (Sarah, 2007) กล่าวคือ พวกเขา

ไม่ได้เป็นผู้ไร้ทางเลือกจึงต้องกลับต่างจังหวัดเพื่อลงทุนเป็นผู้ประกอบการ หรือความต้องการก้าวหน้าเป็นแรงผลักดันให้ลงมือทำ การดำรงชีพที่หลากหลายของคนรุ่นใหม่ ผสมผสานและข้ามไปมาระหว่างที่มาทางสังคมและเศรษฐกิจที่ประกอบกันขึ้น

ไม่ว่าชีวิตของคนรุ่นใหม่นอกกรุงเทพฯ จะเป็นอย่างไร สิ่งที่สำคัญคือหน่วยงานรัฐได้เห็นถึงความสำคัญกับเรื่องนี้และสนใจจะแก้ปัญหาในเชิงโครงสร้างหรือไม่ บทเรียนจากญี่ปุ่นมีให้เห็น ปัจจุบันโตเกียวประสบปัญหาความหนาแน่นของประชากร ขณะที่หลายเมืองในชนบทญี่ปุ่นต้องรกร้าง โรงเรียนกว่า 7,000 แห่งต้องปิดตัวลง นำไปสู่การขาดแคลนแรงงานในชนบท เมื่อชนบทไม่มีคนหนุ่มสาวอาศัยอยู่ไม่มีความคิดใหม่ การพัฒนาแบบใหม่ รวมทั้งเศรษฐกิจในชนบทไม่ถูกขับเคลื่อน รัฐบาลญี่ปุ่นจึงคนหนุ่มสาวให้ออกจากโตเกียว ด้วยเงิน 3,000,000 เยน หรือคิดเป็นเงินไทยเกือบ 900,000 บาท เพื่อให้ผู้คนโดยเฉพาะวัยทำงานเดินทางไปพักอาศัยหรือประกอบธุรกิจนอกโตเกียว เป็นต้น (Isabella, 2018)

งานศึกษาของกิตติกาญจน์ หาญกุล (2558: 59-75) เกี่ยวกับกระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในศตวรรษที่ 21 พบว่าคนรุ่นใหม่ต้องการกลไกการสนับสนุนที่สอดคล้องกับสังคมในศตวรรษที่ 21 ขณะที่สถานการณ์ปัญหาสังคมในศตวรรษที่ 21 กล่าวคือภาคเศรษฐกิจและบริการขับเคลื่อนด้วย ข้อมูล ความรู้และนวัตกรรมใหม่ๆ มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาแทนที่การทำงานที่ซ้ำซากการพัฒนาทักษะการหาความรู้ การสืบค้นข้อมูล สร้างการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ ความสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมการแก้ไขปัญหาและมีความถนัดที่หลากหลายเป็นสิ่งสำคัญ

ผู้เขียนเห็นว่า “คนรุ่นใหม่กับอนาคตที่อยู่ข้างนอก” ไม่ควรหยุดอยู่เพียงการให้ความสำคัญกับศักยภาพของบุคคล จะต้องไม่ละเลยประเด็น

เชิงโครงสร้างสังคมและผูกพันกับการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น หากภาครัฐต้องการส่งเสริมให้คนหนุ่มสาวหันหลังให้เมืองใหญ่เพื่อสร้างเศรษฐกิจในต่างจังหวัด อาจเริ่มจากการทำความเข้าใจวิถีของคนหนุ่มสาว การสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ในการออกแบบนโยบายท้องถิ่น ไม่ผูกติดกับการส่งเสริมด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น มีการสนับสนุนหลากหลายรูปแบบ และมองหาการยกระดับและความเป็นไปได้ใหม่ๆ ในท้องถิ่น รวมไปถึงนโยบายรัฐที่เอื้อต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคมที่เพียงพอโอกาสทางธุรกิจในระบบเศรษฐกิจต่างๆ แบบเปิดให้รายเล็กได้มีโอกาสเกิดขึ้นมากกว่าการผูกขาดไว้กับทุนใหญ่ ดังนั้นแล้วอนาคตที่อยู่ข้างนอกไม่ได้หมายถึง “การกลับบ้าน” ในความหมายที่เป็นครอบครัว สิ่งปลูกสร้าง แต่หมายถึงสิ่งที่ยืดโยงโอกาสที่เกิดขึ้นและการมองเห็นความเป็นไปได้ใหม่ๆ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กิตติกาญจน์ หาญกุล. (2558). กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ในศตวรรษที่ 21. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 41(2), 59-75.
- ประเสริฐ แรงกล้า. (2558). คนกลับพม่า: การเคลื่อนย้ายกลับ และทักษะผู้ประกอบการ. *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา*, 34(1), 108-131
- ประเสริฐ แรงกล้า. (2562). *ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย (Social Life on the Move)*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- อนุพงษ์ จันทะแจ่ม. (2561). *เร่ขายลอตเตอรี่: ชีวิตทางเศรษฐกิจบนฐานการเคลื่อนย้ายของคนเมืองเลย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สาขามานุษยวิทยา, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.

ภาษาอังกฤษ

- Akhil Gupta and James Ferguson. (1992). Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology*. 7(1), 6-23.
- Cresswell, Tim. (2006). *On the Move: Mobility in the Modern Western*. Routledge Taylor & Francis, London and New York.
- Cresswell, Tim. (2010). Towards a Politics of Mobility. *Environment and Planning D: Society and Space*, (28), 17-31.
- Hannam, Kevin, Sheller, Mimi, Urry, John. (2006). *Mobilities, Immobilities and Mooring*. *Mobilities*, 1(1), 1-22.
- Isabella Steger. (2018). *japan's government could pay people \$27,000 to move away*. Retrived November 14, 2020, from Tokyo, Website: <https://qz.com/1472845/japans-government-is-considering-offering-cash-to-lure-people-away-from-tokyo/>

- Rogaly, Ben. (2015). Disrupting migration stories: reading life histories through the lens of mobility and fixity. *Environment and Planning D: Society and Space*, 33, 528-544.
- Tim, Oakes and Louisa, Schein. (2006). *Translocal China: Linkages, Identities, and the Reimagining of Space*. Routledge, London.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- Turner, S. (2007). Trading Old Textiles: The Selective Diversification of Highland Livelihoods in Northern Vietnam. *Human Organization*, 66(4), 389-404. Retrieved December 27, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/44127417>
- World Economic Forum. (2019). *ASEAN Youth Technology, Skills and the Future of Work*, 14 ตุลาคม 2020. http://www.weforum.org/docs/WEF_ASEAN_Youth_Survey_2019_Report.pdf

การใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง
โดยองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม
ด้วยการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม :
กรณีศึกษาเครือข่ายภาคประชาชน
จังหวัดระยอง¹
Citizen Science Participatory Action Research
at People's Environmental Organizations in
Thailand: A Case Study of the Rayong People's
Network

อัฐฐพร ฤทธิชาติ²

Autthaporn Ritthichat

¹ บทความนี้เคยนำเสนอในการประชุมทางวิชาการระดับชาติ เรื่อง “ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี: จุดเริ่มหรือจุดจบของภาคชนบทไทย ?” วันที่ 23 สิงหาคม 2562 ณ ห้องประชุมริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ จัดโดย วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนำมาพัฒนาเป็นบทความวิจัย

² นักวิชาการพัฒนาชุมชน สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บทคัดย่อ

งานศึกษาเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนและศึกษาองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดระยอง ผลการศึกษาพบว่าความเดือดร้อนที่เครือข่ายต้องเผชิญ ประกอบด้วย ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ช่องว่างทางกฎหมาย หน่วยงานรัฐละเลยปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น การขาดกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบาย และ สาธารณะไม่ทราบสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ สภาพปัญหาดังกล่าวได้นำมาสู่การใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง ซึ่งให้ความสำคัญกับการศึกษารวบรวมข้อมูลและการติดตามผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน เพื่อให้ได้หลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่จะช่วยเพิ่มน้ำหนักแก่การขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ปัญหาตามข้อเรียกร้องของชุมชนทำให้เป็นที่สนใจของสาธารณะ และเป็นเครื่องมือกระตุ้นให้เกิดการเจรจาที่สร้างสรรค์

ทั้งนี้ การใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมมี 2 รูปแบบ คือ (1) การจัดทำข้อมูลเพื่อแสดงความเห็นคัดค้านก่อนการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม และ (2) การตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่ได้รับปัญหามลพิษอุตสาหกรรม โดยมีแนวทางการดำเนินงานจำนวน 5 ขั้นตอน คือ การประสานความร่วมมือกับนักวิชาการ การพัฒนาเครื่องมือหรือวิธีการในการเก็บข้อมูลให้เป็นที่ยอมรับ การพัฒนาศักยภาพองค์กรและเครือข่ายภาคประชาชน การศึกษาและรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ และการใช้ข้อมูลเพื่อสื่อสารต่อสาธารณะให้เกิดการแก้ปัญหาและขับเคลื่อนกฎหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: วิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม เครือข่ายภาคประชาชน จังหวัดระยอง

Abstract

Citizen science patterns and guidelines for people's environmental organizations were studied, focusing on the Rayong People's Network in Thailand. This paper examines network problems, including environmental and health impacts, legal gaps, problems neglected by government agencies, lack of participation in policy development, and serious situations as yet unknown to the general public. These issues lead to citizen science, underlining the importance of data collection and followups about environmental impact, finding scientific evidence to support the movement's problem-solving according to community demand, to be vigilant about the public and serve as an instrument to incite productive negotiations.

The citizen science pattern by people's organizations includes preparing information to criticize preliminary industrial plant operations and environmental quality monitoring in communities affected by industrial pollution. Operational guidelines would comprise coordinating with scientists and experts; developing methods and approaches for collecting empirical data; boosting people's network organizational capacities; systematically studying and collecting data; and communicating information to the public, leading to problem-solving laws being passed to achieve sustainable development.

Keywords: Citizen science, Environmental movement, Rayong People's Network

บทนำ

ในปัจจุบันสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในจังหวัดระยองยังคงส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่อย่างเรื้อรัง โดยยังคงมีสารอินทรีย์ระเหยง่ายในอากาศ ซึ่งบางชนิดเป็นสารก่อมะเร็งเกินมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง มีปัญหาอุบัติเหตุทางเคมีเกิดขึ้นหลายครั้งในแต่ละปี และเกิดเหตุการณ์ปลาตายหมู่บริเวณชายฝั่งทะเลใกล้นิคมอุตสาหกรรมเป็นประจำทุกปี รวมถึงมีปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนในระยะสั้นเป็นประจำ เช่น กลิ่นรบกวน การปล่อยควันสีดำ และเสียงดัง ซึ่งทำให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยรอบ (อภิสพร ฤทธิชาติ, 2560: 20) ผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา (นราพร อินทร์แดนดอน, 2556: 136) หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2554 ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายภาคประชาชนในจังหวัดระยองเริ่มอ่อนแรงลงและมีจำนวนมวลชนที่ลดลง (ศรัณยู หมั่นทรัพย์, 2558: 113-115) และในปี พ.ศ. 2557 ได้เกิดเหตุการณ์การเสียชีวิตของนายสุทธิ อัสมาศัย์ ผู้นำเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ทำให้เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกไม่มีการรวมตัวที่เข้มแข็งดังเดิม

ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าว รัฐบาลกลับมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ภาคตะวันออกภายใต้ “โครงการระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC)” ทำให้ภาคประชาสังคมเห็นว่าจะเป็นการซ้ำเติมปัญหาผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมให้รุนแรงขึ้นกว่าเดิม เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้องค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดระยองจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อตั้งรับกับสถานการณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งแสวงหายุทธวิธีที่แตกต่างไปจากเดิม เพื่อผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่และปกป้องพื้นที่ของตนเอง ภายใต้ข้อจำกัด

เรื่องการขยายเครือข่ายที่ทำได้ยาก และการเผชิญกับกลุ่มตรงข้ามที่มีทุนขนาดใหญ่ รวมถึงอิทธิพลในท้องถิ่น

ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในหลายประเทศได้นำ “แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง” มาใช้ในยุทธวิธีการต่อสู้ของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มติดตามคุณภาพแหล่งน้ำที่ได้รับผลกระทบจากการขุดก๊าซธรรมชาติในสหรัฐอเมริกา ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลสิ่งแวดล้อมเป็นค่าภูมิหลัง (Baseline data) ซึ่งพวกเขาเห็นว่าเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญในอนาคตเพื่อควบคุมความรับผิดชอบของผู้ก่อกำเนิดมลพิษ (Abby Kinchy, 2017: 59-260) และองค์กรการตรวจวัดปริมาณรังสีโดยพลเมือง (citizen radiation measuring organizations, CRMOs) ก่อตั้งขึ้นในประเทศญี่ปุ่น หลังจากเหตุการณ์ระเบิดโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ที่เมืองฟูกูชิม่า เพื่อตรวจวัดความเข้มข้นของกัมมันตภาพรังสีที่ตกค้างในอาหาร เพื่อความปลอดภัยและปกป้องสุขภาพของคนในครอบครัว (AYA H. KIMURA, 2017: 1) เป็นต้น

ทั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าการศึกษา สืบค้น และรวบรวมเพื่อให้ได้ข้อมูล และ “หลักฐานทางวิทยาศาสตร์” จะเป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มน้ำหนักอย่างมีนัยสำคัญ แก่การขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ปัญหาตามข้อเรียกร้องของชุมชน ทำให้ภาครัฐและผู้ก่อมลพิษต้องตื่นตัวไม่อาจเพิกเฉยต่อข้อมูลหลักฐานเหล่านี้ และผลการศึกษาเหล่านี้ยังเป็นที่สนใจของสื่อมวลชน และเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นให้เกิดการเจรจาและการแก้ไขปัญหาเชิงสร้างสรรค์ได้อีกด้วย (เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง, 2559) ดังนั้น การใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม จึงเป็นทางเลือกในการพัฒนานักกิจกรรมการเคลื่อนไหวขององค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหามลพิษ และลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนต่อไป

แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง (Citizen Science)

“แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง” เป็นแนวคิดที่ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายนักในประเทศไทย แต่อย่างไรก็ตามในช่วงปี พ.ศ. 2553 เป็นต้นมามีจำนวนงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองจำนวนสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ งานวิจัยดังกล่าวประกอบด้วย 3 ประเด็นหลัก ประเด็นที่ใหญ่ที่สุด คือ (1) การวิจัยด้านชีววิทยา การอนุรักษ์ ระบบนิเวศ และการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ ซึ่งใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในการจัดเก็บและจำแนกข้อมูล (2) การวิจัยด้านภูมิศาสตร์ที่พลเมืองมีส่วนร่วมในการรวบรวมข้อมูลทางภูมิศาสตร์ และ (3) แนวทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ (social sciences) ซึ่งเป็นการศึกษาและสนับสนุนการมีส่วนร่วมทางสาธารณะ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Kullenberg and Kasperowski, 2016: 6-7) ทั้งนี้ แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองนั้น เป็นที่รู้จักกันในหลายชื่อ อาทิ วิทยาศาสตร์ชุมชน วิทยาศาสตร์ของกลุ่มคน (crowd science) อาสาสมัครติดตามตรวจสอบ (volunteer monitoring) หรือเครือข่ายวิทยาศาสตร์ (networked science) โดยมีความหมายกว้างๆ หมายถึง การวิจัยด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์โดยนักวิทยาศาสตร์มือสมัครเล่นในทุกกระบวนการหรือในบางกระบวนการ ซึ่งในบางครั้งก็ถูกเรียกว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ การมีส่วนร่วมในการติดตาม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น (วิกิพีเดีย, 2561)

ลักษณะของวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง ประกอบด้วย องค์ประกอบพื้นฐาน 3 ประการ คือ 1) การผนวกรวมพลเมืองเข้ามาไว้ในการทำงาน (inclusion) 2) การสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างนักวิทยาศาสตร์และพลเมือง (contribution) และ 3) การได้รับประโยชน์ร่วมกัน (reciprocity) (Golumbic Y.N., 2017: 2-3) โดยการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิทยาศาสตร์

และวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองสามารถแบ่งได้ 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการมีส่วนร่วม (contributory) 2) รูปแบบการทำงานร่วมกัน (collaborative) และ 3) รูปแบบการร่วมสร้างร่วมกัน (co-created) ซึ่งนักวิทยาศาสตร์และประชาชนจะมีส่วนร่วมกันตั้งแต่ขั้นตอนการระบุปัญหา การวางแผนปฏิบัติการ การลงมือปฏิบัติ และการประเมินผล (Bonney et al., 2009 as cited in Samantha Rowbotham et al., 2017: 120)

แบบแผนการมีส่วนร่วมของนักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองมี 4 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 “crowdsourcing” เป็นโครงการที่อาสาสมัครมีส่วนร่วมน้อยที่สุด โดยมีบทบาทเพียงการรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ต่าง ๆ เข้าสู่ระบบประมวลผล ระดับที่ 2 การทำให้อาสาสมัครมีทักษะพื้นฐานบางอย่างก่อนที่จะขอให้รวบรวมและตีความข้อมูลได้ ก่อนนำข้อมูลเข้าสู่ระบบประมวลผล ระดับที่ 3 อาสาสมัครมีส่วนร่วมมากขึ้นในการควบคุมทิศทางของงานวิจัย และระดับที่ 4 อาสาสมัครมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การพัฒนาโครงการและทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตนเอง (Haklay, 2012 as cited in University of the West of England, Bristol, 2013: 8)

ทั้งนี้ จึงสรุปได้ว่า ความหมายของแนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง คือ การมีส่วนร่วมระหว่างนักวิทยาศาสตร์กับภาคประชาชนเพื่อตอบสนองภัยคุกคามด้านสิ่งแวดล้อม โดยการคำนึงถึงองค์ความรู้และประสบการณ์ของคนในท้องถิ่น และการเสริมศักยภาพของประชาชนให้เข้มแข็งในการดำเนินการติดตามและเฝ้าระวังผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Science Communication Unit, University of the West of England, Bristol, 2013: 5; Copper and Lewenstein, 2016: chapter 2) รวมถึงการสื่อสารสาธารณะเพื่อเผยแพร่ข้อมูลที่เข้าใจง่ายและใช้กรณีศึกษาในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ โดยวิทยาศาสตร์ไม่ควรผูกขาดอยู่กับผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการในสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่ควรต้องพัฒนาภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็ง

ด้วยการพัฒนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ทักษะทางเทคนิค และเพิ่มพูนความสามารถในการวิเคราะห์และวิพากษ์เพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองในการปกป้องสุขภาพและสิ่งแวดล้อมได้เต็มที่ ซึ่งแม้ว่าชุมชนจะขาดความรู้ความเชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ แต่สมาชิกชุมชนหลายคนมีความรู้และความเชี่ยวชาญในแบบของตน โดยเฉพาะความรู้เชิงพื้นที่ การสังเกตการณ์ ไหวพริบและปฏิภาณ ซึ่งล้วนมีความสำคัญยิ่งในการร่วมมือกันแก้ปัญหา และเป็นสิ่งสำคัญที่จะเข้ามาช่วยสนับสนุนการทำงานคุ้มครองสิ่งแวดล้อมของชุมชนและทำให้ชุมชนมีพลังมากขึ้น (เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง, 2559)

ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมกับแนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง

ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมมีรูปแบบที่หลากหลาย และเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสถานการณ์ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น 1) ยุทธวิธีตามช่องทางการเมืองปกติ 2) การขัดขวางทำลายระบบการเมืองปกติ 3) การรวมกลุ่มเครือข่ายในระดับต่าง ๆ 4) การใช้วัฒนธรรมและการสร้างอัตลักษณ์ 5) การต่อรองด้วยอำนาจความรู้ งานวิจัยชุมชน และการฟ้องศาล ทั้งนี้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง เป็นส่วนหนึ่งของยุทธวิธีการต่อรองด้วยอำนาจความรู้และงานวิจัยชุมชน ซึ่งที่ผ่านมาขบวนการเคลื่อนไหวนิยมใช้ “งานวิจัยชุมชน” หรือ “งานวิจัยไทบ้าน” โดยนำเสนอประเด็นทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นหลัก ไม่ค่อยมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการประกอบกิจการอุตสาหกรรมมากนัก ประกอบกับสภาพปัญหาความเดือดร้อนของภาคประชาชนในบางพื้นที่มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากอดีตกล่าวคือเป็นปัญหาผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีความซับซ้อนและต้องใช้องค์ความรู้ในวิชาการหรือเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ในการแก้ไข

ปัญหา ดังนั้น การมีส่วนร่วมของนักวิทยาศาสตร์ในการแก้ไขปัญหา ร่วมกับชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็น

ในประเทศไทยมีการใช้ “แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง” ในขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ในรูปแบบ “งานวิจัยชาวบ้าน” ของชาวบ้านปากมูนซึ่งเน้นการศึกษาทรัพยากรของท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูน ซึ่งยืนยันถึงแนวคิดที่เชื่อว่าชุมชนที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำย่อมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้อย่างยิ่งยอน (Kirk Herbertson, International Rivers, 2012) และในปี พ.ศ. 2546-2547 กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมูลนิธิบูรณะนิเวศ) และกลุ่มกรีนพีซเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ร่วมมือกันก่อตั้ง “หน่วยกระป๋องตรวจมลพิษประเทศไทย” (Bucket Pollution Monitoring) ซึ่งเป็นชื่อสมาชิกชุมชนที่รวมตัวกันเฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยใช้เครื่องมือการเก็บตัวอย่างอากาศที่มีลักษณะเป็นกระป๋องขนาดยี่สิบลิตร เพื่อรวบรวมหลักฐานการปล่อยมลพิษสู่สิ่งแวดล้อมจากกลุ่มโรงงานปิโตรเคมีในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง ผลการศึกษาในครั้งนั้นพบสารอันตรายร้ายแรงจำพวกสารอินทรีย์ระเหยง่ายในปริมาณสูงเกินเกณฑ์ระดับค่าเฝ้าระวังคุณภาพอากาศในบรรยากาศของสหรัฐอเมริกา ซึ่งขณะนั้นประเทศไทยยังไม่มีเกณฑ์มาตรฐานสำหรับสารเคมีชนิดดังกล่าว (ธารา บัวคำศรี และคณะ, 2548) หลังจากการเผยแพร่ผลการศึกษาสู่สาธารณะก่อให้เกิดแรงกระตุ้นที่สำคัญ โดยทำให้หน่วยงานรัฐลงพื้นที่เก็บตัวอย่างอากาศเพื่อตรวจสอบซ้ำจึงพบว่ามีการอันตรายดังกล่าวสูงจริง ต่อมาในปี พ.ศ. 2550 กรมควบคุมมลพิษจึงมีประกาศกำหนดมาตรฐานค่าสารอินทรีย์ระเหยง่ายในบรรยากาศโดยทั่วไป และเกิดความเข้มแข็งของภาคประชาชนในการยื่นฟ้องคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติต่อศาลปกครองเพื่อขอให้ประกาศให้พื้นที่มาบตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษ

ทั้งนี้ การใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม มีลักษณะร่วมที่คล้ายกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรืองานวิจัยไทบ้าน กล่าวคือ เป็นการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับคนในชุมชน การพัฒนาศักยภาพของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ และการผลิตองค์ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาภายในท้องถิ่นของตน โดยมีฐานคิดเดียวกันคือประชาชนในท้องถิ่นสามารถแสดงบทบาทเป็นนักวิจัยหรือนักวิทยาศาสตร์ได้ และอย่างไรก็ตามก็มีจุดเด่นหรือลักษณะที่แตกต่างจากการวิจัยแบบมีส่วนร่วม งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรืองานวิจัยไทบ้าน ดังนี้

(1) วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองเริ่มต้นจากคำถามและสมมติฐานของนักวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง โดยมีผู้เชี่ยวชาญมีบทบาทสนับสนุน (Ottinger, 2016: 100)

(2) วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองมีการประดิษฐ์หรือคิดค้นเครื่องมือทางเลือกอื่นแทนเครื่องมือหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นมาตรฐาน เพื่อเป็นแนวทางใหม่ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและวิพากษ์วิทยาศาสตร์กระแสหลักเพื่อมองหการเปลี่ยนแปลง (Ottinger, 2016: 100)

(3) วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองเป็นเครื่องมือในการทำทหายความเชี่ยวชาญทางวิทยาศาสตร์แบบมีอาชีพ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ (Carla May Dhillon, 2017: 1479)

(4) วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองเป็นความพยายามในการเติมเต็มช่องว่างที่วิทยาศาสตร์ยังไม่ได้ดำเนินการหรือดำเนินการได้ไม่เสร็จสิ้น (Frickel et al. 2010 as cited in Carla May Dhillon, 2017: 1481) และช่วยเสริมองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น (Ottinger, 2016: 100)

(5) วิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า หน่วยงานรัฐไม่สามารถดำเนินการด้านการติดตามคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามความต้องการของภาคประชาชนได้ แสดงให้เห็นถึงวิธีการทำงานของหน่วยงานรัฐที่เต็มไปด้วยช่องว่าง (Abby Kinchy, 2017: 100)

จากหลักการทั้ง 5 ข้อนี้ ทำให้เห็นว่าองค์กรภาคประชาชนสามารถใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในกิจกรรมการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมได้ โดยอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่ายภาคประชาชน นักวิทยาศาสตร์และนักวิชาการ เพื่อนำมาสู่การประดิษฐ์หรือคิดค้นเครื่องมือทางเลือกอื่นแทนเครื่องมือของหน่วยงานรัฐที่ชุมชนไม่สามารถทำได้เอง เพื่อรวบรวมหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ในการสนับสนุนข้อเรียกร้องหรือข้อกังวลของเครือข่ายประชาชน และมีพลังที่จะทำให้ทุกฝ่ายตระหนักในปัญหาที่พวกเขาต้องเผชิญ อันจะนำมาสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมถึงผลักดันให้เกิดกฎหมายหรือมาตรการการควบคุมมลพิษของโรงงานให้ดียิ่งขึ้นต่อไปด้วย

พื้นที่การศึกษา ประกอบด้วยองค์กรภาคประชาชน 2 พื้นที่ ได้แก่

(1) เครือข่ายภาคประชาชนรอบเขตประกอบการอุตสาหกรรม ต.เชิงเนิน ต.ตะพง และ ต.บ้านแลง อ.เมือง จ.ระยอง ซึ่งเป็นเขตพัฒนาอุตสาหกรรมที่สำคัญและเป็นที่ตั้งของเขตประกอบการอุตสาหกรรม ประกอบด้วย อุตสาหกรรมกลั่นน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ ปิโตรเคมีและอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า โรงไฟฟ้า ท่าเรือน้ำลึก และอื่นๆ ทั้งนี้ เขตประกอบการดังกล่าวตั้งอยู่ห่างจากกลุ่มนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ประมาณ 15-20 กิโลเมตร

(2) กลุ่มเฝ้าระวังน้ำผิวดิน 3 อำเภอ (อำเภอบ้านค่าย อำเภอปลวกแดง และอำเภอนิคมพัฒนา) จังหวัดระยอง โดยงานศึกษานี้เน้นการทำงานของเครือข่ายในอำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ซึ่งได้รับผลกระทบจากการประกอบกิจการของโรงงานคัดแยกและรีไซเคิลของเสียเป็นหลัก

วิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อตอบคำถามใน 2 ประเด็น คือ 1) องค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมการเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนรอบเขตประกอบการอุตสาหกรรม อำเภอเมือง จังหวัดระยองมีลักษณะอย่างไร และ 2) ควรมีรูปแบบและแนวทางการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนในการรณรงค์เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างไร โดยใช้วิธีการศึกษาหลายรูปแบบ อาทิ การศึกษาจากเอกสาร การเข้าร่วมและเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมของเครือข่าย การสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้นำและสมาชิกของเครือข่ายประชาชนฯ การสนทนากลุ่มย่อย และกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมระหว่างผู้ศึกษา เครือข่ายนักวิชาการ และเครือข่ายภาคประชาชนฯ โดยกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1. กระบวนการสร้างสัมพันธภาพฝ่ายที่เกี่ยวข้อง 2. การระบุปัญหา 3. การวางแผนการดำเนินงานแก้ไขปัญหา 4. การลงมือปฏิบัติ และ 5. การตรวจสอบผลหรือการสะท้อนผลจากการดำเนินการเพื่อประเมินภาพรวม วิเคราะห์อุปสรรค และจัดทำข้อเสนอแนะ

ทั้งนี้ กระบวนการดำเนินงานอาศัยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายนักวิชาการ นักวิทยาศาสตร์ และเครือข่ายภาคประชาชน และการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองมาใช้ในการออกแบบกิจกรรมเพื่อรณรงค์ให้เกิดการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดข้อมูลหรือหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ อาทิ สถิติผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สถิติด้านสุขภาพ ผลการตรวจวิเคราะห์คุณภาพสิ่งแวดล้อม หลังจากนั้นจึงประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการนำข้อมูลที่รวบรวมได้ไปใช้ในการรณรงค์แก้ไขปัญหา และวิเคราะห์อุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการใช้แนวคิดดังกล่าว เพื่อสังเคราะห์รูปแบบและแนวทางการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับองค์กรภาคประชาชนอื่นได้ใช้ประโยชน์ต่อไป

บริบทของเครือข่ายภาคประชาชนจังหวัดระยอง

ปัญหามลพิษอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดระยองนั้น เป็นปัญหาที่ยืดเยื้อเรื้อรังมาอย่างยาวนาน ความเดือดร้อนดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มทำกิจกรรมเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมและปกป้องคุณภาพชีวิตของชุมชน ทั้งนี้ ลักษณะปัญหาที่องค์กรภาคประชาชนต้องเผชิญในการเคลื่อนไหวนั้น ไม่ใช่มีเพียงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่องค์กรยังต้องพบกับอุปสรรคและความท้าทายในหลายด้าน ประกอบด้วย ปัญหามลพิษทางอากาศที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิต ปัญหาการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่อย่างขาดการมีส่วนร่วม การทำหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ ส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นที่หละหลวมในการกำกับดูแลโรงงาน และการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้กับประชาชน รวมถึงช่องว่างในการทำงานของแต่ละหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่อย่างจำกัดในการแก้ไขปัญหา โดยหน่วยงานรัฐทำหน้าที่เพียงติดตามตรวจสอบ และรายงานตามข้อร้องเรียนของชุมชนเท่านั้น ไม่ได้สร้างมาตรการการป้องกันและลดผลกระทบระยะยาว และช่องว่างทางกฎหมายเนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายควบคุมการใช้งานหอเผาก๊าซทิ้ง (flare) ทำให้ผู้ประกอบการสามารถเผาก๊าซทิ้งได้โดยไม่ถูกควบคุมจากภาครัฐ

สภาพปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นทำให้กลุ่มประชาชนที่ได้รับผลกระทบรวมกลุ่มกันในนามเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา (นราพร อินทร์แดนดอน, 2556: 136) และมีการรวมตัวอย่างเข้มแข็งในปี พ.ศ. 2550-2552 หลังจากนั้นเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกก็เสื่อมคลายลง และเกิดเป็นเครือข่ายขนาดเล็กๆ แทน สำหรับเครือข่ายประชาชนรอบเขตประกอบการอุตสาหกรรม ใน ต.บ้านแลง ต.ตะพง และ ต.เชิงเนิน ได้เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา เป็นกลุ่มองค์กรขนาดเล็ก มีสมาชิกจำนวนประมาณ 10-20 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็น

เกษตรกรทำสวนผลไม้ สมาชิกกลุ่มประกอบด้วยผู้สูงอายุ และกลุ่มคนรุ่นใหม่ (อายุระหว่าง 30-45 ปี) โดยทุกคนต่างทำงานร่วมกันในแนวราบ มีการปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ร่วมตัดสินใจกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล และทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ด้านการแบ่งบทบาทหน้าที่ภายในองค์กร จะแบ่งหน้าที่กันหลวม ๆ ตามความถนัดและความสนใจของแต่ละคน และมีจุดมุ่งหมายขององค์กรเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอย่างเป็นธรรม ไม่ต้องการให้มีการขยายโรงงานเพิ่มเติมอีก และต้องการให้โรงงานปรับปรุงกระบวนการผลิตให้ดีขึ้น ลดการปลดปล่อยสารมลพิษ เพื่อชุมชนจะได้มีสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยสำหรับการดำรงชีวิต

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยให้สมาชิกแต่ละคนช่วยประเมินถึงจุดแข็ง จุดอ่อน และวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรค ขององค์กร ซึ่งจะทำให้เข้าใจภาพรวมองค์กร ดังนี้

ตารางที่ 1 วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคขององค์กร

หัวข้อ	รายละเอียด
จุดแข็ง (strength)	• สมาชิกมีความมุ่งมั่นในการทำงาน • สมาชิกมีศักยภาพ • องค์กรสามารถปรับตัวและพัฒนากิจกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์
จุดอ่อน (weakness)	• สมาชิกในกลุ่มมีจำนวนน้อย • ขาดข้อมูลความรู้ในการต่อสู้ • ขาดเงินทุนในการทำกิจกรรม

ตารางที่ 1 วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคขององค์กร (ต่อ)

หัวข้อ	รายละเอียด
โอกาส (opportunity)	• มีเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภายนอกสนับสนุน • การสื่อสารสาธารณะทางออนไลน์สามารถทำได้สะดวก
อุปสรรค (threat)	• คู่ตรงข้ามที่มีทรัพยากรจำนวนมาก • อิทธิพลท้องถิ่น และความไม่ปลอดภัยจากการถูกคุกคาม • การระดมสมาชิกทำได้ยาก

อนึ่ง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาจากเอกสาร พบว่า กลุ่มเครือข่ายได้ดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมหลายรูปแบบ เช่น การร้องเรียนผ่านหน่วยงานรัฐ การสำรวจพื้นที่และบันทึกข้อมูลผลกระทบด้านเสียงและกลิ่น การฟ้องคดี และการผลิตสื่อเพื่อการเผยแพร่รณรงค์ เป็นต้น ซึ่งผลที่เกิดขึ้นและปัญหาอุปสรรค แสดงรายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 กิจกรรมการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายประชาชน รอบเขตประกอบการ

กิจกรรม	ผลที่เกิดขึ้น	ปัญหาและอุปสรรค
1. การร้องเรียนผ่านหน่วยงานรัฐ และการแจ้งความ	- กระตุ้นการทำงานของหน่วยงานรัฐ - หน่วยงานรัฐลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริง - องค์กรได้รับเอกสารตอบกลับเกี่ยวกับสาเหตุและการแก้ไขปัญหา เพื่อใช้เป็นหลักฐานด้านสิ่งแวดล้อม - โรงงานมีการปรับปรุงให้ดีขึ้น เกิดผลกระทบลดลง	- หน่วยงานรัฐตอบกลับช้า ทำให้เครือข่ายต้องติดตามอย่างต่อเนื่อง - การตอบกลับเป็นลักษณะการชี้แจงเท่านั้น ไม่มีมาตรการการแก้ไขหรือป้องกันในระยะยาว
2. การเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการไตรภาคี	- องค์กรมีโอกาสดูแลเห็น และร้องเรียนปัญหาที่เกิดขึ้น - ได้รับคำตอบแทนจากการประชุม เพื่อนำมาใช้เป็นทุนในการทำกิจกรรมการเคลื่อนไหว	- คณะกรรมการไตรภาคีไม่ได้ช่วยแก้ไขปัญห แต่กลับชะลอปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะคณะกรรมการส่วนใหญ่เห็นด้วยกับโรงงาน
3. การสำรวจผลกระทบจากการเผาขยะทิ้ง กลิ่น และเสียงจากโรงงาน	- เครือข่ายและบริษัทมีข้อมูลสถิติผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเผาขยะทิ้งที่ปลายปล่อง - เกิดความร่วมมือ การมีส่วนร่วมระหว่างบริษัทและชุมชน - เครือข่ายได้รับข้อมูล และได้รับความรู้เพิ่มมากขึ้น - บริษัทระมัดระวังในการเผาขยะทิ้งมากขึ้น เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน	- ไม่มีการทำรายงานเป็นทางการ ข้อมูลที่เก็บรวบรวมอยู่ในรูปของงานนำเสนอ power point - หลักเกณฑ์ในการบันทึกข้อมูลไม่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน

ตารางที่ 2 กิจกรรมการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายประชาชน รอบเขตประกอบการ (ต่อ)

กิจกรรม	ผลที่เกิดขึ้น	ปัญหาและอุปสรรค
4. การเรียกร้องให้ตั้งกองทุนสุขภาพ	- เกิดกองทุนสุขภาพ ทำให้ชุมชนได้รับสนับสนุนงบประมาณในการดูแลป้องกัน รักษาและฟื้นฟูสุขภาพของชุมชน	- คณะกรรมการบริหารกองทุนส่วนใหญ่เป็นฝ่ายที่สนับสนุนบริษัท ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขหลายข้อ
5. การฟ้องคดีเรื่องที่ดินสาธารณะ	- ชะลอการแลกเปลี่ยนที่ดินสาธารณะ เพื่อป้องกันการขยายพื้นที่โรงงานเพิ่มขึ้นและเป็นคดีตัวอย่างสำหรับภาคประชาชนเพื่อส่งเสริมให้เกิดธรรมาภิบาลของเจ้าหน้าที่รัฐ	- การหาทนายที่มีเวลาไว้ใจได้และมีความสามารถเป็นเรื่องยาก - มีค่าใช้จ่ายในการจ้างทนายสูง
6. การจัดทำสื่อออนไลน์เพื่อเผยแพร่ให้ความรู้	- เป็นช่องทางในการเผยแพร่ความรู้และกิจกรรม - เป็นช่องทางในการรับเรื่องราวเรียน และขยายเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน - ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของบริษัท	- สมาชิกในชุมชนบางกลุ่มโดยเฉพาะผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าถึงสื่อออนไลน์ได้ - ผลกระทบที่เกิดขึ้น (impact) ต่อการรับรู้ของสาธารณะยังไม่มากพอ

ทั้งนี้อุปสรรคที่สำคัญที่กลุ่มเครือข่ายต้องเผชิญ คือ กลุ่มตรงข้าม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ ผู้นำท้องถิ่น และสมาชิกในชุมชน ซึ่งมีทุนและทรัพยากรจำนวนมาก โดยเฉพาะกิจกรรมแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ที่สร้างภาพลักษณ์และสื่อสารกับชุมชนได้เป็นอย่างดี ผู้นำชุมชน ซึ่งมีความเห็นพ้องไปกับโรงงานเกือบทั้งหมด เนื่องจากผลประโยชน์

ด้านอาชีพ ธุรกิจของผู้นำท้องถิ่นที่ผูกโยงอยู่กับโรงงาน และสมาชิกในชุมชน ไม่ได้มีความเห็นพ้องเหมือนกัน เนื่องจากส่วนหนึ่งได้รับประโยชน์จากการได้เข้าทำงานของลูกหลานและเครือญาติ ทำให้การทำงานรณรงค์ขับเคลื่อนทำได้ยาก และหาความไว้วางใจจากผู้อื่นในการระดมสมาชิกได้ยาก อีกทั้งผู้นำท้องถิ่นก็ยังมีส่วนกำหนดความคิดของสมาชิกในชุมชนด้วย

สิ่งที่ทางกลุ่มต้องเผชิญ ล้วนเป็นข้อจำกัดของการเคลื่อนไหว ซึ่งทำให้ต้องหาแนวทางที่เหมาะสมกับสภาพ สถานการณ์ บริบทพื้นที่ และเวลา รูปแบบหนึ่งที่ทางกลุ่มพยายามนำมาปรับใช้ ก็คือ แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษา สืบค้น และรวบรวมเพื่อให้ได้ข้อมูลและ “หลักฐานทางวิทยาศาสตร์” เพื่อนำมาใช้เป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มน้ำหนักอย่างมีนัยสำคัญแก่การขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ปัญหาตามข้อเรียกร้องของชุมชน ทำให้ภาครัฐและผู้ก่อมลพิษต้องตื่นตัวไม่อาจเพิกเฉยต่อข้อมูลหลักฐานเหล่านี้ และหลักฐานเหล่านี้ยังเป็นที่สนใจของสื่อมวลชน และเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นให้เกิดการเจรจาและการแก้ไขปัญหาเชิงสร้างสรรค์ด้วย

“มาทีหลังนี้ก็ต้องสู้ด้วยหลักฐาน ถ้าเราไปสู้ด้วยคน บางทีเราไม่มีเงินให้เขา ทางโรงงานเขามีให้ และผู้ใหญ่บ้าน กำนันเป็นของโรงงานหมด มันก็เลยกลายเป็นชาวบ้านไม่มีความหมาย ... การต่อสู้ในปัจจุบันนี้ก็เน้นที่ว่าเราต้องมีหลักฐานและอาศัยกฎหมายเป็นหลัก การไปแบบตาอินตานา ไม่มีประโยชน์ การได้รับแรงสนับสนุนจากมูลนิธิบูรณะนิเวศเป็นปัจจัยสำคัญ ก็อย่างที่ว่า อาจารย์ (ผู้อำนวยการมูลนิธิฯ) บอกว่า ถ้าเราเก็บข้อมูลได้เยอะ เราสามารถสร้างเป็นกฎหมายได้”

(ผู้ประสานงานกลุ่มรุ่นเก่า ตำบลบ้านแลง, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2561)

รูปแบบและแนวทางการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดย เครือข่ายภาคประชาชน จังหวัดระยอง

รูปแบบและแนวทางการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง โดยเครือข่ายภาคประชาชน จังหวัดระยอง ด้วยกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม ระหว่างผู้ศึกษา เครือข่ายนักวิชาการ และเครือข่ายภาคประชาชน เน้นรูปแบบการตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ที่มีปัญหามลพิษจากอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยปัญหาหลักที่ทางเครือข่ายภาคประชาชนจังหวัดระยองต้องเผชิญ อาทิ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ช่องว่างทางกฎหมายและการกำกับดูแลโรงงานอุตสาหกรรมของหน่วยงานรัฐที่หละหลวม และการขาดกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายในระดับประเทศ และท้องถิ่น สามารถใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในการแก้ไขปัญหา ได้ดังรายละเอียดในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ลักษณะปัญหาและแนวทางการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในการแก้ไขปัญหา

ลักษณะปัญหา	แนวทางการใช้วิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง
ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ	• การร่วมมือกับเครือข่ายนักวิชาการหรือนักวิทยาศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาตามความต้องการของชุมชน • การคิดค้นและพัฒนาเครื่องมือหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการติดตามคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ประชาชนสามารถทำได้เอง • การพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายและองค์กรให้สามารถออกแบบการวิจัย และดำเนินการวิจัยได้ด้วยตนเอง • การศึกษา สืบค้น และรวบรวมข้อมูลหลักฐานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยเพิ่มน้ำหนักในการผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหา

ตารางที่ 3 ลักษณะปัญหาและแนวทางการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในการแก้ไขปัญหา (ต่อ)

ลักษณะปัญหา	แนวทางการใช้วิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง
ช่องว่างทางกฎหมายและการกำกับดูแลโรงงานของหน่วยงานรัฐที่หละหลวม	• การใช้ข้อมูลที่เกิดขึ้นรวบรวมได้สื่อสารต่อสาธารณะหรือผู้กำหนดนโยบาย และผลักดันเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาหรือรณรงค์ให้เกิดกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมมลพิษที่เข้มงวดขึ้น • หลักฐานที่รวบรวมได้ทำให้ภาครัฐและผู้ก่อมลพิษไม่อาจเพิกเฉยต่อหน้าที่ความรับผิดชอบและชื่อเสียงของตนได้
การขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา	• การพัฒนาข้อเสนอแนะหรือการพัฒนาทางเลือกอื่นๆ โดยใช้ข้อมูลหรือหลักฐานที่เก็บรวบรวมได้เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นการเจรจาหรือการแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ • การพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายและองค์กรให้สามารถแสดงความเห็นและให้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ในเวทีสาธารณะได้
สมาชิกกลุ่มมีจำนวนน้อยและการขยายสมาชิกกลุ่มทำได้ยาก	• การดำเนินกิจกรรมต่างๆ อาทิ กิจกรรมสำรวจพื้นที่การอบรม การจัดเวทีให้ความรู้ และการเผยแพร่ข้อมูล จะมีส่วนสนับสนุนให้เกิดแนวร่วมหรือสมาชิกในชุมชนที่เห็นด้วยกับเครือข่ายภาคประชาชนมากขึ้น

ทั้งนี้ หลังจากการใช้แนวทางดังกล่าวโดยการลงมือปฏิบัติร่วมกันระหว่างผู้ศึกษา เครือข่ายนักวิชาการ และเครือข่ายภาคประชาชน พบว่า เครือข่ายภาคประชาชนสามารถประสานเครือข่ายนักวิชาการ นักกฎหมาย และนักวิทยาศาสตร์ รวมถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำให้เครือข่ายได้รับความรู้และเข้าถึงข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งด้านเทคนิควิชาการ และด้านกฎหมาย และ

เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายนักวิชาการและนักวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดหลักฐานที่มีความน่าเชื่อถือ ด้านการเก็บข้อมูลและการติดตามผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้เครือข่ายสามารถรวบรวมสถิติการเกิดผลกระทบจากปล่องเผาก๊าซทิ้งได้ โดยสรุปข้อมูลการติดตามการใช้งานหอเผาทิ้งตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงเดือนพฤศจิกายน 2561 รวมเป็นการสำรวจทั้งหมดจำนวน 117 ครั้ง พบว่าหอเผาทิ้งบางปล่องมีการเผาก๊าซทิ้ง มากกว่า 100 ครั้ง และบางปล่องมีควันดำเกิดขึ้นเกือบ 50 ครั้ง เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวได้นำมาสู่การร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐ และส่งผลให้ผู้ว่าราชการจังหวัดระยองมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมตรวจสอบติดตามปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานในเขตประกอบการอุตสาหกรรม

แต่อย่างไรก็ตาม ด้านการเก็บตัวอย่างสิ่งแวดล้อมเครือข่ายประชาชนยังคงขาดเครื่องมือหรืออุปกรณ์ตรวจวัดสารมลพิษอย่างง่าย ทำให้ไม่สามารถวัดสารมลพิษในอากาศได้อย่างทันที ณ เวลาที่เกิดเหตุฉุกเฉิน ในกรณีศึกษาข้างต้นจึงดำเนินการเก็บตัวอย่างตะกอนดินเพื่อศึกษาการสะสมของสารมลพิษในสิ่งแวดล้อมแทน ทั้งนี้ ขั้นตอนดังกล่าวต้องอาศัยนักวิทยาศาสตร์ขององค์กรพัฒนาเอกชนในการดำเนินการเก็บตัวอย่างและวิเคราะห์ผลโดยเครือข่ายภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการนำสำรวจพื้นที่และให้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์เท่านั้น ทั้งนี้ สิ่งที่เป็นจุดอ่อนของการเก็บรวบรวมหลักฐานในครั้งนี้ ประกอบด้วย ผลการเก็บตัวอย่างตะกอนดินชายฝั่งทะเลพบผลสารโลหะหนักมีค่าอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด แม้สภาพทางกายภาพของตะกอนดินจะมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่น้อยมาก ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมบริเวณดังกล่าวไม่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตก็ตาม อีกทั้ง ในบางกรณีที่พบสารโลหะหนักในแหล่งน้ำธรรมชาติสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานก็ไม่สามารถบ่งชี้ได้ว่าความผิดปกติดังกล่าวเกิดขึ้นจากการประกอบกิจการของโรงงานใด ทำให้การเรียกร้องให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขทำได้ยาก เป็นต้น

ด้านการเก็บข้อมูลด้านสุขภาพสะท้อนให้เห็นว่าสถานการณ์การเจ็บป่วยของประชาชนในจังหวัดระยองยังคงมีการเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งสูงขึ้น และระบบการบริการทางสาธารณสุขยังขาดแคลนหมอและพยาบาลอยู่มาก แต่อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่เครือข่ายประชาชนต้องการคือความเชื่อมโยงระหว่างการเจ็บป่วยกับสาเหตุการเจ็บป่วย ซึ่งจากข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมก็ไม่สามารถบอกได้ว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยนั้นเกิดขึ้นจากอะไร หรือบอกได้เพียงกว้างๆ เท่านั้นว่าเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่าง อาทิ พันธุกรรม พฤติกรรม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และสำหรับการขับเคลื่อนทางกฎหมายเป็นขั้นตอนที่เครือข่ายภาคประชาชนทำเองได้ยาก เนื่องจากต้องอาศัยกำลังหลักจากเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และนักกฎหมาย รวมถึงอาศัยโอกาสทางการเมืองที่เหมาะสม ซึ่งในกรณีศึกษานี้ยังไม่สามารถผลักดันทางนโยบายหรือกฎหมายได้สำเร็จ

สำหรับด้านการสื่อสารสาธารณะ เครือข่ายภาคประชาชนจะสื่อสารภาพหรือคลิปวิดีโอเหตุการณ์การเผาก๊าซทิ้งที่มีความผิดปกติ เกิดควันดำอย่างรุนแรง ผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ทันทีทำให้สาธารณะและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องรับทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และการเก็บข้อมูลสถิติมีเกณฑ์การนับที่ชัดเจนและเป็นการออกแบบร่วมกับนักวิทยาศาสตร์ทำให้ข้อมูลดังกล่าวเป็นที่ยอมรับจากสาธารณะ ทั้งนี้ สำหรับการนำเสนอสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในจังหวัดระยองและวิพากษ์นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐ สามารถทำให้เกิดความสนใจจากสาธารณะได้ระดับหนึ่ง แต่ไม่มีความต่อเนื่องหรือเกิดผลการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายในระยะยาว เนื่องจากนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมด้านปิโตรเคมีซึ่งมีขนาดใหญ่ ประกอบกับเครือข่ายภาคประชาชนที่มีสมาชิกน้อยไม่สามารถกดดันหรือมีอำนาจในการต่อรองกับนโยบายการขยายอุตสาหกรรมในพื้นที่ได้ แต่อย่างไรก็ตามเครือข่ายภาคประชาชนก็ได้แสวงหาแนวร่วมที่เป็นเครือข่ายทางวิชาการได้เพิ่มขึ้นจากเดิม

สุดท้ายสำหรับการพัฒนาองค์กรให้เข้มแข็งและการขยายเครือข่ายสมาชิก ทางเครือข่ายภาคประชาชนมีการจัดอบรมเพื่อให้ความรู้ ทำให้มีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นและความร่วมมือในการติดตามคุณภาพสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนร่วมกัน รวมถึงมีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ซึ่งเป็นองค์กรทางการมากขึ้นในการทำงาน มีการส่งข้อมูลและติดต่อสื่อสารกันผ่านทางออนไลน์อย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาไปสู่การเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ที่มีความเข้มแข็ง และสร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายได้นั้นต้องใช้เวลาและความทุ่มเทของเครือข่ายภาคประชาชนและเครือข่ายนักวิชาการมากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น ข้อท้าทายของการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง คือการออกแบบการเก็บรวบรวมหลักฐานที่ดีและตอบโจทย์ปัญหาความเดือดร้อนของชุมชนและการแสวงหานักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในหลายสาขารวมถึงอาศัยความอดทนของเครือข่ายภาคประชาชนในการเก็บรวบรวมหลักฐานในระยะยาวอีกด้วย

บทสรุป : รูปแบบและแนวทางการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม

รูปแบบการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในกิจกรรมการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมโดยองค์กรภาคประชาชน สามารถแบ่งได้ จำนวน 2 รูปแบบ คือ (1) ก่อนมีโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมขององค์กรจะเน้นการจัดทำข้อมูลและข้อเสนอเพื่อแสดงความเห็นคัดค้านก่อนการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม และ (2) เมื่อได้รับผลกระทบจากการประกอบกิจการของโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งกิจกรรมขององค์กรจะเน้นการตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่มีปัญหามลพิษจากอุตสาหกรรม ทั้งนี้ ทั้งสองรูปแบบมีจุดเริ่มต้นจากข้อกังวลหรือโจทย์ของชุมชน และเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างผู้เชี่ยวชาญ นักวิทยาศาสตร์ และประชาชน และพัฒนาศักยภาพของ

ประชาชนให้สามารถดำเนินการตามขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ได้ โดยทั้ง 2 รูปแบบมีแนวทางการดำเนินงานจำนวน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือกับนักวิชาการหลายสาขาอย่างต่อเนื่อง

เป็นขั้นตอนที่ต้องระดมทรัพยากรจากภายนอกในการดำเนินงานร่วมกันเพื่อตอบสนองต่อข้อกังวลหรือปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่ประชาชนต้องเผชิญ ทำให้เครือข่ายประชาชนมีความรู้และศักยภาพในการสื่อสารและต่อรองเจรจากมากขึ้น อีกทั้ง ทำให้เกิดความช่วยเหลือหากถูกฟ้องร้องดำเนินคดีในอนาคตได้

2. การพัฒนาศักยภาพองค์กรและเครือข่ายภาคประชาชนให้ได้รับการยอมรับ

เป็นการจัดตั้งองค์กรภาคประชาชนที่มีภารกิจและเป้าหมายที่ชัดเจน และมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน จะมีส่วนช่วยในการดำเนินงานตามขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองได้ โดยองค์ประกอบขององค์กรภาคประชาชนควรประกอบด้วย ฝ่ายข้อมูล ซึ่งมีหน้าที่จัดทำจดหมาย เก็บรวบรวมเอกสารราชการ ฝ่ายประสานงาน มีหน้าที่ในการติดต่อสื่อสารระหว่างภายในสมาชิก และระหว่างเครือข่ายภายนอก รวมถึงการติดต่อสื่อมวลชน และฝ่ายรณรงค์หรือฝ่ายกิจกรรม ทำหน้าที่สำรวจพื้นที่ เฝ้าระวังผลกระทบ และจัดบันทึกอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ ยังควรมีฝ่ายระดมทุน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการหาแหล่งทุนเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่ายอย่างเป็นระบบ เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมต้องใช้ต้นทุนและค่าใช้จ่ายสูง อาทิ ต้นทุนเรื่องเวลา ค่าน้ำมันรถ รวมถึงค่าถ่ายเอกสาร และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ทั้งนี้ การดำเนินงานขององค์กรอย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ มีผลงานที่ชัดเจน จะทำให้องค์กรได้รับการยอมรับจากสังคม และแรงสนับสนุนจากสาธารณะในการผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหา

3. การประสานงานเพื่อพัฒนาเครื่องมือหรือวิธีการในการเก็บรวบรวมหลักฐานทางวิทยาศาสตร์

เป็นขั้นตอนในการประชุมระดมความคิดเพื่อวางแผนการดำเนินงานโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายภาคประชาชน เครือข่ายวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน และเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะนำมาสู่การพัฒนาเครื่องมือหรือวิธีการในการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม และทำให้การรณรงค์ของเครือข่ายประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ เครื่องมือดังกล่าวภาคประชาชนต้องสามารถใช้ได้หรือดำเนินการได้ด้วยตนเอง และสะท้อนปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญได้ โดยอาจมีการประสานความร่วมมือจากผู้ประกอบการ เอกชนซึ่งมีทรัพยากรสูงในการสนับสนุนเครื่องมือสำหรับการตรวจวิเคราะห์คุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างง่าย หรืออาจจะพิจารณาการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนเพื่อใช้ในการติดตามผลกระทบร่วมกันในพื้นที่ เป็นต้น

4. การศึกษา สืบค้น และการรวบรวมหลักฐานด้านสิ่งแวดล้อม

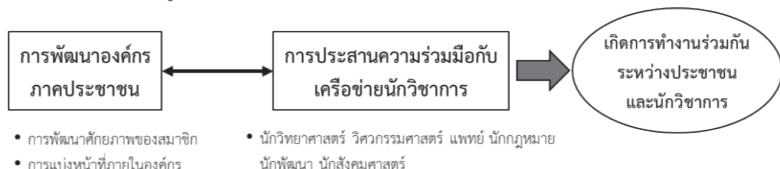
การศึกษา สืบค้น และการรวบรวมหลักฐานด้านสิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินการได้โดยอาศัยความร่วมมือของชุมชนและนักวิชาการและอาจรวมถึงผู้ประกอบการ ทั้งนี้ ลักษณะของข้อมูลที่ต้องการ คือ ข้อมูลที่ต้องการเก็บนั้นจะต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ 1) มีความน่าเชื่อถือ 2) ปังชี้สภาพปัญหาที่ประชาชนต้องเผชิญ 3) อธิบายสาเหตุของปัญหาและที่มาของแหล่งกำเนิดมลพิษได้ 4) เป็นที่สนใจของสาธารณะ และ 5) นำข้อมูลมาใช้ในการรณรงค์เพื่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ ทำให้หน่วยงานรัฐและเอกชนไม่สามารถวางเฉยต่อไปได้ และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ตรงจุดได้ในที่สุด ทั้งนี้ ปัจจัยความสำเร็จขึ้นอยู่กับกรอบแบบวิธีการที่เหมาะสม และสะท้อนปัญหาความเดือดร้อนของชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงข้อมูลการสังเกต การตั้งคำถาม และประสบการณ์ของคนในท้องถิ่น

5. การใช้ข้อมูลเพื่อสื่อสารสาธารณะ การขับเคลื่อนและผลักดันกฎหมาย

เป็นขั้นตอนที่สำคัญในการสื่อสารข้อมูลให้เข้าใจง่าย และเป็นที่น่าสนใจของสาธารณะ ทั้งนี้ สามารถดำเนินการเผยแพร่ข้อมูลได้หลายรูปแบบ เช่น การเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ของเครือข่ายภาคประชาชน และการจัดงานแถลงข่าวต่อสื่อมวลชน ทั้งนี้ การจัดทำสื่อจะต้องมีความน่าสนใจ ความเป็นมืออาชีพ และสะท้อนถึงผลกระทบได้อย่างชัดเจน ซึ่งองค์กรภาคประชาชนและเครือข่ายนักวิชาการสามารถพัฒนารูปแบบการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ ได้ เช่น การสร้างแบบจำลองตั้งโต๊ะ หรือการสร้างแบบจำลองทางวิทยาศาสตร์ เพื่อใช้ในการอธิบายรวมถึงประเมินความเสียหายเป็นตัวเลขเชิงเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

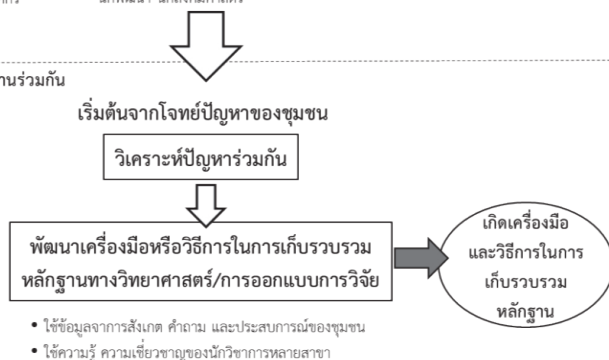
การเตรียมความพร้อม

องค์กรภาคประชาชนเป็นผู้ดำเนินการ

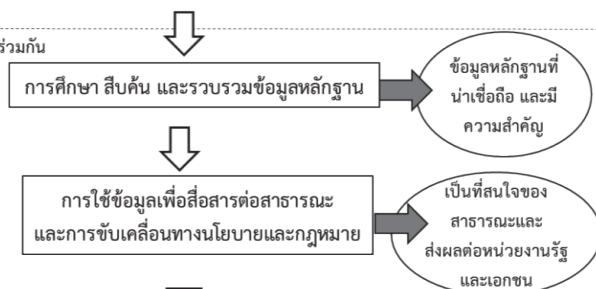
การวางแผน

องค์กรและเครือข่ายทำงานร่วมกัน

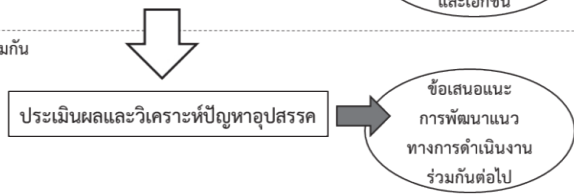
การดำเนินการ

องค์กรและเครือข่ายทำงานร่วมกัน

การประเมินผล

องค์กรและเครือข่ายทำงานร่วมกัน

ภาพที่ 1 แผนภาพอธิบายแนวทางการใช้วิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง
โดยองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม

การอภิปรายผล

การใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายภาคประชาชน นักวิชาการและนักวิทยาศาสตร์ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชุมชนเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะช่วยสนับสนุนการแก้ไขปัญหาของชุมชน และช่วยเสริมความรู้และอำนาจให้กับภาคประชาชนในพื้นที่ซึ่งมีการรวมกลุ่มขนาดเล็ก และช่วยลดความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นจากกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่นได้ ทั้งนี้ การออกแบบกิจกรรมและเครื่องมือที่ช่วยในการรวบรวมข้อมูลหลักฐานทางสิ่งแวดล้อม มีส่วนช่วยเสริมให้เกิดข้อมูลในการสนับสนุนข้อเรียกร้องของชุมชน และทำให้ผู้ประกอบการและหน่วยงานรัฐเห็นความสำคัญและเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหา แต่อย่างไรก็ตามสำหรับการรณรงค์ขับเคลื่อนให้เกิดกฎหมายหรือการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายนั้น จำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายนักวิชาการและนักกฎหมายมากขึ้นอีก นอกจากนี้ การติดตามเฝ้าระวังมลพิษเป็นกิจกรรมที่ต้องทุ่มเทกำลังและเวลาในการติดตามเฝ้าระวังมลพิษอย่างมาก ทำให้องค์กรภาคประชาชนต้องอาศัยการสนับสนุนเงินทุนในการทำงาน

อนึ่ง สภาพปัญหาความเดือดร้อนของภาคประชาชนในปัจจุบันมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากอดีต กล่าวคือเป็นปัญหาผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีความซับซ้อน และต้องใช้องค์ความรู้ทางเทคนิควิทยาศาสตร์ในการแก้ไขปัญหา ดังนั้น การแก้ไขปัญหาจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของนักวิทยาศาสตร์ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ และมีความพร้อมที่จะทำงานตอบสนองข้อเรียกร้องหรือข้อกังวลของชุมชนได้ ทั้งนี้ กระบวนการวิจัยโดยใช้ชุมชนเป็นฐานนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้คนในชุมชนมีโอกาสในการระบุปัญหาและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง โดยเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ คือ การใช้ความรู้ของนักวิทยาศาสตร์ใน

การออกแบบวิธีการหรือเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมหลักฐาน และการสังเกต การสำรวจพื้นที่ และการจัดบันทึกข้อมูลของเครือข่ายภาคประชาชนในพื้นที่ นั่นคือเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิทยาศาสตร์และพลเมือง แต่อย่างไรก็ตามอุปสรรคสำคัญ คือ ค่าใช้จ่ายในการตรวจวิเคราะห์ตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในห้องปฏิบัติการที่มีราคาแพง แต่ก็สามารถแก้ไขปัญหาได้โดยการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายนักวิชาการในสถาบันการศึกษา หรือหาเครื่องมือในการติดตามคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างง่ายที่สามารถอ่านผลได้ทันที โดยไม่ต้องส่งวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในสภาพสังคมปัจจุบันภาคประชาชนมีศักยภาพสูงและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสูงขึ้น ทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงเครือข่ายออนไลน์ หรือแอปพลิเคชันได้ง่ายขึ้น ประกอบกับเครื่องมือในการติดตามคุณภาพสิ่งแวดล้อมบางชนิดมีราคาถูกลง และสามารถใช้งานได้ง่าย ซึ่งทำให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการติดตามคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้สะดวกขึ้น แสดงให้เห็นว่าการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองโดยองค์กรภาคประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมสามารถเกิดขึ้นได้อย่างแพร่หลายในอนาคต ประกอบกับการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันจำเป็นต้องใช้ข้อมูลหรือหลักฐานทางวิทยาศาสตร์หรือทางนิเวศวิทยา มาใช้เป็นประเด็นในการเรียกร้องเพื่อสร้างทางเลือกอื่นของการพัฒนา ทำให้เกิดการใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองได้อย่างกว้างขวางต่อไป

ข้อเสนอแนะ

สำหรับเครือข่ายภาคประชาชนจังหวัดระยอง ควรมีการสร้างยุทธศาสตร์ใหม่ในการร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายภาคประชาชน เครือข่ายนักวิชาการ และภาคเอกชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการติดตามเฝ้าระวังผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกัน และควรพัฒนาองค์กรเครือข่ายภาค

ประชาชนให้เข้มแข็ง โดยขยายเครือข่ายและทำกิจกรรมเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดทำรายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมประจำปี หรือจัดแถลงข่าวสถานการณ์มลพิษประจำปี เพื่อให้ได้รับการยอมรับและเกิดการผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาต่อไป ทั้งนี้ อาจพิจารณาให้มีเจ้าหน้าที่ประจำองค์กรเพื่อเป็นผู้ประสานงานและดำเนินการติดตามคุณภาพสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนเพื่อทำให้เกิดความต่อเนื่องของการทำงาน รวมถึงควรจัดให้มีกองทุนสำหรับการทำกิจกรรมของเครือข่าย เพื่อจัดหาอุปกรณ์ในการดำเนินการเฝ้าระวังมลพิษสิ่งแวดล้อม รวมถึงเงินเดือนของเจ้าหน้าที่ประจำ และค่าเบี้ยเลี้ยงในการทำงาน เนื่องจากที่ผ่านมาเครือข่ายประชาชนต้องแบกรับค่าใช้จ่ายจากการทำกิจกรรมในหลายด้าน

สำหรับการพัฒนาแนวคิดวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในประเทศไทย ควรมีการพัฒนาทีมนักวิชาการ นักวิทยาศาสตร์ วิศวกร นักกฎหมาย และนักสังคมศาสตร์ หรือผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ที่จะช่วยเหลือหรือทำงานร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนอย่างเป็นระบบ และสถาบันการศึกษาควรให้การสนับสนุนกองทุนวิทยาศาสตร์ภาคพลเมือง เพื่อสนับสนุนนักวิชาการให้ใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญของตนเข้าไปทำงานร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชุมชน รวมถึงสนับสนุนให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งทุนดังกล่าว

รายการอ้างอิง

วารสารและนิตยสาร

- Abby Kinchy. (2017). Citizen Science and Democracy: Participatory Water Monitoring in the Marcellus Shale Fracking Boom, *Science as Culture*, 26(1), 88-110.
- Aya H. Kimura. (2017). Citizen Science in Post-Fukushima Japan: The Gendered Scientization of Radiation Measurement, *Science as Culture*, 2-24.
- Carla May Dhillon. (2017). Using citizen science in environmental justice: participation and decision-making in a Southern California waste facility siting conflict, *Local Environment*, 22(12), 1479-1496.
- Golumbic, Y.N., Daniela Orr, Ayelet Baram-Tsabari, Barak Fishbain. (2017). Between Vision and Reality: A Study of Scientists' Views on Citizen Science. *Citizen Science: Theory and Practice*, 2(1), 1-13.
- Kirk Herbertson. (2012). Citizen Science Supports a Healthy Mekong, *International Rivers*, 28(4), 1-15.
- Kullenberg C, Kasperowski D. (2016). What Is Citizen Science?—A Scientometric Meta-Analysis. *PLoS ONE*, 11(1), 1-16.
- Samantha Rowbotham, Merryn McKinnon, Joan Leach, Rod Lamberts, Penelope Hawe. (2017). Does citizen science have the capacity to transform population health science?. *Critical Public Health*. 29(1), 118-128.

หนังสือ

ธารา บัวคำศรี, เคนนี ลาร์สัน, ฝ้ายคำ หาญณรงค์, เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร มุขสุวรรณ. (2548). อะไรอยู่ในอากาศ: ความลับที่คนมาตาพุดและคนไทยยังไม่รู้, กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม, กรีนพีช เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโกลบอลคอมมิวนิตี้อินเตอร์.

Cooper and Lewenstein. (2016). Two Meanings of Citizen science in Cavalier and Kennedy (Ed.), The Rightful Place of Science: Citizen Science. Tempe, AZ: Consortium for Science, Policy & Outcomes.

Ottinger. (2016). Social Movement- Based Citizen Science in Cavalier and Kennedy (Ed.), The Rightful Place of Science: Citizen Science. Tempe, AZ: Consortium for Science, Policy & Outcomes.

Science Communication Unit, University of the West of England, Bristol. (2013). Science for Environment Policy In-Depth Report: Environmental Citizen Science. Report produced for the European Commission DG Environment. Retrieved from <http://ec.europa.eu/science-environment-policy>

รายงานการประชุมหรือสัมมนาทางวิชาการ

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง. (2559). โครงการวิทยาศาสตร์ภาคพลเมืองในการเฝ้าระวังมลพิษ อุตสาหกรรม. มูลนิธิบูรณะนิเวศ.

อัฐพร ฤทธิชาติ. (2560). ภาพรวมปัญหามลพิษอุตสาหกรรม ปี 2558-2559, ใน มูลนิธิบูรณะนิเวศ, เวทีเสนอผลการศึกษา “ภาพรวมปัญหามลพิษ อุตสาหกรรม ปี 2558-2559 ”, โรงแรมเซ็นจูรี่ พาร์ค ถนนราชปรารภ กรุงเทพมหานคร.

วิทยานิพนธ์

นราพร อินทร์แดนดอน. (2556). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิชุมชน: ศึกษากรณีการเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในจังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา. กรุงเทพฯ.

ศรันยู หมั่นทรัพย์. (2557). *เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก: “การเมืองภาคประชาชน” ในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยสหวิทยาการ. กรุงเทพฯ.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

Wikipedia. (n.d). *Citizen Science*, Retrieved 30 June 2019. form https://en.wikipedia.org/wiki/Citizen_science

สัมภาษณ์

ผู้ประสานงานกลุ่มรุ่นเก่า ตำบลบ้านแลง. 23 ตุลาคม 2561. (สัมภาษณ์)

ว่าด้วยเรื่อง การเรียนรู้ของมนุษย์และ
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย
นวัตกรรมทางสังคม
On the Human Learning and Social
Movement with Social Innovation

โชติเวชญ์ อึ้งเกลี้ยง¹

Shotiweat Ungkleng

¹ ประธานมูลนิธินวัตกรรมสร้างสรรค์สังคม

วันที่รับบทความ: 6 ธันวาคม 2563 วันที่แก้ไขบทความ: 22 ธันวาคม 2563

และวันตอบรับบทความ: 25 ธันวาคม 2563

บทคัดย่อ

กระบวนการทัศน์ใหม่ของการศึกษาเป็นฐานคิดที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความรู้เรื่องการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่งได้ให้คุณค่ากับการค้นหาชีวิตที่มีความหมายและมีอัตลักษณ์ ความสามารถในการแสวงหาความจริงที่หลากหลาย ความรู้แบบบูรณาการ รวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคม ฐานคิดดังกล่าวส่งผลให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อปลดแอกตนเองจากการผูกขาดความหมายของการเรียนรู้แบบเดิม ที่ให้ความสำคัญเฉพาะการจดจำ เข้าใจ และทำซ้ำ ซึ่งเป็นการกักขังอิสรภาพทางความคิดของมนุษย์ ขณะที่ระบบชนชั้นยังคงกดขี่ เบียดขับให้มนุษย์ผู้ที่ไม่เชื่อในระบบระเบียบกลายเป็นอื่นในสังคม ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็เลือกที่จะต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมด้วยแนวคิดของนวัตกรรมทางสังคม เป้าหมายเพื่อจะนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงระบบ การต่อสู้เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงของสังคมจึงเกิดขึ้นควบคู่กับการต่อสู้เพื่อแย่งชิงความหมายของการเรียนรู้ ภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่ไปด้วยในตัว ด้วยเพราะความเชื่อที่ว่าหากมนุษย์มีอิสระในการเรียนรู้จะเป็นหนทางที่สำคัญในการคืนความเท่าเทียมสู่สังคม

คำสำคัญ: การเรียนรู้ การเคลื่อนไหวทางสังคม นวัตกรรมทางสังคม

Abstract

A new paradigm has influenced human learning, giving value to the search for meaning and identity in human life. The ability to seek different truths and integrated knowledge, including social participation, have occurred in learning societies that aim to liberate themselves from a monopoly on traditional means of learning.

Traditional approaches to learning still focus on memorization, understanding, and repetition, which confine human freedom of thought. At the same time, the class system continues to oppress people who do not believe in organized systems and seek solutions outside society. At the same time, they choose to fight injustice with the concept of social innovation. Their goal is to lead to systematic change, with the struggle to drive social change therefore coinciding with the struggle for the significance of learning within the new paradigm. In this way, belief in the human freedom of learning is an important way to restore equality to society.

Keywords: Learning, social movement, social innovation

บทนำ : ว่าด้วยเรื่องของการเรียนรู้

ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ “การเรียนรู้” ถือว่าเป็นกระบวนการที่เคียงคู่มากับชีวิตมนุษย์โดยตลอดตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย โดยพื้นฐานการเรียนรู้ของมนุษย์คือ เรียนรู้เพื่อที่จะมีชีวิตรอด จนกระทั่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองก้าวข้ามข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น เพื่อแสวงหาความสุขสบาย ชี้อเสียง อำนาจบารมี เงินตรา ฯลฯ แต่ทว่า ด้วยความแตกต่างของปัจจัยทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม ทำให้มนุษย์ทุกรูปทุกนามไม่สามารถเกิดการเรียนรู้ที่เท่าเทียมกันได้ เช่น ความแตกต่างของกรรมพันธุ์ จารีต ประเพณี ระเบียบกฎหมาย โครงสร้างของสังคม พัฒนาการของนวัตกรรมและเทคโนโลยี ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเป็นผลทำให้มนุษย์มีปัญญา (wisdom) มีความรู้ (knowledge) มีทักษะ (skill) ที่แตกต่างกัน

การปรากฏของระดับทางปัญญา ความรู้ รวมทั้งทักษะที่เกิดจากการเรียนรู้ นั้น ได้ถูกใช้เป็นมาตรวัดเพื่อจัดประเภทของมนุษย์ด้วยกันเอง จนกล่าวได้ว่าในที่สุดแล้ว การมีชีวิตรอดของมนุษย์หรือคุณค่าของชีวิตมนุษย์ เป็นสิ่งที่ไม่เท่าเทียมกันเพราะความแตกต่างในกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั่นเอง เช่น การเกิดชนชั้นทางสังคม (class) หรือวรรณะ (caste) ในยุคสมัยต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากมนุษย์ผู้ที่ได้รับโอกาสหรือมีข้อได้เปรียบในกระบวนการเรียนรู้ จนสามารถพัฒนาศักยภาพที่แตกต่าง/โดดเด่น และใช้ปัญญา ความรู้ ทักษะที่มีเพื่อรักษาชีวิตรอด กระทั่งแสวงหาความสุขสบาย ชี้อเสียง อำนาจบารมี เงินตรา ฯลฯ ซึ่งนำมาสู่การกดขี่ขูดรีดมนุษย์ผู้ที่ด้อยโอกาสในกระบวนการเรียนรู้ จนกระทั่งก่อเกิดเป็นความขัดแย้งในสังคม เกิดการรุกรานและสงครามระหว่างกันในนามของอารยธรรม (civilization)

มนุษย์จึงได้พยายาม ‘ทำความเข้าใจ’ และ ‘คิดค้นออกแบบ’ การเรียนรู้ และสิ่งที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้เพื่อทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้เต็มที่ เพื่อการมีชีวิตรอดและสร้างสรรค์สังคม

อันสงบสุข โดยเฉพาะในปัจจุบันที่แนวคิดสิทธิมนุษยชนในแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยได้ช่วงชิงพื้นที่อำนาจทางความรู้เอาไว้เป็นกระแสหลัก ก็ปรากฏว่า แนวคิดสิทธิมนุษยชนได้ให้ความสำคัญกับประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ เช่น ประเด็นเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษา หรือสิทธิในการเข้าถึงการได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถตามวัยที่เหมาะสม ซึ่งถือเป็นหลักการที่ทำให้การเรียนรู้กลายเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับ โดยได้รับการรับรองไว้ในกฎบัตรสหประชาชาติในอันที่รัฐสมาชิกทุกรัฐจะต้องส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความเคารพสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานโดยไม่เลือกปฏิบัติในเรื่องเชื้อชาติ เพศ ภาษา หรือศาสนา และยังปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ ค.ศ. 1965 ข้อ 5 ฉ (5) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ค.ศ. 1966 ข้อ 13 และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 ข้อ 28 ซึ่งประเทศไทยได้ร่วมลงนามเป็นภาคีสมาชิกด้วยทั้งสิ้น นอกจากนี้หลักการทางด้านสิทธิมนุษยชนในเรื่องการศึกษา ได้บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหลายฉบับอีกด้วย

อย่างไรก็ตามคำว่า การเรียนรู้ และการศึกษาเป็นคำที่มีความซ้อนทับกันอยู่ในส่วนที่ว่าเป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ทั้งความรู้ ทักษะ คุณค่า แต่ทว่าก็มีความแตกต่างกันในส่วนของกระบวนการระบบระเบียบ ความเป็นโครงสร้าง สถาบัน รวมทั้งในส่วนของ การให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลหรือการให้ความสำคัญกับสังคม กล่าวคือ การเรียนรู้คือกระบวนการที่เกิดขึ้นตั้งแต่เกิดจนตาย ผ่านช่องทางหรือแหล่งกำเนิดของข้อมูล/ความรู้อันหลากหลาย (outside source) ที่ก่อให้เกิดการรับรู้ของปัจเจก (individual's perception) หรืออาจจะเกิดขึ้นจากการวิวัฒนาการจากภายในตนเอง (inner self) อีกทั้ง การเรียนรู้ไม่ได้เป็นผลมาจากการสอนเสมอไป (อัญชลี ขยานุวัชร, 2554) ส่วนการศึกษาอาจจะเป็นแค่ในช่วงเวลา

หนึ่งของชีวิตก็ได้ผ่านการสอนการชี้แนะ (from an outside source) (Prabhat, 2015: 1) ในที่นี้ทำให้การทำความเข้าใจประเด็นที่ว่าด้วย ‘การเรียนรู้’ นั้น จึงไม่สามารถแยกขาดจากแง่มุมของการศึกษาได้ เพราะการศึกษาก็เป็นหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญ

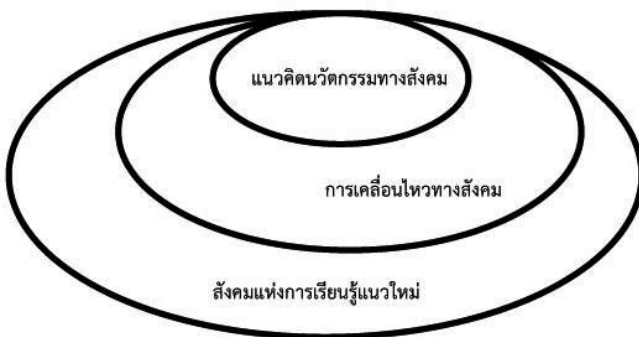
บทความชิ้นนี้ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญดังกล่าว จึงทำการศึกษาถึงประเด็นว่าด้วยการเรียนรู้ในมุมมองสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจถึงพลวัตของการเรียนรู้กระทั่งการพัฒนาสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมที่เชื่อมต่อกันด้วยเทคโนโลยี โดยมีคำถามหลักในการวิเคราะห์ว่า “มนุษย์เรียนรู้เพื่อรวมตัวกันขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเพื่อชีวิตที่ดีกว่าอย่างไร” และบทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ 3 ข้อ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของสังคมแห่งการเรียนรู้ภายใต้กระบวนการทัศน์ใหม่ของการศึกษา 2) เพื่อศึกษาลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้ในโลกยุคดิจิทัล ปฏิวัติสังคมและการนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคม 3) เพื่อศึกษาถึงแนวคิดนวัตกรรมทางสังคมเครื่องมือที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้

กรอบคิดในการวิเคราะห์

แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ (knowing) ที่ถูกกล่าวถึงในอดีตเป็นเรื่องของการจดจำ เข้าใจ และการทำซ้ำ ซึ่งคนที่มีวิธีการรู้ที่แตกต่างไปจากนี้มักจะลงเอยด้วยการถูกโทษทัณฑ์จากสังคม เช่น การเสียชีวิตของนักคิดหลายคนในอดีตที่มีความเข้าใจความรู้และความจริงที่แตกต่างไปจากผู้อื่น โดยต่อมาการเรียนรู้ที่ยืนอยู่บนกระบวนการทัศน์ใหม่ของการศึกษาซึ่งได้เสนอว่า การรู้คือการแสวงหา เข้าใจ บูรณาการ และสร้างสรรค์ ทำให้โลกความรู้ของการเรียนรู้ผ่านกระบวนการทัศน์ใหม่ทางการศึกษาทำหน้าที่ปลดแอกจากการกักขังด้านความรู้เดิมของมนุษย์ และทำให้กลุ่มคนจำนวนมากที่ถูกเบียดขับเกิดการรวมตัวสร้างการเปลี่ยนแปลงแก่สังคมด้วยความเชื่อว่าการเรียนรู้ในกระบวนการ

ทัศนใหม่สามารถสลายการผูกขาดทางความรู้ของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง ทั้งยังเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถสร้างสรรค์และเป็นเจ้าของความรู้ได้ด้วยตนเอง

สังคมแห่งการเรียนรู้แนวใหม่เป็นรากฐานที่สำคัญต่อการเกิดขึ้นของเครือข่ายการเรียนรู้ย่อยๆ ที่มีเป้าหมายในการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วยช่องทางต่างๆ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่เครือข่ายให้ความสนใจ เช่น ความเท่าเทียมทางเพศ การลดทอนการผูกขาดอำนาจ สิทธิของนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น ทั้งนี้การโยงใยกันของแต่ละเครือข่ายก็เป็นส่วนหนึ่งของภาพสะท้อนของสังคมแห่งการเรียนรู้เช่นเดียวกัน และด้วยพลังของเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลปฏิวัติสังคม แนวคิดนวัตกรรมทางสังคมจึงเข้ามามีบทบาทในการแลกเปลี่ยน ถกเถียง วิธีการเคลื่อนไหวทางสังคม ในประเด็นต่างๆ เช่น การเกิดขึ้นของ แฮชแท็ก (hashtag) และ เทรนด์ทวิตเตอร์ (trend twitter) เป็นต้น ซึ่งเสมือนเป็นการเกิดขึ้นของ ‘ประตูของประเด็น’ ที่มีความสามารถนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูลและข้อคิดเห็นต่างๆ ในการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายการเรียนรู้ย่อยๆ บนฐานของสังคมแห่งการเรียนรู้ พลวัตของสังคมแห่งการเรียนรู้และการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเกิดขึ้นดังภาพประกอบที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงกรอบคิดเรื่องความสัมพันธ์ของ สังคมแห่งการเรียนรู้แนวใหม่ การเคลื่อนไหวทางสังคม และแนวคิดนวัตกรรมทางสังคม

สังคมแห่งการเรียนรู้ภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่ของการศึกษา

กระบวนทัศน์ใหม่ในการศึกษาเกิดขึ้นควบคู่ไปกับมิติของสังคมสมัยใหม่ (modern society) เช่น การเปลี่ยนแปลงจากปริมาณไปสู่คุณภาพ จากความไม่เป็นส่วนตัวไปสู่การสร้างตัวตนที่เลือกเองได้ จากความคล้อยตามส่วนร่วมไปสู่ส่วนนวัตกรรมส่วนบุคคล จากภูมิปัญญาดั้งเดิมไปสู่ความคิดที่เป็นอิสระ ฯลฯ โดยการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ใหม่ของการศึกษาเกี่ยวข้องกับ 5 มิติ (Garry Jacobs, 2014: 116-125) ดังนี้

1. Development of capacities: ต้องมีการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์จากการถ่ายทอดเนื้อหาหรือการโยกย้ายข้อมูลและความเข้าใจจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง ไปสู่ความสามารถในการกระตุ้นและพัฒนาขีดความสามารถในการค้นคว้า เรียนรู้และคิดถึงด้วยตนเอง

2. Active Learning: ต้องมีการเปลี่ยนแปลงการฟังและการเรียนรู้แบบไม่ได้ตื่นนอน ในแบบการรับฟัง ไปสู่การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมหรือแบบ Active Learning การศึกษาควรแสวงหาความสนใจในการปลดปล่อยพลังงาน (ความสามารถ) และมีส่วนร่วมระหว่างผู้เรียนรู้และผู้สร้างการเรียนรู้

3. Life-Centered Knowledge: ควรมีการเปลี่ยนแปลงจากการเน้นสาขาที่มีความรู้เฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ ไปสู่ความรู้ที่ครอบคลุมมิติสำคัญของชีวิตมนุษย์รวมถึงทักษะทางสังคมและทัศนคติทางจิตวิทยาที่จำเป็นสำหรับการปรับตัวและความสำเร็จในสังคมเครือข่ายความรู้ซึ่งมีความซับซ้อนมากขึ้นสังคมยุคใหม่นี้สิ่งเหล่านั้นกลายมาเป็นค่านิยมที่ส่งเสริมให้มีการสร้างความร่วมมือกับผู้อื่นและสร้างความสมดุลกลมกลืนกับโลกรอบตัวเรา

4. Integration: ต้องมีการเปลี่ยนจากการจำแนกและการวิเคราะห์ไปสู่การสังเคราะห์และการบูรณาการ เพื่อสร้างมุมมองที่กว้างขึ้นและสร้างกรอบคิดที่กว้างขึ้น

5. Individuality: สิ่งที่สำคัญในการบูรณาการความรู้คือ จะต้องหาความสัมพันธ์ของการบูรณาการการศึกษาับความรู้ที่ได้รับมาด้วยความ

ต้องการที่แท้จริงของสังคมและปัจเจกบุคคลเพื่อให้ความสามารถของแต่ละคนพัฒนาไปสู่ความคิดริเริ่ม การพึ่งพาตนเอง การเป็นผู้นำความร่วมมือกับผู้อื่น สร้างนวัตกรรม การมีความคิดอิสระ มีจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์

อีกหนึ่งในกระบวนการทัศน์การเรียนรู้หรือการศึกษาใหม่ ได้ถูกนำเสนอโดย จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักปฏิรูปการศึกษาชาวอเมริกันช่วงต้นศตวรรษที่ 20 เขามีอิทธิพลในการต่อสู้กับระบบการศึกษาแบบเก่า ที่เน้นเรื่องเนื้อหาวิชาในขณะที่เพิกเฉยกับความเกี่ยวข้องของโรงเรียนกับชีวิตและศักยภาพของนักเรียน วิสัยทัศน์ของเขาคือ การเปลี่ยนโรงเรียนจากสถานที่ที่ห่างไกลจากชีวิตประจำวันของเด็ก มาเป็นชุมชนแบบย่อส่วน ที่นักเรียนสามารถเรียนรู้ด้วยกันจากกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับสังคมที่ล้อมรอบอยู่ และปฏิริยาต่อกันและกัน ในเวลาเดียวกัน เป้าหมายของเขาที่สูงกว่านั้นในเรื่องการศึกษา คือ การฝึกอบรมคนที่ยังไม่เป็นผู้ใหญ่เพื่อสังคมและประชาธิปไตย (John Dewey, 1956: 43-51)

สถาบันเพื่อการบูรณาการศักยภาพมนุษย์ (2557: 1-3) ได้กล่าวถึงกระบวนการศึกษาใหม่ที่สำคัญอันหนึ่งถูกนำเสนอโดย Jack Mezirow (1991: 1-37) เขาได้นำเสนอ แนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่ก้าวข้ามเหนือการแสวงหาความรู้แบบพื้น ๆ ที่ให้ความสำคัญแต่เฉพาะตัวเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้แบบเดิม ๆ โดยเน้นให้เห็นถึงเป้าหมายและคุณค่าของการพัฒนาการเรียนรู้ที่แตกต่าง ครอบคลุมบริบททางสังคมและวัฒนธรรมโดยรวม ด้วยการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์ (perspective transformation) หรือกรอบความคิด (paradigm) หรือกรอบอ้างอิง (frame of reference) อันเป็นฐานรากของชีวิต ผุดขึ้นเป็นมโนธรรมสำนึกใหม่บนหลักการที่ถูกต้อง (principle-based conscientization) ด้วยการก่อสละท่อนภายในตนเองเชิงวิพากษ์อย่าง

ใคร่ครวญ (critical self-reflection) โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเชิงเปรียบเทียบ ตามบริบทและประสบการณ์เดิมที่ตนมีและประสบการณ์ใหม่ที่รับเข้ามา (discourse/dialogue Interaction) เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในความเป็นตัวตนของตนเองอย่างเป็นหนึ่งเดียว (Individuation) เกิดเป็นความเชื่อมั่น เกิดความมั่นคงภายใน (self-esteem) อย่างเห็นคุณค่าและความหมายของชีวิต (Meaning Perspective)

ทั้งหมดนี้นำไปสู่การปรับเปลี่ยนนอกจากกรอบความคิดหรือโลกทัศน์เดิมที่คับแคบ นำไปสู่การปลดปล่อยศักยภาพและความเป็นอิสระภายในในการเลือกตอบสนองต่อโลกภายนอกที่เข้ามากระทบ เพื่อการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้น เกิดอำนาจภายในแห่งการนำตนเอง เกิดทักษะชีวิตที่มีคุณค่าและความหมาย สามารถพัฒนาตนเองเพื่อการเติบโตและพัฒนาก้าวไปสู่ความเข้าใจในการจัดการต่อปัญหา ความท้าทายที่ผ่านเข้ามาในชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งสร้างความตระหนักต่อบริบททางสังคมที่กว้างขึ้น เพื่อสร้างสังคมที่ดีขึ้น และในทางกลับกัน สังคมที่ดีขึ้นนั้นก็必将นำมาสู่การพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นอย่างเป็นวงจรรย้อนกลับ หมุนวนเวียนเช่นนี้เพื่อสังคมรอบด้านที่น่าอยู่มากขึ้นในทุกระดับอย่างต่อเนื่อง

Jack Mezirow ผู้บุกเบิกแนวคิดดังกล่าวได้เสนอว่า การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์จะเกิดขึ้นได้จะต้องเกิดจากภาวะยากลำบาก ความผิดหวัง ความเจ็บปวด หรือการเปลี่ยนแปลงในเหตุการณ์สำคัญๆ ซึ่งเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์นี้นำไปสู่คำถามในเรื่องความเป็นตัวตนและความหมายของชีวิตตนเอง กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เรียนมีการปรับเปลี่ยนสมมติฐานและความเชื่อตนเองเสียใหม่โดยการตีความและรับรู้ถึงประสบการณ์ตนเองในอีกรูปแบบหนึ่งที่ต่างจากเดิม โดยเริ่มจากการสร้างการตระหนักรู้เชิงวิพากษ์ถึงสมมติฐานที่ตนใช้ในการรับรู้ เข้าใจ และอธิบายต่อโลกว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรและทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ตามด้วยการพัฒนา

เป็นมุมมองที่เข้าใจในความเป็นองค์รวมที่สามารถเห็นความแตกต่างอย่างหลากหลายและบูรณาการ และประการสุดท้าย เป็นการใช้ประโยชน์จากความเข้าใจดังกล่าวมาสร้างเป็นทางเลือกเพื่อใช้ในการตัดสินใจ เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระดับที่สูงขึ้นที่สะท้อนถึงสมมติฐานค่านิยม และความเชื่อทางวัฒนธรรมเชิงจิตวิทยาซึ่งเกิดจากการเทียบเคียงของประสบการณ์ใหม่ที่รับเข้ามา กับประสบการณ์เดิมที่ตนมีอยู่อย่างมีคุณค่าและความหมาย

การเรียนรู้ของมนุษย์ นอกจากจะพิจารณาในมุมมองผ่านปัจเจกแล้วนั้น ก็ต้องพิจารณาในระดับสังคมด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ถึงแม้ว่าการเรียนรู้ของมนุษย์จะเกิดจากการรับรู้ของปัจเจก (individual's perception) ที่สามารถเกิดจากการวิวัฒน์/พัฒนาจากภายในตนเอง (inner self) ได้ก็ตาม แต่ทั้งนี้กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ก็สัมพันธ์กับ “สังคม” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม โดยมีครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุด ดังคำกล่าวของเลฟ (Lave, 1996: 149-164) ที่ว่า การเรียนรู้เป็นสิ่งที่มีส่วนร่วมทางสังคมมากกว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาส่วนบุคคล (learning as a social collective rather than an individual psychological phenomenon) ฉะนั้นแล้วกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ในฐานะปัจเจกจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนกระบวนการเรียนรู้ของสังคม ในทางกลับกัน ภาพของการเรียนรู้ในสังคมหนึ่ง ๆ ก็เป็นส่วนสะท้อนถึงกระบวนการเรียนรู้ของปัจเจกในสังคมนั้น ๆ

ชอน (Schon, 1973: 2-3) ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชื่อในเรื่องของความมั่นคง หรือความเชื่อในเรื่องของการไม่เปลี่ยนแปลงของศูนย์กลางในชีวิตรมนุษย์ ได้อธิบายเรื่องของการเรียนรู้โดยให้ความเห็นว่า มนุษย์เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้เพื่อที่จะเข้าใจ นำพา แสดงอิทธิพล และบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลงของสังคม ด้วยการสร้างศักยภาพที่จะบูรณาการตนเองเข้าเป็น

ส่วนหนึ่งของสังคม นอกจากเรียนรู้เพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของสังคมแล้ว จำเป็นจะต้องพัฒนาระบบสังคมให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ นอกจากนี้ ทริลลิง (Trilling, 2007: 2-3) ได้กล่าวว่า สังคมแห่งการเรียนรู้เป็นพัฒนาการที่สำคัญยิ่ง เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้สามารถแข่งขันกับนานาชาติอารยประเทศได้ การเรียนรู้จึงเป็นทักษะสำคัญสำหรับศตวรรษที่ 21 ที่ทุกสังคมควรให้ความสำคัญและพัฒนาให้เกิดผลเป็นรูปธรรม

สังคมประชาธิปไตยมีมุมมองต่อสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญที่ปัจเจกชนมีกระบวนการเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาศักยภาพของตนเองและสังคมได้หรือไม่ นั่นต้องเกิดจากการที่ผู้คนมีความกระตือรือร้น มีสิทธิเสรีภาพตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย รวมถึงความเท่าเทียมกันภายในสังคม กล่าวโดยสรุปได้ว่าสังคมแห่งการเรียนรู้ หมายถึง ตลาดการเรียนรู้ และสังคมที่ตระหนักว่าการเรียนรู้เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิต นอกจากนี้สังคมแห่งการเรียนรู้มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต กล่าวคือหากสังคมใดไม่สามารถพัฒนาให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ สังคมนั้นย่อมไม่สามารถทำให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั่นเอง การเรียนรู้ของปัจเจกในที่นี้จึงสัมพันธ์กับสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะสังคมในบรรยากาศของสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย (Edward, 1997: 173-188)

จากแนวคิดเรื่องสังคมแห่งการเรียนรู้และกระบวนการทัศน์ใหม่ของการศึกษา แสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้ของปัจเจกจึงเป็นส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยภาพรวม ภายใต้กระบวนการทัศน์ทางการศึกษาที่เปลี่ยนไปเชื่อเรื่องของการสร้างความรู้ของตนเองได้ด้วยบริบท ประสบการณ์เดิม และประสบการณ์ใหม่ที่รับเข้ามา โดยมีแก่นแกนของการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตที่ดีกว่าเดิม โดยเฉพาะการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเนื่องจากแรงกระตุ้นเชิงลบ

ของสังคมที่ทำให้มนุษย์เกิดภาวะยากลำบาก ผิดหวัง เจ็บปวด จึงทำให้ผู้คนต่างพากันค้นหา/ทดลองวิธีการใหม่ จึงเกิดการรวมกลุ่มและเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อรองและสร้างความเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสังคมก็มีส่วนสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ของปัจเจกได้อีกด้วยในตัว ในโลกยุคปัจจุบันที่ดิจิทัลปฏิวัติสังคม การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในสังคมจึงไม่ได้หมายถึงการเรียนรู้ของคนเพียงคนเดียว แต่เป็นการเรียนรู้ของคนทั้งหมดที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือการใช้ความรู้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และการแก้ปัญหาในชีวิตการทำงานร่วมกัน

เครือข่ายการเรียนรู้และการเคลื่อนไหวทางสังคมในโลกดิจิทัล ปฎิวัติสังคม

ปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาททำให้มนุษย์สามารถกระทำการโดยใช้ความคิดและจินตนาการได้กว้างไกลมากขึ้น และในขณะเดียวกันก็ทำให้มนุษย์มีข้อจำกัดในการกระทำบางอย่าง ซึ่งดูเหมือนว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันนี้จะรวดเร็วและรุนแรงกว่าที่เคยเกิดขึ้นในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องการเรียนรู้ การสร้างความรู้และทักษะด้านต่าง ๆ ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องปรับตัว เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 นักการศึกษาได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาทั่วโลกเพื่อรับมือต่อความท้าทายทางเศรษฐกิจ การเมืองและข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัลที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ในปี ค.ศ. 1989 Uf Hannerz นักสังคมวิทยาชาวสวีเดนผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมฯ เมือง และวัฒนธรรมสื่อ (media cultures) ได้ตีพิมพ์บทความชื่อ “Notes on the Global Ecumene” ในวารสาร *Public Culture Spring* ซึ่งเป็นวารสารทางสังคมศาสตร์ Hannerz อธิบายว่าสังคมในปัจจุบันมีลักษณะที่เรียกว่า “การอาศัยอยู่ในโลกที่เชื่อมต่อ” (global ecumene) หมายถึง สังคมที่มีมนุษย์อาศัยอยู่เป็นอาณาบริเวณ

ที่มีการติดต่อกันหรือมีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลาในพื้นที่นั้น Hannerz ได้พิจารณามุมมองที่คนส่วนใหญ่หรือแวดวงวิชาการที่คาดการณ์ว่าในอีกไม่ช้า ผู้คนในโลกจะมีวัฒนธรรมเหมือนกันทั้งหมด มีวิถีชีวิตแบบเดียวกันทั่วโลก ซึ่งในช่วง ค.ศ. 1960 เป็นต้นมาได้มีกระแสโหมกระพือว่า “เราทุกคนทั้งหมดในโลกจะเหมือนกัน” นั้นหมายความว่าทุกอย่างในโลกจะถูกปรับให้มีลักษณะคล้ายกัน อยู่ภายใต้ระบบการจัดการแบบเดียวกันซึ่งความเหมือนกันนั้นเป็นการกระจายจากศูนย์กลางความเจริญไปสู่พื้นที่ชายขอบ ส่วนหนึ่งเกิดจากสื่อสมัยใหม่ที่รวดเร็วเป็นแรงขับเคลื่อนความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ให้สามารถที่จะมีการแบ่งปัน (sharing) และแพร่กระจาย (diffusion) ที่ตัดข้ามพื้นที่และเวลา

เราอาจจะได้ยินคำว่า “เครือข่ายการเรียนรู้” ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ที่เชื่อมต่อกันระหว่างสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบ เทคโนโลยีการสื่อสาร เครือข่ายของผู้คนในสิ่งแวดล้อมที่มีการเรียนรู้เกิดขึ้นเป็นการดำเนินอยู่ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องตลอดชีวิตของมนุษย์ โดยสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้และค้นหาคำตอบที่ต้องการได้ด้วยตนเอง สำหรับคำว่า “เครือข่าย” (network) เป็นแนวคิดและกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร ตลอดจนชุมชนที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันโดยที่แต่ละฝ่ายต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่ในขณะเดียวกันก็มีอิสระต่อกันและสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง รวมถึงพร้อมที่จะปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกเครือข่ายบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน การมีความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายจะอยู่ในลักษณะแบบเพื่อนร่วมงานที่มีการประสานความช่วยเหลือกัน เป็นความสัมพันธ์เชิงแนวราบมากกว่าที่จะเป็นแนวดิ่ง ทั้งนี้การก้าวเข้าสู่สังคมที่เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารเนื้อหาสาระที่ต้องเรียนรู้ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากและเคลื่อนตัวอยู่ตลอดเวลา การเรียนรู้ของมนุษย์อาจจะไม่ได้อาศัยเพียงเครือข่ายทางสังคม

ของผู้คนเท่านั้น แต่ยังอาศัยระบบเครือข่ายการสื่อสารและเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีการพัฒนาเทคนิคการรับและส่งข้อมูลข่าวสารได้รวดเร็ว เครือข่ายการเรียนรู้ในความหมายดังที่กล่าวมาจึงให้ความสำคัญกับมนุษย์ และเน้นย้ำถึงเครือข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่นที่ดำรงอยู่ในเครือข่ายเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็น โครงสร้างทางกายภาพ เทคโนโลยี วัตถุสิ่งของ สัญลักษณ์ที่ลอยอยู่ในอากาศที่ไม่สามารถมองเห็นได้ เป็นต้น

เครือข่ายการเรียนรู้จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุและมนุษย์ในการสร้างความรู้บนพื้นฐานของความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่ยังคงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และเป็นการทำงานที่เชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์กับตัวกระทำ (actor) อื่นๆ ในสังคมวงกว้าง Bruno Latour (1987: 179-198) นักคิดคนสำคัญเสนอเอาไว้ในงานเรื่อง science in action ว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ถูกหยิบยกไปใช้ในสังคม ลำพังมนุษย์อย่างเดียวไม่สามารถสร้างองค์ความรู้ได้ ดังนั้นจึงเป็นเครือข่ายของการกระทำของสิ่งต่างๆ ในสังคมที่ไม่จำกัดอยู่แต่เพียงเครือข่ายทางสังคมเท่านั้น ในความสำเร็จในการสร้างความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์ยิ่งต้องอาศัยตัวกระทำต่างๆ มากมายในสังคม ซึ่งที่ผ่านมามักถูกละเลยและไม่ได้รับความสนใจว่า วัตถุ สิ่งของเหล่านี้ดำรงอยู่อย่างไร และสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์อย่างไร

วัตถุสิ่งของและเทคโนโลยีได้มีบทบาทสำคัญคือ ก่อให้เกิดการผสมกัน (hybrid) ของมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในการใช้ชีวิตประจำวัน แนวคิดนี้มีฐานคิดจากแบบสลับซับซ้อน (complexity theory) ที่เสนอว่า กระบวนการก่อตัวและคงตัวเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นตรงไปตรงมาจากการความสามารถในการกระทำของมนุษย์ (human agency) หรือโครงสร้างสังคม (social structure) ดังที่นักสังคมศาสตร์ถกเถียงกัน หากแต่ดำรงอยู่ในระบบความซับซ้อนที่เปลี่ยนแปลง ประมวลผลอย่างต่อเนื่อง สร้างผลปฏิบัติ

ใหม่ ๆ อยู่ได้ตลอดเวลาและเป็นสัมพันธ์แนบแน่นกับสภาพทางวัตถุและวิถีชีวิต อันทำให้ชีวิตทางสังคมมีลักษณะที่ไม่ได้อยู่ในกรอบการนำเสนอภาพแทนความจริงอันหนึ่งอันใด หากแต่เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่เกิดขึ้นก่อนความตระหนักรู้ เป็นกลไกความสัมพันธ์ที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับสถานที่ กับวัตถุ คนอื่น ๆ และสื่อกลางต่าง ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ความเป็นไปได้ที่ไม่อาจคาดเดาได้ล่วงหน้า วัตถุสิ่งของและเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญคือก่อให้เกิดการผสมกัน (hybrid) ของมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ที่ทำงานเป็นระบบย่อย ๆ อย่างโยงใยและสัมพันธ์กัน

การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ยุคดิจิทัลภายใต้สายธารของการศึกษากระบวนทัศน์ใหม่ ทำให้แนวคิดด้านการเรียนรู้ทำหน้าที่เป็นแกนแกนสำคัญที่นักเคลื่อนไหวทางสังคมใช้อธิบายแนวคิดด้านการศึกษาที่อยู่นอกห้องเรียน และเป็นไปเพื่อการมีชีวิตที่มีคุณค่าและมีความหมายของผู้คน โครงข่ายที่โยงใยกันของการเรียนรู้เกิดขึ้นเนื่องจากสังคมแห่งการเรียนรู้ได้เปิดกว้างให้ทุกคนแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ซึ่งตรงกับที่ Hank Johnston (2011: 15) อธิบายลักษณะพิเศษของการเคลื่อนไหวทางสังคมไว้ในหนังสือ *State & Social Movements* ได้แก่ ประการแรก การเคลื่อนไหวทางสังคมต้องมีมูลเหตุและก่อให้เกิดผลประโยชน์และความคุ้มค่าต่อการเข้าร่วมเพื่อเรียกร้องสิทธิ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่ม และได้รับแรงสนับสนุนจากสาธารณชนในวงกว้าง ประการที่สอง การเคลื่อนไหวทางสังคมจะต้องแสดงออกถึงจุดมุ่งหมายที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของกลุ่มผู้เรียกร้องสิทธิ โดยจุดมุ่งหมายของการเคลื่อนไหวจะต้องไม่หยุดหรือสูญหายไปตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป ในทางกลับกันจะต้องดำรงอยู่อย่างเข้มขันเพื่อขัดขวางไม่ให้เกิดยุทธวิธีการแบ่งแยกความแตกต่างจากฝ่ายตรงข้าม ประการที่สาม

การเคลื่อนไหวทางสังคมจะต้องได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มคนจำนวนมาก เพื่อให้วัตถุประสงค์ของขบวนการเคลื่อนไหวมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่มีรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย และประการสุดท้าย การเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น สมาชิกที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวจะต้องมีข้อตกลงที่เข้มแข็งร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดหลักการการตอบสนองจากรัฐหรือกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม

ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม คือการขยายตัวอย่างรวดเร็วของระบบทุนนิยมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในยุโรปตะวันตก และสหรัฐอเมริกา เนื่องจากปัจจัยดังกล่าวได้สร้างความมั่นคงในชีวิตกับชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งส่งผลทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะผู้หญิงและคนหนุ่มสาวมีโอกาสนในชีวิตที่ดีขึ้น เนื่องจากคนยุคนั้นตั้งความหวังสำหรับอนาคตสูง ทว่าความหวังดังกล่าวไปปะทะกับความคับแคบของระเบียบสังคมเดิมและปัญหาเศรษฐกิจ ในด้านสังคมและการเมือง โครงสร้างอำนาจในสังคมตะวันตกจึงเต็มไปด้วยความคับแคบบบอนุรักษนิยมจากอดีต จึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างเสรีภาพของคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะนักศึกษาที่ถูกกดขี่ เช่น คนผิวดำ ในสหรัฐอเมริกา สตรี เกย์ เลสเบียน หรือกลุ่มคนรักร่วมเพศทั่วโลก ดังพิจารณาได้จากช่วงต้นทศวรรษ 1970 ที่เกิดขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดาเกิดขึ้นมากมายในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในซีกโลกตะวันตก เช่น ขบวนการต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์ ขบวนการสันติภาพ ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขบวนการเรียกร้องให้กลับไปสู่ค่านิยมดั้งเดิมของศาสนา กลับไปสู่วัฒนธรรม/ภูมิปัญญาดั้งเดิมของตน ขบวนการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ของกลุ่มสิทธิสตรี ขบวนการเคลื่อนไหวของคนพื้นเมืองดั้งเดิมในประเทศต่าง ๆ ขบวนการสิทธิของกลุ่มคนรักเพศเดียวกันหรือแม้แต่ขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้กินอาหารธรรมชาติอย่างขบวนการมังสวิวัติ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545: 1)

แม้รูปแบบการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมจะมุ่งเน้นเป้าหมายที่ต่างกัน ทว่าหัวใจสำคัญของการเคลื่อนไหวต่าง ๆ กลับดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือสิทธิและความชอบธรรมในสังคมซึ่งรูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าว มีลักษณะเป็นการจัดระเบียบทางสังคมอย่างหลวม ๆ แต่ละกลุ่มอาจมีระดับของการมีส่วนร่วมแตกต่างกัน ลักษณะร่วมบางประการของการเคลื่อนไหวทางสังคมคือ ผู้เข้าร่วมเคลื่อนไหวมีจุดมุ่งหมายที่แน่ชัด (goal oriented) มีความตั้งใจที่จะทำการเปลี่ยนแปลง (intentional change) และมีอุดมการณ์ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมในทิศทางที่ตนปรารถนา ตัวอย่างที่ใกล้ชิดและเห็นได้ชัด คือการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องของกลุ่มสมัชชาคนจนที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้รัฐ ชดเชยความสูญเสียที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐ จำนวน 16 กรณีปัญหา โดยการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องของกลุ่มสมัชชาคนจน เป็นการเข้าร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความเชื่อร่วมกันว่า ความเดือดร้อนที่ชาวบ้านได้รับนี้เป็นผลมาจากนโยบายรัฐบาลที่ไม่สามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างเป็นธรรม ผ่านการแต่งตั้งตัวแทนหรือแกนนำในการเคลื่อนไหวเพื่อการเจรจาต่อรองและถือเป็นลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคม (สุวิดา ธรรมณีนวงศ์, 2544: 32-54)

ปัจจุบันกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่เพียงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะประเทศในแถบยุโรปตะวันตก และสหรัฐอเมริกาเท่านั้น ในสังคมไทยก็เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน ทว่ามีลักษณะที่แตกต่างกันเท่านั้นเอง ดังคำอธิบายของผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ (2545) ที่ระบุว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศตะวันตก มีฐานมาจากความไม่พอใจต่อคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำไม่ใช่เรื่องการทำมาหากินและความอยู่รอดของคนระดับล่าง ดังที่เกิดในประเทศโลกที่สาม ซึ่งผู้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวจะเป็นประชาชนระดับล่าง เช่น คนจน ชาวไร่ชาวนา คนขายขอบ และผู้ด้อยโอกาส

ไม่ใช่ชนชั้นกลางเช่นในตะวันตก ด้วยเหตุนี้การเคลื่อนไหวทางสังคมหลายขบวนการในประเทศโลกที่สามจึงมีฐานอยู่ที่ชุมชนไม่ใช่ชนชั้น เช่น ขบวนการทางเลือกการพัฒนา ขบวนการชนกลุ่มน้อย ตลอดจนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิบางประการท่ามกลางการเมืองในระบบที่ล้มเหลวหรือการเมืองในระบบรัฐสภาไม่อาจเป็นการเมืองที่แก้ไขปัญหาของประชาชนและเยียวยาสังคมได้ หรือเป็นการเมืองภาคประชาชนที่ต้องแก้ไขปัญหาของประชาชนระดับรากหญ้าและปัญหาสังคมได้

หากพิจารณาถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเด็นต่างๆ บนเครือข่ายการเรียนรู้ หลังยุคดิจิทัลปฏิวัติสังคม จะเห็นว่าประเด็น (issue) ทางสังคมมากมายที่เกิดขึ้นบนโลกออนไลน์ที่เป็นส่วนหนึ่งของการบ่มเพาะความเจ็บปวด และความโกรธแค้นของผู้คน ก่อนที่ความเคลื่อนไหวจะปรากฏบนท้องถนน หรือการแสดงออกการคิดต่างด้วยวิธีการต่างๆ บนโลกออนไลน์รวบรวม เช่น การแสดงสัญลักษณ์เพื่อการต่อต้าน การหยุดทำงานอย่างพร้อมเพรียง เป็นต้น การแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ทำให้มนุษย์โดยเฉพาะเผ่าพันธุ์ดิจิทัล (digital native) มีคุณลักษณะของการถกเถียง และแลกเปลี่ยนความคิดความเชื่อที่เข้มข้น ก่อนที่จะเกิดวิธีการเพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเทคโนโลยีกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไปด้วยในตัว และหลายครั้งที่การเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นอย่างมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องนวัตกรรมทางสังคม อันเป็นวิธีการที่มีระบบระเบียบในการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และขยายผลเพื่อความมุ่งหวังอย่างชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงชีวิตของผู้คนให้เกิดความเท่าเทียมและปกติสุข

การเคลื่อนไหวทางสังคมด้วยนวัตกรรมทางสังคม และการนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้

คำว่า “นวัตกรรมทางสังคม” ถูกนำไปใช้อธิบายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมในหลากหลายกรณี ทั้งในด้านการเมืองและการบริหารงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ การเคลื่อนไหวทางสังคม เรื่อยไปจนถึงกิจการเพื่อสังคมในลักษณะต่างๆ (Fujisawa et al., 2015: 1-13) ในงานวิจัยเรื่อง “The Open Book of Social Innovation” ซึ่งจัดทำโดยทีมวิจัยจากมูลนิธิ The Young Foundation ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “นวัตกรรมทางสังคม” เป็น “แนวคิดใหม่ๆ (ทั้งในรูปสินค้า บริการ หรือต้นแบบต่างๆ) ที่ตอบสนองต่อความจำเป็นทางสังคม และสร้างความสัมพันธ์หรือความร่วมมือทางสังคมรูปแบบใหม่ขึ้นมาในเวลาเดียวกัน” หรือเป็น “วิธีการในการสร้างสรรค์คำตอบใหม่ที่มีประสิทธิภาพเพื่อหาทางออกให้กับความท้าทายต่างๆ ของยุคสมัย” โดยไม่ได้มีขอบเขตที่แน่ชัดและสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ หรือภาคประชาสังคม ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า “นวัตกรรมที่ทั้งเป็นประโยชน์ต่อสังคมและยกระดับความสามารถของสังคม” ในการรับมือกับความท้าทายต่างๆ ที่ไม่อาจจัดการได้ด้วยโครงสร้างทางการเมืองและนโยบายอย่างที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อความท้าทายเหล่านั้นเป็นประเด็นปัญหาที่ไม่ได้จำกัดอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง แต่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับโลก อาทิ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ โรคระบาด และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ (Murray, Caulier-Grice and Mulgan, 2016: 2-3)

Nicholls และ Murdoch (2013: 3-4) เสนอว่า ผลลัพธ์ของนวัตกรรมทางสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ (1) นวัตกรรมที่ค่อยเป็นค่อยไป (incremental) หมายถึง นวัตกรรมที่มุ่งตอบสนองต่อความต้องการของตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การผลิตสินค้าและบริการ เช่น โครงการ Kickstarter ซึ่งเปิดให้ผู้คนที่ทั่วไปสามารถ

นำเสนอแนวคิดที่แปลกใหม่ของตนและระดมเงินบริจาคสำหรับการพัฒนาโครงการผ่านแพลตฟอร์มของเว็บไซต์ได้โดยตรง (2) นวัตกรรมเชิงสถาบัน (institutional) หมายถึง นวัตกรรมที่มุ่งปรับปรุงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิมให้ก่อประโยชน์ทางสังคมใหม่ๆ โดยให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับตลาด เช่น โครงการ M-Pesa ที่ให้บริการธุรกรรมทางการเงินและการเงินระดับจุลภาค (Microfinance) ผ่านโทรศัพท์มือถือ และ (3) นวัตกรรมที่พลิกโฉมสังคม (disruptive) หมายถึง นวัตกรรมที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสำนึกการรับรู้ของผู้คนและระบบโครงสร้างทางสังคม โดยส่วนมากมักเป็นนวัตกรรมที่มีเป้าประสงค์ทางการเมือง ตัวอย่างเช่น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ รวมไปถึงโครงการ Tostan ซึ่งเน้นการเพิ่มพูนพลังให้กับผู้หญิงในทวีปแอฟริกาผ่านระบบการศึกษาผู้ใหญ่และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนของตนเองให้มากขึ้น ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอย่างพลิกโฉมสังคมของโครงการนี้ คือการช่วยให้ผู้หญิงจำนวนมากกล้าลุกขึ้นตั้งคำถามกับพิธีกรรมขลิบอวัยวะเพศสตรี (Female Genital Mutilation) เนื่องจากพวกเธอมีความเข้าใจและตระหนักถึงสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของตนเองและสิทธิที่จะปลอดจากความรุนแรงทุกรูปแบบ

งานวิจัยเรื่อง “The Open Book of Social Innovation” ของมูลนิธิ The Young Foundation เสนอว่า การพัฒนาแนวคิดให้กลายเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่มีผลสำเร็จเป็นรูปธรรมประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ดังนี้ (Murray, Caulier-Grice and Mulgan, 2016: 11-123)

(1) แรงกระตุ้น (prompts) เป็นขั้นตอนของการตั้งคำถาม มองหาโจทย์ที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข และวิเคราะห์ถึงรากเหง้าของปัญหานั้นๆ ขั้นตอนนี้อาจจำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ส่วนบุคคลหรือเหตุการณ์บางอย่างที่ช่วยกระตุ้นเตือนให้เราเกิดความคิดใหม่ๆ หรือมองเห็นปัญหาที่เคยเพิกเฉยมามาก่อน ความท้าทายของขั้นตอนนี้คือการตั้งคำถามที่ถูกต้อง

และมองให้ลึกลงไปกว่าระดับปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการฝึกฝน ยกตัวอย่างเช่น เมื่อพิจารณาปัญหาอุบัติเหตุบนท้องถนนในช่วงวันหยุดเทศกาลให้รอบด้านยิ่งขึ้น เราอาจพบว่าปัญหาดังกล่าวไม่ใช่เพียงปัญหาส่วนบุคคลที่เกิดจากความประมาทและการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ แต่ยังสะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบขนส่งมวลชนที่ไม่สะดวกและไม่มีประสิทธิภาพพอ จนกลายเป็นการผลักภาระให้ประชาชนแต่ละคนต้องรับผิดชอบความเสี่ยงต่ออุบัติเหตุด้วยตัวเอง เป็นต้น เครื่องมือพื้นฐานที่ช่วยให้เราสกัดปัญหาเหล่านี้ออกมาได้อย่างตรงประเด็น คือการวิจัยและสำรวจข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงการแจกแจงและถ่ายทอดข้อมูลเหล่านั้นออกมาอย่างเป็นระบบ

(2) ข้อเสนอ (proposals) เป็นขั้นตอนของการหาแนวคิดและทางออกที่เป็นไปได้ให้กับโจทย์ที่เราเลือก ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยกลวิธีต่างๆ ที่ช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และแนวคิดริเริ่มใหม่ๆ ขยายขอบเขตความเป็นไปได้ของความคิดให้กว้างขวางขึ้น ตลอดจนส่งเสริมการคิดนอกกรอบ ตัวอย่างของกลวิธีที่ใช้อาจเป็นการสร้างพื้นที่ให้ผู้คนหรือองค์กรที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับประเด็นปัญหาได้มีโอกาสพบปะพูดคุยและทำงานร่วมกัน หรืออาจจัดประกวดแข่งขันชิงรางวัลซึ่งจะช่วยกระตุ้นการแข่งขันทางความคิดของผู้เข้าร่วมได้มาก จุดมุ่งหมายหลักของขั้นตอนนี้คือการระดมแนวคิดเพื่อแก้ไขโจทย์ทางสังคมให้ได้มากที่สุด และแนวคิดที่ได้ควรมีแหล่งที่มาที่หลากหลายที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

(3) ตัวต้นแบบ (prototypes) หมายถึงการนำแนวคิดต่างๆ ที่เลือกสรรมาแล้วไปสู่การปฏิบัติ ขั้นตอนนี้ช่วยให้เรามองเห็นปัญหาอันนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดและนวัตกรรมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หลายครั้งที่ความคิดที่ดีในแผ่นกระดาษมักประสบกับอุปสรรคเมื่อต้องนำไปปฏิบัติจริง แต่การเรียนรู้ว่าอุปสรรคเหล่านั้นคืออะไรได้อย่างรวดเร็วย่อมทำให้เรามีโอกาส

ปรับปรุงและแก้ไขอุปสรรคเหล่านั้นได้มากขึ้น น่าสังเกตว่านวัตกรรมทางสังคมที่ประสบความสำเร็จมักไม่ใช่นวัตกรรมที่ใช้เวลาออกแบบและวางแผนเป็นเวลานานเกินไป แต่มักเป็นนวัตกรรมที่ถูกส่งถึงมือผู้ใช้งานจริงได้รวดเร็วมากกว่า หลักการสำคัญของขั้นตอนนี้อยู่ที่ความรวดเร็วในการนำแนวคิดเหล่านี้ไปทดลองปฏิบัติ โดยควรประหยัดค่าใช้จ่ายและงบประมาณต่าง ๆ ไม่ให้สูงเกินความจำเป็น ผู้พัฒนานวัตกรรมควรต้องติดตามวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ทดลองใช้งานและผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้วางแผนในขั้นตอนต่อไป

(4) การยืນระยะ (sustaining) หลังจากทดลองปฏิบัติและประเมินผลว่านวัตกรรมใดมีแนวโน้มจะประสบความสำเร็จและได้รับการสนับสนุนในวงกว้าง การพัฒนานวัตกรรมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นจะช่วยให้นวัตกรรมสามารถยืนระยะต่อไปได้อย่างยาวนาน นอกเหนือจากการปรับปรุงตัวนวัตกรรมแล้ว การจัดทำงบประมาณและแสวงหาแหล่งเงินทุนที่อาจมาจากบริษัทเอกชน ธุรกิจเพื่อสังคม กิจกรรมการกุศล หรือการระดมทุนในลักษณะอื่นๆ รวมถึงการวางแผนทางเศรษฐกิจและธุรกิจโดยไม่ได้ละทิ้งเป้าหมายดั้งเดิมในการพัฒนาสังคมจะเป็นปัจจัยชี้ขาดว่าเราจะสามารถขับเคลื่อนนวัตกรรมหนึ่ง ๆ ไปได้ไกลเพียงใด เนื่องจากไม่อาจปฏิเสธได้ว่าความยั่งยืนทางการเงินสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากความยั่งยืนของตัวนวัตกรรมทางสังคมเอง

(5) การขยายขนาด (scaling) ขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแพร่กระจายนวัตกรรมผ่านกลวิธีต่าง ๆ โดยปัจจัยสำคัญต่อการแพร่กระจายนวัตกรรม คืออุปสงค์และอุปทานที่มีคุณภาพ โดยปกติแล้ว นวัตกรรมทางสังคมต่าง ๆ มักถูกตั้งแ้งหรือถูกมองอย่างไม่ไว้วางใจนักในช่วงแรก ดังนั้นผู้พัฒนานวัตกรรมทางสังคมจึงจำเป็นต้องสร้างอุปทานที่มีคุณภาพด้วยการแสดงให้เห็นว่า นวัตกรรมสามารถทำงานได้จริงและจำเป็นต่อการสร้างความ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมจริง ๆ เพื่อชักจูงใจประชาชนหรือองค์กรต่าง ๆ ให้เกิดอุปสงค์ที่มีคุณภาพ นั่นคือทำให้พวกเขาออมลงทุนหรือจ่ายเงินให้กับตัวนวัตกรรมเหล่านั้น การสร้างความตระหนักรู้ การรณรงค์เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง รวมถึงการจัดกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียง (advocacy) ให้ผู้คนรับรู้ถึงความสำคัญและศักยภาพของนวัตกรรมทางสังคมจะช่วยสร้างแรงจูงใจและเพิ่มความต้องการในตัวนวัตกรรมมากขึ้นไปด้วย

(6) ความเปลี่ยนแปลงเชิงระบบ (systemic change) หมายถึง นวัตกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างหรือระบบพื้นฐานบางอย่างในชีวิตประจำวันของมนุษย์ การสร้างนวัตกรรมในลักษณะนี้ต้องมุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงฐานคิดและชุดความคิดที่ผู้คนใช้ในการทำความเข้าใจโลก ภารกิจในขั้นตอนนี้จึงเปรียบเสมือนเป็นปลายทางสูงสุดของนวัตกรรมทางสังคม แต่ขณะเดียวกันก็เป็นขั้นตอนที่ยากลำบากที่สุดด้วย เนื่องจากนวัตกรรมที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงระบบจำเป็นต้องก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจ จุดประกายให้สาธารณชนเข้ามามีส่วนร่วม อีกทั้งยังต้องเป็นนวัตกรรมที่มองเห็นถึงภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม ปัจจัยสำคัญที่ช่วยผลักดันให้เกิดนวัตกรรมในความหมายนี้อาจเป็นวิกฤตการณ์ทางสังคมครั้งใหญ่ การเกิดขึ้นของเทคโนโลยีที่มีความก้าวหน้าจนสามารถสั่นคลอนความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมได้ (disruptive technology) หรือไม่ก็อาจเป็นผลพวงจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างพื้นฐาน พฤติกรรม และวัฒนธรรมที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน

จากการทบทวนแนวคิดเรื่องนวัตกรรมทางสังคมพอจะกล่าวได้ว่า นวัตกรรมทางสังคมทำหน้าที่เป็นแบบแผนของการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยไม่สามารถแยกขาดการอธิบายจากกันได้ ซึ่งการเคลื่อนไหวทางสังคม

ด้วยนวัตกรรมทางสังคมมีเป้าหมายเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงไปสู่ชีวิตที่มีสุขและก้าวทันกับเทคโนโลยี ซึ่งเป็นแนวคิดที่ถูกพัฒนาขึ้นเนื่องจากแรงกระตุ้นทางสังคม จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าแรงกดดันเนื่องจากชนชั้น บาดแผล และความเจ็บปวดของผู้คนที่เกิดขึ้น เป็นส่วนหนึ่งที่บ่มเพาะแรงกระตุ้นที่เรียกร้องวิธีการใหม่ๆ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ระดับปัจเจกถึงระดับโครงสร้างของสังคม ตรงกับที่ Jack Mezirow ได้เสนอว่า การปรับเปลี่ยนมโนทัศน์สู่กระบวนการทัศน์ใหม่ของการศึกษาจะเกิดขึ้นได้เนื่องจากภาวะยากลำบาก ความผิดหวัง ความเจ็บปวด หรือการเปลี่ยนแปลงในเหตุการณ์สำคัญฯ ซึ่งเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์นำไปสู่คำถามในเรื่องความเป็นตัวตน และความหมายของชีวิตตนเอง และเมื่อผู้คนเกิดการรวมตัวขึ้นจึงเกิดเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยเครือข่ายการเรียนรู้ย่อยๆ และเมื่อถึงช่วงเวลา “ภาวะสับสน” วิธีการที่สร้างสรรค์ตามแนวคิดของนวัตกรรมทางสังคมจะถูกเสนอขึ้นมาเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง เป็นวงจรที่ทำงานอย่างต่อเนื่องภายใต้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าขึ้นทุกวัน

สรุป

การเรียนรู้ในฐานะของกระบวนการซึ่งถือว่าเป็นการดำเนินการที่ส่งผลสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องของชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดกระทั่งตาย โดยที่มนุษย์เป็นผู้เลือกเส้นทางของชีวิตที่แตกต่างกันทั้งในช่วงเวลาที่พวกเขาโดดเดี่ยวหรือรวมกลุ่ม มนุษย์จำเป็นต้องใช้วิธีการเอาตัวรอด ดิ้นรน และต่อสู้เพื่อชีวิตที่ดีกว่าในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และในช่วงดิจิทัลปฏิวัติสังคมจึงเป็นสิ่งแวดล้อมส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์สามารถปักหมุดเจตจำนงของตนเองด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูลในสังคมออนไลน์เพื่อการเอาตัวรอด ดิ้นรน และต่อสู้ เหมือนในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งในช่วงยุค 1900 ตอนปลายเป็นต้นไป การนำเสนอเรื่องกระบวนการทัศน์ใหม่ของการศึกษา ซึ่งเป็นฐานคิดที่สำคัญอันส่งผล

ต่อระบบระเบียบเรื่องการเรียนรู้ (learning) ทัวโลกซึ่งได้มุ่งความสำคัญไปที่ชีวิตที่มีอัตลักษณ์ ความรู้ที่บูรณาการ ความเชื่อเรื่องการค้นหาชีวิตที่มีคุณค่า และมีความหมาย รวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคม เป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ทางการศึกษาที่ส่งผลถึงวิถีคิดเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงให้ชีวิตที่ดีเกิดขึ้นได้ (Garry Jacobs, 2014; John Dewey, 1956; Jack Mezirow, 1991) ฐานคิดและสิ่งแวดล้อมยุคดิจิทัลดังกล่าวส่งผลให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ (network of learning) ที่มีสายใยและโยงใยกันด้วยความเข้าใจและเห็นใจ ภายใต้เจตจำนงที่มีทิศทางเดียวกัน ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว Bruno Latour (1987) ได้เสนอว่าการแลกเปลี่ยนดังกล่าวเป็นจุดที่ทำให้ความรู้แบ่งบานขึ้นมา ซึ่งความสำเร็จในการสร้างความรู้ เป็นส่วนที่เกิดขึ้นเนื่องจากตัวกระทำต่าง ๆ มากมายในสังคม ทั้งในด้านของเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับชีวิตของมนุษย์ ในที่นี้อาจจะเรียกได้ว่าเกิดภาวะ “พลัดกันตาสว่าง” ของสมาชิกเครือข่ายในประเด็นที่เครือข่ายแลกเปลี่ยนและร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ในเจตจำนงที่มีอยู่ร่วมกัน

เครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแบบไม่มีขีดจำกัดว่ามีจำนวนตามเจตจำนงที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของสมาชิกเครือข่ายโดยที่เทคโนโลยีทำหน้าที่เป็น ‘ประตูของประเด็น’ ที่เชื่อมโยงสมาชิกเครือข่ายย่อย ๆ มากมาย ด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ เพื่อมุ่งเพาะไปสู่ทางออกบางประการร่วมกันของสมาชิก การเกิดขึ้นของเครือข่ายมากมายทั่วโลกสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของอัตลักษณ์และความหลากหลาย และมนุษย์หนึ่งคนไม่ได้มีเพียงเจตจำนงเดียว ภายใต้โลกดิจิทัลเขาหนึ่งคนสามารถเป็นสมาชิกเครือข่ายได้มากกว่าหนึ่ง ในขณะที่ระบบชนชั้นที่กดขี่เบียดขับให้มนุษย์ผู้ที่ไม่อยู่ในระบบระเบียบกลายเป็นอื่นในสังคมยังคงดำรงอยู่ ซึ่งมันเรียกร้องให้เกิดการรวมกลุ่มของเครือข่ายย่อย ๆ ที่ต้องการต่อสู้ ซึ่งหลายครั้งที่ถูกยกระดับเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างการ

เปลี่ยนแปลงสังคม จากเครือข่ายการเรียนรู้ออนไลน์สู่การเรียกร้องบนท้องถนน ดังที่ Hank Johnston (2011: 15) นำเสนอว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมต้องมีมูลเหตุและก่อให้เกิดผลประโยชน์และความคุ้มค่าต่อการเข้าร่วมเพื่อเรียกร้องสิทธิ โดยจุดมุ่งหมายของการเคลื่อนไหวจะต้องไม่หยุดหรือสูญหายไปตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป ในทางกลับกันจะต้องดำรงอยู่อย่างเข้มข้นเพื่อขัดขวางไม่ให้เกิดยุทธวิธีการแบ่งแยกความแตกต่างจากฝ่ายตรงข้าม และจะต้องได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มคนจำนวนมาก

กลวิธีการเคลื่อนไหวทางสังคมเรียกร้องให้เกิดนวัตกรรมทางสังคม (social innovation) ซึ่งเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาจากแรงกระตุ้น (prompts) ทั้งในด้านสารพันปัญหาที่มนุษย์ต้องเผชิญซึ่งมักมีที่มาจากกลุ่มคนที่มีอำนาจมากกว่า รวมถึงความท้าทายที่มนุษย์ต้องเผชิญในกระแสของโลกที่มีความเป็นพลวัต ซึ่งต่อมามนุษย์จะเกิดการหิบบ้าง และผสมผสานต้นทุน และไอเดียเพื่อสร้างข้อเสนอ (proposals) ที่เป็นวิธีการบางอย่างภายใต้กลุ่มเครือข่ายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ซึ่งภายใต้ข้อเสนอมากมาย (ผู้อยู่ภายใต้เครือข่ายคนใดจะเสนอก็ก้อย่อมได้) จะทำให้เห็นว่าเครือข่ายการเรียนรู้จะเกิดการแลกเปลี่ยนจนเกิดการอึดตัวและนำไปสู่การพัฒนาต้นแบบ (prototype) ซึ่งเป็นการทดลอง (test) กับกลุ่มเป้าหมายจริง หากทดลองเกิดผลสัมฤทธิ์ก็จะนำไปสู่การยืนระยะ (sustaining) ขยายขนาด (sailing) ทั้งในแง่การขยายขนาดของสังคมเรียนรู้ กลุ่มผู้เคลื่อนไหวทางสังคม หรือรูปแบบที่มีความเชื่อมโยงกับต้นแบบ สุดท้ายการเคลื่อนไหวจะนำไปสู่สร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงระบบ (systemic change) กระทั่งการเปลี่ยนระบบระเบียบของสังคมดังที่เกิดขึ้นในกรณีการเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ มากมายทั่วโลก (Murray, Caulier-Grice and Mulgan, 2016: 11-123)

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะวิจัย กฤตยา อาชวนิจกุล [และคนอื่นๆ]. (2545). *วิถีชีวิต วิถีผู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. ปราณี ขัตติยศ (บรรณาธิการ). เชียงใหม่: ตรัสวิน (ซิลค์เวอร์มบุดส์).
- สถาบันเพื่อการบูรณาการศักยภาพมนุษย์. (2557). การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงอย่างบูรณาการ. *วารสารเพื่อการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่ฐานรากของชีวิตครอบคลุมทุกมิติชีวิตอย่างครอบคลุมทุกมิติชีวิตอย่างสมดุลบนหลักการที่ถูกต้อง*, 1(2), 1-3.
- สุวิดา ธรรมมณีวงศ์. (2544). การเคลื่อนไหวทางสังคม. *วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร*. (ธันวาคม 2543-พฤษภาคม 2544): หน้า 32-54.

ภาษาอังกฤษ

- Dewey, John. (1956). *The Child and the Curriculum and The School and Society*. Chicago, Illinois: University of Chicago Press, 43-51.
- Edwards, R. (1997). *Changing Places? Flexibility Lifelong learning and a Learning Society*. London, Routledge: Chicago: Phoenix Books.
- Fujisawa, Y., Ishida, Y., Nagatomi, S., & Iwasaki, K. (2015). A study of social innovation concepts: a Japanese perspective. *Japan Social Innovation Journal*, 5(1), 1-13.
- Hannerz, Ulf. (1989). Notes on the Global Ecumene, *Public Culture*, 1(2), 66-75.

- Jacobs, Garry. (2014). *Towards a New Paradigm in Education: Role of the World University Harmondsworth*: Penguin. Consortium. *CADMUS*, 2(2), 116-125.
- Johnston, Hank. (2011). *States and Social Movements*. UK: Polity Press.
- Latour, Bruno (1987). *Science in action: how to follow scientists and engineers through society*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lave, J. (1996). Teaching, as Learning, in Practice. *Mind Culture and Activity*, 3(3), 149-164.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco. Jossey-Bass.
- Murray, Robin, Julie Caulier-Grice and Geoff Mulgan. (2016). *The Open Book of Social Innovation* Available. Retrieved August 23, 2020. From Website: <http://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/The-Open-Book-of-Social-Innovation.pdf>
- Nicholls, Alex and Alex Murdoch, Eds. (2012). *Social Innovation Blurring Boundaries to Reconfigure Markets*. London: Palgrave Macmillan.
- Prabhat S. (2015). Difference Between Education and Learning. Retrieved August 28, 2020. From Website: <http://www.differencebetween.net/miscellaneous/difference-between-education-and-learning/>
- Schon, D. (1973). Beyond the stable state: Public and private leaning in charging university. Retrieved August 28, 2020. From Website: www.techlearnig.com/teachlearning/pdf/events/techform/ny05/Toward_Learning_Societies.pdf

Trilling, B. (2007). Toward Learning Societies and the Global Challenges for Learning with ICT. *Australian Educational Computing*, 22(1), 10-16. Retrieved August 23, 2020. from <https://www.learntechlib.org/p/104846/>.

การุณยฆาต : สิทธิมนุษยชนที่ควรมีเพื่อ
คงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
Euthanasia: A Human Right Necessary
for Maintaining Personal Dignity

ธพิพัฒน์ วรพิพัฒนาการกิจ¹

Thaphiphat Worapipatkankit

¹ ผู้เชี่ยวชาญด้านระบบสารสนเทศทางการแพทย์ บริษัท ฟิลิปส์ (ประเทศไทย)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ต้องการอธิบายถึงความจำเป็นและข้อถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับการการุณยฆาตในแง่มุมมองทางกฎหมาย ทางแพทย และหลักทางจริยศาสตร์ เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนทางในการดูแลบุคคลที่ต้องการรับการการุณยฆาต เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานจากภาวะเจ็บป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ป่วยระยะสุดท้าย ซึ่งถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในร่างกายของตนเองที่ควรสามารถเลือกได้จาก “สิทธิในการตาย” อีกทั้งบทความนี้ได้นำเสนอแนวทางให้กับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อขับเคลื่อนแนวคิดการุณยฆาตให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทย

คำสำคัญ: การุณยฆาต สิทธิมนุษยชน สิทธิในการตาย

Abstract

This academic research aims to describe and analyze the technical debate over legal, medical, and ethical aspects of euthanasia. The aim is to provide data to help create care guidelines for patients seeking to be euthanized. Especially in cases of terminally ill patients with incurable ailments, being able to choose to die is a fundamental right of governance over their own bodies. This article offers a protocol for relevant agencies to use the concept of euthanasia to benefit Thai society.

Keywords: Euthanasia, Fundamental right, Right to die

การุณยฆาต : สิทธิมนุษยชนที่ควรมีเพื่อกว้างขวางซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ในชีวิตของมนุษย์ เราทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีไปจากความตายได้ ถึงแม้ในปัจจุบันจะมีเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่ก้าวหน้าและล้ำสมัยจากการแพทย์สมัยก่อนที่มีอยู่ตลอดเวลาก็ตาม เห็นได้จากในยุคปัจจุบันนี้มนุษย์กำลังทำทาบกับสัจธรรมของชีวิต คือ การเกิด ที่ได้จากการผสมเทียมและโคลนนิ่ง การแก่ ที่กลายเป็นศัตรูทางการแพทย์ การเจ็บป่วย ที่ถูกพยายามกำจัดโดยเทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ หรือแม้กระทั่งการตายที่หมดความศักดิ์สิทธิ์เพราะต้องต่อสู้ยืดลมหายใจสุดท้ายให้นานที่สุด (โกมาตร จึงเสถียร, 2548: 2) ซึ่งนั่นเป็นการต่อสู้กับสัจธรรมของชีวิต แต่ท้ายที่สุดถึงแม้ว่าต้องสู้เท่าไรก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีได้

“มนุษย์” เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความซับซ้อน ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ จิตสังคม และจิตวิญญาณ จึงเกิดข้อคำถามขึ้นมามากมายเกี่ยวกับสิทธิในการตายของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มของบุคคลที่ต้องเผชิญต่อภาวะความเจ็บปวดทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจอย่างแสนสาหัส ไม่ว่าจะเกิดขึ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือความทุกข์ทรมานทางด้านจิตใจจากการถูกทำร้ายทางความรู้สึกก็ตาม ดังนั้นหากเรามีความเชื่อว่า “คนทุกคน ย่อมมีสิทธิในร่างกายของตนเองอย่างสมบูรณ์” หรือ “ไม่มีใครที่จะไม่รักในชีวิตของตนเอง และยอมจากโลกนี้ไปก่อนเวลาอันควร” แล้วนั้น การที่บุคคลดังกล่าวจะถูกขึ้นมาแล้วแจ้งเจตจำนงค์ว่า ตนเองพร้อมที่จะตาย ก็คงไม่มีใครสามารถที่จะยับยั้ง หรือห้ามปรามได้อย่างเด็ดขาด แต่อย่างไรก็ตามโดยทั่วกันว่า มนุษย์ เป็นสัตว์สังคม และมนุษย์ต้องอาศัยอยู่กันเป็นหมู่เหล่า ซึ่งต่างมีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างใกล้ชิด (ดำรงค์ ฐานดี และ อัญชลา โภชนสมบูรณ์, 2560: 1-3) โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลในครอบครัว สิทธิในการตายจึงเป็นเรื่องที่ยุ่ยากมาก ถึงแม้จะเป็นสิทธิในร่างกายของตนเองก็ตาม

บุคคลก็ไม่สามารถตัดสินใจตายได้ด้วยตัวเองเสมอไป กลับกลายเป็นว่า ได้ถูกกำหนดจากกรอบทางสังคม และสิ่งแวดล้อมภายนอกไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว จารีตทางสังคม ความก้าวหน้าทางด้านการแพทย์และเทคโนโลยี ข้อกำหนดกฎหมาย หรือแม้กระทั่งความเชื่อ และศาสนา ก็มีผลด้วยเช่นกัน จึงไม่น่าแปลกใจนัก ที่จะเกิดข้อถกเถียงต่างๆ มากมายเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้ ที่มีมายาวนานไม่ว่าจะเป็นในประเทศไทย หรือต่างประเทศก็ตาม โดยมีทั้งแนวคิดที่สนับสนุน และคัดค้าน ต่างถกกันด้วยเหตุผลนานัปการ เพื่อยืนยันและสนับสนุนความคิดของตน แต่ท้ายที่สุดแล้ว ไม่ว่าข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นอย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมองว่า ผู้ที่จะเป็นคนตัดสินใจว่าควรจะดำเนินไปในทิศทางใด เหมาะสมหรือไม่ จะถูกหรือผิดสมควรหรือไม่สมควรนั้น คงไม่พ้นบุคคลที่กำลังเผชิญปัญหาอยู่ ซึ่งเป็นเจ้าของชีวิต และมีอำนาจเต็มทั้งในร่างกายและจิตวิญญาณนั้น นั่นเอง

“สำหรับตัวผมเองแล้ว ความสุขไม่ใช่การมีชีวิตมีลมหายใจอยู่ แต่เป็นความรู้สึกว่าตัวเองมีประโยชน์แก่ผู้อื่น ถ้าผมจะต้องอยู่แบบไม่มีเรี่ยวแรง เดี่ยวหลับเดียวตื่น ทำอะไรเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ผมก็ไม่เห็นความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องอยู่ โดยเฉพาะถ้าอยู่แล้วนอกจากจะทำประโยชน์อะไรไม่ได้ แล้วต้องมาเป็นภาระให้ผู้อื่นอีกนี่เป็นเรื่องที่ทำให้ผมทุกข์นะครับ” “สำหรับคนที่ป่วยด้วยโรคเนื้องอกในสมองมามากกว่า 10 ปี การหลับอย่างสงบคือสิ่งที่ผมมีความสุขกับมันที่สุดครับ หาใช่การมีลมหายใจอยู่อย่างทุกข์ทรมานที่ผมกล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพียงแค่อยากให้คนปกติเข้าใจเสียงข้างในหัวใจของคนคนหนึ่งในการตัดสินใจนั้น อย่าได้พยายามยื้อผมเอาไว้ด้วยเหตุผลของคนปกติ เพราะนั่นมันใช้ไม่ได้กับคนที่ไม่ปกติซึ่งธรรมชาติได้เลือกให้เขาเป็นเนื้องอกในสมอง บอบช้ำทั้งสภาพทางร่างกายและสภาพจิตใจอย่างกระผม” (Vis Arshanakh, 2016) ข้อความที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นข้อความที่ถูกเขียนขึ้นจากผู้ป่วยไทยรายหนึ่งที่ได้ถ่ายทอดความคิดและความรู้สึกของตัวเองไว้

ก่อนหน้าที่จะตัดสินใจทำการุณยฆาตตนเอง ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2562 และถือเป็นการรื้อปมประเด็น “การุณยฆาต” ในสังคมไทยขึ้นมาอีกครั้ง ทั้งนี้ประเด็นมากมายที่ถูกตั้งคำถามขึ้นมาในสังคม โดยมีประเด็นที่น่าสนใจคือ สิทธิในความชอบธรรมในการเลือกที่จะตายของตนเองในประเทศไทย มีหรือไม่ เพราะเหตุผลใดผู้ป่วยรายดังกล่าวถึงต้องเสียค่าใช้จ่ายมหาศาลเพื่อไปรับการการุณยฆาตในต่างประเทศ และจะดีกว่าหรือไม่หากผู้ป่วยรายนี้สามารถเลือกที่จะตายในประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศของตนเองและมีบุคคลอันเป็นที่รักรายล้อมอยู่ข้างๆ ในวันที่จากโลกไป

ประเด็นต่างๆ ที่ถกเถียงกันหรือได้ถูกกล่าวถึงในสังคมนี้ แน่นอันวาคงไม่สามารถหาข้อสรุปหรือคำตอบของเหตุการณ์ได้ชัดเจนนัก หากขึ้นอยู่กับข้อมูลสนับสนุน เหตุและผลของแต่ละฝ่าย ว่ามีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด เข้าใจในความหมายของการมีชีวิตอยู่และความหมายของการตายเป็นอย่างไร ซึ่งความคิดของแต่ละบุคคลล้วนแล้วแต่เป็นปัจเจกทั้งสิ้น ด้วยประสบการณ์ ความเชื่อและทัศนคติที่แตกต่างกัน รวมถึงบริบทที่แตกต่างกัน ก็ย่อมส่งผลต่อเรื่องนี้แตกต่างออกไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างไรก็ตามผู้เขียนมีความเห็นว่า “สิทธิในการตาย” ควรเป็นของบุคคลนั้น เนื่องจากเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ติดตัวมาตั้งแต่ถือกำเนิด ในชีวิตและร่างกายของตน ซึ่งสอดคล้องกับสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยเช่นกัน (Hans Jonas, 1978: 31-36) จึงเป็นสิ่งที่สมควรด้วยประการทั้งปวง トラบใดที่มีได้ละเมิดบุคคลอื่น นั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากยึดกรอบทางจริยศาสตร์แล้วนั้น บุคคลนั้นย่อมสามารถทำได้

หากกล่าวถึงในประเด็นสิทธิการตาย ที่บุคคลพึงมีสิทธิในการตัดสินใจแล้ว ในทางวิชาการยังสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีสิทธิมนุษยชน เรื่องสิทธิในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง (Right to Self-Determination) โดยเกิดจากความเชื่อที่ว่า มนุษย์ มีเหตุผลและคิดเป็น (ปรววรรณ วงษ์รวยติ,

2561: 33) หมายความว่า การคิดหรือการกระทำใด ๆ ย่อมเกิดจากเหตุและผลจากการไตร่ตรองของบุคคลนั้นแล้ว ดังนั้นประชาชนทุกคนจึงมีสิทธิในการตัดสินใจด้วยตัวเองอย่างอิสระ ที่จะกำหนดชะตากรรมของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับการรับรองในระดับสากล จากการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ ในปี ค.ศ. 1970 (The Unrepresented Nations and Peoples Organization, 2017) จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าหากบุคคลนั้นต้องการตาย เพื่อให้พ้นจากความทุกข์ทรมานจากภาวะโรคในระยะสุดท้ายแล้วนั้น ย่อมมีสิทธิโดยสมบูรณ์

สิทธิในการตายคืออะไร

ภายหลังจากเกิดการเรียกร้องสิทธิในการตายขึ้น อาจมีบางท่านเกิดข้อสงสัยว่า แท้ที่จริงแล้วนั้นสิทธิในการตายคืออะไร ผู้เขียนจึงได้รวบรวมการให้ความหมายสิทธิทางการตายไว้จากหลาย ๆ ด้านไว้ดังนี้

ในเชิงกฎหมายหรือหลักนิติศาสตร์ มีข้อมูลจากพจนานุกรมทางด้านกฎหมายได้ให้ความหมายของ “สิทธิในการตาย” และเผยแพร่ ผ่านเว็บไซต์ www.merriam-webster.com/legal/right-to-die เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2559 คือ สิทธิของบุคคลที่จะปฏิเสธการรักษาพยาบาลเพื่อยื้อชีวิตเมื่อบุคคลต้องเผชิญกับความเจ็บป่วยระยะสุดท้าย เช่น ขอหยุดใช้เครื่องช่วยหายใจ สารน้ำ ยา และอาหาร เป็นต้น

ในเมืองไทยเองก็ได้มีการบัญญัติไว้ในเชิงนิติศาสตร์ด้วยเช่นกัน ซึ่งปรากฏอยู่ในเอกสารวิชาการส่วนบุคคล ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ เรื่องหลักสิทธิมนุษยชนกับสิทธิการตายในสังคมไทย โดย อนุพร พูลนิติพรระบุไว้ในส่วนหนึ่งของเนื้อหาว่า “สิทธิในการตายเป็นองค์ประกอบสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (human dignity) บนแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน (human rights) ในส่วนของเสรีภาพ (Freedom/Liberty) ในการที่จะกำหนด

วาระสุดท้ายของชีวิตตนเองให้จากไปอย่างสงบบุคคลควรมีสติที่จะเลือกตายในบ้านของตัวเอง อันล้อมรอบไปด้วยคนในครอบครัว แทนที่จะต้องไปตายที่โรงพยาบาล ซึ่งห้อมล้อมไปด้วยคนอื่น ด้วยเหตุนี้ผู้ป่วยย่อมมีสิทธิที่จะปฏิเสธการรังชีวิตด้วยวิธีการรักษาทางการแพทย์ต่างๆ หรือแม้กระทั่งการที่ผู้ป่วยนั้นจะร้องขอให้แพทย์จบชีวิตของตน เพราะทนต่อความเจ็บปวดต่อไปไม่ไหวก็ได้”

สำหรับในเชิงการแพทย์ จากข้อมูลในพจนานุกรมทางการแพทย์ระบุว่า คือสิทธิของบุคคลในการปฏิเสธความช่วยเหลือทางการแพทย์เพื่อยืดอายุ หรือยืดชีวิตให้ยาวนานขึ้น เช่น การใช้เครื่องช่วยหายใจหรือการให้น้ำและโภชนาการหรือยารักษาโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เจ็บป่วยระยะสุดท้ายของชีวิตซึ่งไม่ได้แตกต่างจากความหมายในทางกฎหมายนัก

ผู้เขียนจึงขอสรุปว่า “สิทธิในการตาย” หมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีอำนาจเต็มในชีวิตและร่างกายของตนเอง ที่สามารถกำหนดได้ว่าต้องการตาย อย่างเป็นอิสระ ไม่มีการถูกบังคับใดๆ จากบุคคลอื่น เพื่อให้รอดพ้นจากความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านร่างกาย ด้านความรู้สึก และจิตใจ หรืออยู่ในช่วงวาระสุดท้ายของชีวิต ซึ่งสามารถกระทำได้หลายวิธีและมีการจำแนกการการุณยฆาตไว้หลายประเภทซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับถัดไป

ประเภทของการการุณยฆาต

จากการค้นคว้าข้อมูล มีการจัดแบ่งประเภทของการการุณยฆาตไว้แตกต่างกันออกไป เช่น คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมิสซูรี เมืองโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้แบ่งรายละเอียดออกเป็นหลายประเภทด้วยกัน คือ

1. การุณยฆาตทางตรง คือ การทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิตจากการฉีดยาให้ผู้ป่วยโดยตรง
2. การุณยฆาตทางอ้อม คือ จงใจยุติการช่วยชีวิตหรือ ถอนการรักษา
3. การุณยฆาตโดยสมัครใจ คือ การลงลายมือชื่อเพื่อยินยอมโดยผู้ป่วย
4. การุณยฆาตที่ไม่ใช่การยินยอมจากผู้ป่วย คือ การยินยอมจากญาติหรือผู้ใกล้ชิด ในกรณีที่ผู้ป่วยไม่สามารถตอบสนองหรือหมดสติไป
5. การุณยฆาตตนเอง คือ การกระทำอันเป็นผลให้ตนเองเสียชีวิต
6. การุณยฆาตโดยผู้อื่น คือ การกระทำจากบุคคลอื่นเพื่อหวังผลให้ผู้ป่วยจบชีวิตลง
7. การุณยฆาตแบบได้รับการช่วยเหลือ คือ ผู้ป่วยกระทำการุณยฆาตด้วยตนเอง แต่ต้องอาศัยการช่วยเหลือจากบุคคลอื่น เช่น แพทย์ เป็นต้น

Candice Craig ได้แบ่งประเภทของการการุณยฆาตออกเป็น 2 ประเภทคือ การการุณยฆาตทางตรง (active euthanasia) และการการุณยฆาตทางอ้อม (passive euthanasia) เท่านั้น แต่ทั้งสองประเภทนี้สามารถเกิดได้ทั้งจากการที่ผู้ป่วยสมัครใจเอง หรือไม่ได้เป็นผู้สมัครใจก็ได้

สำหรับบทความนี้หากยึดจากความต้องการของผู้ป่วยเป็นหลัก แล้วนั้น ผู้เขียนสามารถแบ่งประเภทของการการุณยฆาตตามสิทธิของผู้ป่วยได้ 2 ประเภท คือ สิทธิในการปฏิเสธเข้ารับการรักษาหรือหยุดการรักษาใดๆ ทางทางแพทย์ และสิทธิในการร้องขอเพื่อบจบชีวิตตนเอง หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า “การุณยฆาต”

1. สิทธิในการปฏิเสธเข้ารับการรักษหรือหยุดการรักษาใด ๆ ทางการแพทย์

ตามหลักทั่วไปแล้วมนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิในชีวิตและร่างกายของตนเองตั้งแต่กำเนิด ซึ่งเป็นคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในตัวของมันเองไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตาม สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานทางด้านกฎหมายที่ระบุว่า การรับรองสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่ดั้งเดิมที่สุดที่มีในลำดับต้น ๆ ก็คือการรับรองสิทธิเสรีภาพในทางกายภาพของมนุษย์ ซึ่งตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่ามนุษย์ทุกผู้ทุกคนนั้นต่างก็มีสิทธิเสรีภาพเหนือร่างกายของตนเอง (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2548: 1) อย่างไรก็ตามก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่ากฎระเบียบทางสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่ก็มีผลด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นจะสามารถดูแลและปกป้องสิทธิของตนเองนี้ได้มากน้อยเพียงใด หากรู้สึกไม่ปลอดภัย หรือรู้สึกว่าการรักษาทำให้เกิดผลเสียต่อตนเอง หรือสร้างความทุกข์ทรมานตนเองมากขึ้น เป็นการดันทุรังเพื่อยื้อชีวิตอย่างสิ้นหวัง บุคคลนั้นย่อมมีสิทธิที่จะปกป้องตนเอง ปฏิเสธเข้ารับการรักษาได้อย่างไม่มีเงื่อนไข

2. สิทธิในการร้องขอเพื่อจบชีวิตตนเอง หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า “การุณยฆาต”

“การุณยฆาต” ในประเทศไทยยังไม่ได้มีการระบุความหมายไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปีพุทธศักราช 2554 ซึ่งเป็นฉบับล่าสุดอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการหลายท่านที่ทำการศึกษเกี่ยวกับเรื่องการุณยฆาต และได้นิยามคำว่า “การุณยฆาต” ไว้ต่างกันออกไป โดยจากการสืบค้นเพื่อหาความหมาย พบว่า “การุณยฆาต” เป็นคำบาลี ที่ประกอบไปด้วยสองคำคือ “การุญญ” ที่มีความหมายถึงความกรุณา แปลว่า ความสงสารที่จะทำให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ และคำว่า “ฆาต” ที่แปลว่า การทำให้ตาย ดังนั้น เมื่อนำคำสองคำมารวมกัน จึงหมายความว่า การทำให้ตายด้วยความ

กรรณา (ทองย้อย แสงสินชัย, 2562) โดยมีความหมายไปในทิศทางเดียวกันกับภาษาอังกฤษ ที่ใช้คำว่า Euthanasia ซึ่งถูกนิยามว่า เป็นการจงใจทำให้ชีวิตสิ้นสุดลงเพื่อหวังให้บุคคลนั้นรอดพ้นจากความเจ็บปวดและทุกข์ทรมาน (Kimberly Holland, 2019)

หากเปรียบเทียบความแตกต่างของทั้งสองประเภทนี้ ความจริงแล้วถือได้ว่าเป็นการการุณยฆาตเช่นเดียวกัน แต่ในกรณีแรก การปฏิเสธเข้ารับการรักษาหรือหยุดการรักษา นั้น ถือเป็น Passive Euthanasia คือการการุณยฆาตโดยอ้อม ซึ่งหมายถึง การยุติการรักษา หรือ การไม่กระทำการใดๆ ที่พึงเป็นเหตุคาดหวังเพื่อยื้อชีวิตและลมหายใจของผู้ป่วย ตามที่ผู้ป่วยร้องขอ ส่วนกรณีหลังที่ผู้ป่วยร้องขอเพื่อจบชีวิตตนเอง คือการการุณยฆาตทางตรง (Active Euthanasia) ซึ่งหมายถึงการกระทำโดยการให้สารหรือวัตถุใดๆ เร่งให้ผู้ป่วยถึงแก่ความตายในทันทีโดยปราศจากความเจ็บปวด

โดยสรุปผู้เขียนจึงขอให้นิยามของคำว่า การุณยฆาต คือ การทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งถึงแก่ความตาย ด้วยความกรุณา ปราศจากอคติ เพื่อให้อุดพ้นจากความทุกข์ทรมาน โดยเกิดจากการร้องขอจากบุคคลดังกล่าว ซึ่งต้องไม่ละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น หากพิจารณาจากความหมายดังกล่าวร่วมกับสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้ระบุไว้ในข้อแรกนั้น นั่นคือ หากบุคคลใดก็ตามที่เผชิญกับความทุกข์ทรมานอยู่ บุคคลนั้นย่อมสามารถร้องขอความตายได้ เนื่องจากบุคคลดังกล่าวย่อมมีสิทธิอันสูงสุดต่อร่างกายของตนเอง เพื่อให้หลุดพ้นจากความทรมานนั้นได้

สิทธิในการตายกับหลักการสิทธิมนุษยชน

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2560 ได้ให้ความหมายของ สิทธิมนุษยชน ในมาตรา 4 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญไว้ว่า “สิทธิมนุษยชน”

หมายถึง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค ของบุคคล บรรดาที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย หรือตามหนังสือสัญญาที่ประเทศไทยเป็นภาคีและมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตาม

จากข้อมูลดังกล่าว ถือว่าประเทศไทยให้การรับรองสิทธิมนุษยชนอย่างสมบูรณ์ในแง่กฎหมาย เคารพในหลักสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นไปตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งจะกล่าวถึงเป็นลำดับถัดไป กระนั้นหากจะกล่าวถึงอย่างตรงไปตรงมา ถึงแม้ว่าจะไม่มีกฎหมายบังคับ มนุษย์ทุกคนก็ย่อมมีสิทธิ และเสรีภาพของตนเองตั้งแต่กำเนิดอยู่แล้ว เพียงแต่การกำหนดกฎหมายขึ้นมาเพียงเพื่อป้องกันมิให้บุคคล ถูกละเมิดสิทธิได้

สำหรับสิทธิมนุษยชนในสังคมโลก มีองค์การสหประชาชาติ และองค์กรเอกชนต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก อย่างเช่นองค์การสหประชาชาติ ที่พยายามถ่ายทอดและประชาสัมพันธ์ รวมถึงรณรงค์ เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนขึ้น ซึ่งมีหลายบทความที่แสดงให้เห็นถึงความจริงจิงในการดำเนินงานดังกล่าวขององค์การ เช่น หัวข้อ The Universal Declaration of Human Rights ของ BAN Ki-moon เป็นต้น

การุณยฆาต จึงถือเป็นสิทธิมนุษยชนแบบหนึ่ง ที่มนุษย์ทุกคนพึงได้รับ และไม่ให้อื่นเข้ามาละเมิดได้ โดยสามารถอธิบายได้จากมนุษย์ย่อมมีสิทธิในร่างกายของตนเอง ดังนั้น จึงมีสิทธิอย่างสมบูรณ์ที่จะสามารถตัดสินใจการดำเนินชีวิตของตนเองได้เสมอ ในทุกกรณีไม่ว่าผลจะเป็นไปในทิศทางบวกหรือลบก็ตาม สิทธิดังกล่าวที่ว่ามานี้ก็คือ “สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่” และ “สิทธิในการเลือกที่จะตาย” หากจะขยายความให้ชัดเจนขึ้นก็คือ หากบุคคลใดก็ตามที่ไม่สามารถเผชิญกับสิ่งที่เป็นอย่างได้ ก็สามารถเลือกที่จะร้องขอความตายให้ตนเองได้ ขึ้นอยู่กับว่า การร้องขอนั้นถูกกระทำด้วยตนเอง หรือ

บุคคลที่ได้รับมอบหมาย และถูกรับรองความถูกต้องจากสังคมและกฎหมายด้วย ซึ่งในกรณีนี้คือ การสร้างแบบแผนแนวทางการประเมินความจำเป็นในการรับการการุณยฆาตในทางวิชาการทางการแพทย์ ร่วมกับข้อกฎหมายที่เอื้ออำนวยต่อทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ โดยความเห็นชอบในเนื้อหากฎหมายจากประชาชนในประเทศนั้น ๆ เพื่อไม่ให้เกิดเหตุการณ์แสวงหาโอกาสอันมิชอบจากการการุณยฆาตได้

สิทธิในการตาย กับ กฎหมายในประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยได้มีการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของความเป็นมนุษย์ของบุคคลเอาไว้ เพื่อป้องกันมิให้ผู้อื่นมาละเมิดได้ หากสืบย้อนไปพบว่ามีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2540 และปัจจุบันได้ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2560 ในหมวดที่ 3 สิทธิและเสรีภาพปวงชนชาวไทย มาตรา 28 ระบุว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย” ววรรคที่ 2 “การค้นตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิหรือเสรีภาพในชีวิตหรือร่างกาย จะกระทำมิได้ เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติ” นั้นหมายความว่า การที่ผู้อื่นหรือแม้กระทั่งแพทย์ผู้รักษา ไม่สามารถกระทำการใด ๆ ต่อบุคคลได้ หากผู้นั้นไม่ได้ยินยอม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ ปีพุทธศักราช 2550 ที่ระบุไว้ในหมวด 1 สิทธิและหน้าที่ด้านสุขภาพ ดังนี้

“มาตรา 8 ในการบริการสาธารณสุข บุคลากรด้านสาธารณสุขต้องแจ้งข้อมูลด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการให้ผู้รับบริการ ทราบอย่างเพียงพอที่ผู้รับบริการจะใช้ประกอบการตัดสินใจในการรับ หรือไม่รับบริการใด และในกรณีที่ผู้รับบริการปฏิเสธไม่รับบริการใด จะให้บริการนั้นมิได้”

“มาตรา 12 บุคคลมีสิทธิทำหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตตน หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วยได้ การดำเนินการตามหนังสือแสดงเจตนาตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไป ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง เมื่อผู้ประกอบวิชาชีพด้านสาธารณสุขได้ปฏิบัติตามเจตนาของ บุคคลตามวรรคหนึ่งแล้วมิให้ถือว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด และให้ พ้นจากความรับผิดชอบ”

จากข้อมูลทางด้านกฎหมายที่กล่าวมานี้ พบว่าประเทศไทยเอง ถือว่าสนับสนุนให้บุคคลได้มีสิทธิและเสรีภาพในชีวิต และร่างกายตนเองอย่างเต็มที่ แต่ยังคงก้ำกึ่งในทางปฏิบัติ นอกจากนี้แล้วยังพบว่าไม่สามารถทำได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากยังขัดต่อความเชื่อทางสังคม ศาสนา ครอบครัวยึดตามลักษณะของครอบครัวไทย รวมถึงแนวคิดทางด้านการแพทย์ที่ถือปฏิบัติในเมืองไทยด้วย

สิทธิในการตาย กับความเชื่อและศาสนา

ความเชื่อและศาสนาถือเป็นอีกมุมมองที่มีความน่าสนใจ และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการผลักดันให้บุคคลมีสิทธิในการตายเกิดขึ้นในที่แห่งใดแห่งหนึ่งได้อย่างสมบูรณ์ รวมถึงประเทศไทยด้วยเช่นกัน ในประเทศไทยถือเป็นประเทศที่เปิดกว้าง ไม่ได้บังคับ และให้เสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนา หรือ ลัทธิต่าง ๆ โดยข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2561 พบว่าประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทย นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 93.5 รองลงมาคือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 5.4 และศาสนาคริสต์ ร้อยละ 1.1 ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอยกตัวอย่างศาสนาที่กล่าวมานี้กับมุมมองเกี่ยวกับสิทธิในการเลือกที่จะตาย ว่ามีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

1. ศาสนาพุทธ

ตามหลักศาสนาพุทธ ถือว่า การการุณยฆาตนั้นเป็นบาป (พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์, 2561) ด้วยเหตุผลที่ว่า ไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ศีล 5 ข้อแรก ที่ระบุว่า ไม่ให้ฆ่าหรือทำลายชีวิตของทั้งตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะด้วยความจงใจก็ดี ประมาทก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่ผิดศีลธรรม นอกจากนี้ พุทธศาสนา ยังมีความเชื่อว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมชาติที่มนุษย์จะต้องพบเจอ เป็นสัจธรรมของชีวิต ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เป็นไปตามเวลา เช่นเดียวกับพระไพศาล วิสาล ได้ให้สัมภาษณ์ และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการุณยฆาตในมิติของพุทธศาสนา ในช่วงตอนหนึ่งไว้ว่า “การทำการุณยฆาต ส่วนใหญ่มักให้เหตุผลว่า การมีชีวิตอยู่ต่อไปของผู้ป่วย ไม่มีประโยชน์แล้ว เป็นการอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี เพราะนอกจากเจ็บปวดทุกข์ทรมานแล้ว ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ มองในแง่ของมนุษยธรรม การช่วยให้ผู้ป่วยจบชีวิตโดยเร็ว ย่อมเป็นสิ่งที่ดีเพราะทำให้เขาพ้นจากความทุกข์ความเจ็บปวด แต่พุทธศาสนามองว่าชีวิตนั้นมีคุณค่า トラาบใดที่เรายังมีลมหายใจอยู่ แม้เจ็บป่วยเพียงใดก็ยังสามารถทำสิ่งดี ๆ ให้เกิดขึ้นได้ อย่างน้อยกับจิตใจของตน อาทิ การทำจิตใจให้สงบด้วยการน้อมใจนึกถึงสิ่งดีงาม หรือทำสมาธิภาวนา อีกทั้งยังสามารถเรียนรู้จากความเจ็บป่วย หรือใช้ความเจ็บป่วยเป็นเครื่องมือสอนธรรม คือเห็นความจริงของชีวิตอย่างชัดเจนว่า ชีวิตนั้นไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่อยู่ในอำนาจของเรา หลายคนที่เห็นความจริงดังกล่าว สามารถทำใจปล่อยวางจากความเจ็บปวดได้ คืออยู่กับความเจ็บปวดได้โดยไม่ทุกข์ใจ เพราะเห็นว่ามันเป็นธรรมชาติของสังขาร”

นอกจากนี้ยังมีผลการวิจัยของ พระมหาชูชาติ ญาณวีโร ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การุณยฆาตในสังคมไทยและเกณฑ์การตัดสินใจในพระพุทธศาสนา” โดยในงานวิจัยนี้ได้นำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นเกณฑ์ คือ หลักชีวิตเป็นสิ่งที่มีความที่สุด เกณฑ์ในการตัดสินใจตัดสินองค์ปาณาติบาต.

หลักพรหมวิหารธรรม มโนทัศน์เรื่องความตายและหลักกรรม ซึ่งได้ผลสรุปว่าการการุณยฆาตนั้นไม่ว่าจะทำได้ด้วยความหวังดีเพียงใด และทำกับใครก็ตาม พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการฆ่าคน ไม่สามารถหักล้างให้การุณยฆาตเป็นสิ่งที่ชอบด้วยศีลธรรมได้ เป็นจริยธรรมทางพุทธศาสนาที่เด็ดขาดตายตัว

2. ศาสนาอิสลาม

ในหลักคำสอนของศาสนาอิสลามนั้น มีระบุไว้ว่า **“อำนาจแห่งบรรดาชั้นฟ้าและแผ่นดิน และสิ่งที่อยู่ในบรรดาชั้นฟ้าและแผ่นดิน นั้นเป็นสิทธิของอัลเลาะห์ ทั้งสิ้น”** นั้นหมายความว่า ไม่ว่าจะเป็นชีวิตใดก็ตามนั้น ศาสดาเท่านั้นที่เป็นผู้มีสิทธิในทุกชีวิต บุคคลจึงไม่สามารถทำลายชีวิตของผู้ที่เป็นศาสดาได้ และการอดทนอดกลั้นต่อความเจ็บปวดที่มาประสบ ถือเป็นเรื่องจำเป็น เพราะฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่ผู้ป่วยร้องขอให้ทำการปลิดชีวิตของเขา เขาคือผู้ที่ฆ่าตัวตาย มีส่วนร่วมกับแพทย์ในบาปและความผิด ซึ่งถือเป็นการกระทำที่ต้องห้ามในศาสนาอิสลาม จึงไม่อนุญาตให้แพทย์ดำเนินการในเรื่องดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการร้องขอของผู้ป่วยเอง หรือเครือญาติของผู้ป่วยก็ตาม (อาบีดีน พัสตุ, สืบค้นเมื่อวันที่ 26 เมษายน 2563)

3. ศาสนาคริสต์

หลักทางศาสนาคริสต์มีความเชื่อว่าทุกชีวิต เป็นสิ่งที่พระเจ้ามอบให้ และสอนให้รักในทุกชีวิต มอบความรักให้ทั้งตนเองและผู้อื่น เนื่องจากด้วยเหตุนี้ศาสนจักรจึงต่อต้านการการุณยฆาต การุณยฆาต หมายถึง การจงใจทำให้ผู้กำลังทุกข์ทรมานจากอาการหรือโรคภัยที่รักษาไม่หายต้องถึงแก่ความตาย การกระทำโดยจงใจซึ่งทำให้จบชีวิตทันที เช่น การการุณยฆาต หรือปราณิฆาต ซึ่งการจบชีวิตในลักษณะดังกล่าวเป็นการฝ่าฝืนพระบัญญัติของพระเจ้าเป็นเจ้า นอกจากนี้ในสภาสังคายนาเวติกันที่ 2 ได้กล่าวไว้ด้วยว่า การกระทำการุณยฆาต เป็นการฆาตกรรมแบบหนึ่ง ซึ่ง “ทำร้ายสังคมมนุษย์และหมิ่นประมาทเกียรติศักดิ์ของพระเจ้าผู้สร้างอย่างร้ายแรง” (แผนกคริสตศาสนธรรม อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ, 2555)

สำหรับในทางศาสนาคริสต์แล้วนั้น มีสิ่งที่น่าสนใจที่พบว่า เพราะเหตุใดประเทศที่ผู้คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์จึงอนุญาตให้สามารถทำการุณยฆาตได้ ทำให้พบข้อมูลโต้แย้งในเชิงศาสนาคริสต์ได้ว่า จริงอยู่ที่พระเจ้าสอนให้แสดงความรักต่อกันเหมือนกับที่รักตนเอง แต่การตัดสินใจจะรับการรักษาอันเกิดจากความตั้งใจที่จะแสดงความปรารถนาดีให้การดูแลบุคคลนั้นอย่างดีที่สุดถือเป็นการแสดงความเมตตาต่อกัน พระเจ้าจึงได้สร้างมนุษย์ขึ้นมาเพื่อดูแลซึ่งกันและกัน ทำให้มนุษย์มีศักดิ์ศรีและคุณค่าต่อชีวิตโดยกำเนิด ดังนั้น เมื่อถึงจุดหนึ่งหากพิจารณาแล้วว่าชีวิตของเราไม่มีค่าพอที่จะมีชีวิตอยู่ก็สามารถปฏิเสธการมีชีวิตอยู่ได้เช่นเดียวกัน (Merry Wurster, 2018)

จากข้อมูลทั้งหมดนี้ ทำให้เห็นว่า ทั้งสามศาสนา ที่ถือเป็นศาสนาหลักของประเทศไทยนั้น มีความเชื่อและมุมมองต่อสิทธิในการเลือกที่จะตายในทางลบทั้งสิ้น ความเชื่อเหล่านี้ไม่เพียงแต่กระทบต่อบุคคลที่ต้องการเลือกที่จะตายเพียงเท่านั้น ยังคงส่งผลต่อความเชื่อส่วนบุคคล ความคิด ของบุคลากรทางการแพทย์ และคนในสังคมร่วมด้วย และมักมีผลต่อพฤติกรรม การตัดสินใจของบุคคลที่จำเป็นต้องอดทนกับความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นต่อไป หรือตัดสินใจที่จะหยุดการรักษา เรียกร้องที่จะรับการการุณยฆาต เพื่อไม่ต้องการให้ตนเองต้องเผชิญกับความทุกข์ทรมานต่อไป

สิทธิในการตาย กับ มุมมองด้านการแพทย์และผู้ประกอบวิชาชีพ

ในมุมมองของนักวิชาการทางด้านสาธารณสุข บุคลากรทางการแพทย์ หรือแม้กระทั่งผู้ปฏิบัติงานที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้ป่วยโดยตรง ก็ยังคงถกเถียงกันในประเด็นดังกล่าวมาอย่างยาวนาน ซึ่งแน่นอนว่า มีทั้งผู้ที่เห็นด้วย สนับสนุนให้ผู้ป่วยมีสิทธิในการตายของตนเองอย่างเต็มที่ และผู้ที่ไม่เห็นด้วย ด้วยเหตุผลและมุมมองที่แตกต่างกันออกไป

สำหรับกลุ่มที่ให้การสนับสนุนนั้น ได้ให้เหตุผลสำคัญคือ ผู้ป่วยย่อมมีสิทธิในการตัดสินใจด้วยตัวเองว่าต้องการมีชีวิตอยู่ต่อไปหรือไม่ เมื่อตนเองเกิดความทุกข์ทรมานจากภาวะโรคเรื้อรัง และภาวะไม่สุขสบาย หากเมื่อใดก็ตามที่ได้รับการรักษาอย่างสุดความสามารถแล้ว โดยไม่จำเป็นต้องฝืนความเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ การดำรงชีวิตไว้ ทำให้เกิดผลกระทบด้านลบกับผู้ป่วยโดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ดังนั้น การให้ผู้ป่วยได้มีสิทธิในการเลือกที่จะตายนั้น นอกจากจะตอบสนองต่อความต้องการผู้ป่วยโดยตรงแล้ว ยังทำให้ผู้ป่วยสามารถวางแผนชีวิตได้ ถึงแม้จะเป็นเพียงเวลาอันสั้นก็ตาม จะเห็นได้จากบทความเรื่อง The Right to Assisted Suicide ของ Esther B. De La Torre ที่พยายามยกกรณีตัวอย่างไว้มากมาย อย่างเช่น Lillian Boyes หญิงชาวอังกฤษที่ป่วยเป็นโรคข้ออักเสบรูมาตอยด์อย่างรุนแรงได้ขอร้องให้แพทย์ช่วยให้เธอตายเพราะเธอไม่สามารถทนกับความเจ็บปวดที่แสนสาหัสได้อีกต่อไป ซึ่งเป็นเหตุผลที่เพียงพอสำหรับแพทย์ที่จะกระทำเพื่อประโยชน์อันสูงสุดของบุคคลนั้น ในขณะที่เดียวกันก็เกิดข้อโต้แย้งขึ้นว่า ในการศึกษาทางการแพทย์ถูกพร่ำสอนมาเสมอว่า ให้ทำการรักษาผู้ป่วยเพื่อให้รอดพ้นปราศจากโรค โดยต้องไม่เกิดความงใจในการทำร้ายในร่างกาย และชีวิต ซึ่งวิธีการการุณยฆาตนั้น จึงเป็นการยากที่แพทย์หรือบุคลากรทางการแพทย์จะตัดสินใจช่วยเหลือหรือไม่ เพราะแท้ที่จริงแพทย์หรือบุคลากรทางการแพทย์ ก็คือคนคนหนึ่งด้วยเช่นกัน เพราะนอกจากเหตุผลด้านวิชาการแล้ว แพทย์ก็ยังมีความเชื่อในศาสนาของตนอยู่ด้วย และความคาดหวังของสังคมที่เป็นกรอบในการตัดสินใจอยู่ รวมถึงกฎหมายสนับสนุนหรือเอื้อให้แพทย์กระทำที่ไม่ชัดเจนมากนัก จึงยังคงมีแพทย์จำนวนไม่น้อยที่ปฏิเสธวิธีการการุณยฆาต

อีกความเชื่อหนึ่งที่ได้ปรากฏในบทความวิชาการทางด้านการแพทย์ เรื่อง Euthanasia is not medical treatment ของ J. Donald

Boudreau and Margaret A. Somerville ในปี 2013 ที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการุณยฆาต เพราะมองว่าการการุณยฆาตไม่ใช่วิธีการรักษาพยาบาลผู้ป่วย และยังทำให้ทัศนคติของคนที่มีต่อแพทย์เปลี่ยนแปลงไป จาก “แพทย์ผู้รักษา” กลายเป็น “แพทย์ประหารชีวิต” ไปโดยปริยาย

การุณยฆาตกับการยอมรับของบุคคลในครอบครัว

จากข้อมูลที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งอริสโตเติล นักปราชญ์ชาวกรีก ได้กล่าวไว้นั้น เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ทุกคนรับทราบทั่วกัน เพราะมนุษย์ต้องอาศัยอยู่กันเป็นหมู่เหล่า ต่างมีความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างใกล้ชิดพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบุคคลในครอบครัว ที่อยู่ใกล้มากที่สุด เช่น พ่อแม่ พี่น้อง และญาติมิตร (ดำรงค์ สุานดี และอัญชลา โภชนสมบุรณ์, 2560) โดยเฉพาะในสังคมไทยแล้วนั้นที่เป็นลักษณะของครอบครัวขยาย ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยวมากขึ้นก็ตาม (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2547) ลักษณะครอบครัวขยายของสังคมไทยนั้น มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีความเคารพเชื่อฟังบุพการี และผู้ที่มีอาวุโสกว่า รวมถึงความเป็นปัจเจกในการคิดและตัดสินใจน้อยกว่า ด้วยลักษณะดังกล่าวย่อมส่งผลต่อการตัดสินใจของบุคคล หากบุคคลนั้นประสงค์ จะทำการการุณยฆาตตนเอง อีกทั้งเรื่องนี้ก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมไทยด้วย อีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่สามารถละเลยได้คือการกลัวต่อการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก ดังจะเห็นได้จากส่วนหนึ่งในบทความเรื่อง การุณยฆาตช่วยพ้นทุกข์กาย แต่คนข้างหลัง ทุกข์ใจไม่แพ้กัน ว่า “ไม่มีใครที่อยากให้เราที่เรารักจากไป ถึงแม้ว่าการตัดสินใจนั้นได้ถูกคิดมาอย่างรอบคอบว่าดีกับทุกฝ่าย เป็นทางเลือกแล้วสู่การพ้นทุกข์ของคุณ แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าสำหรับ

คนที่ยังอยู่ คราบน้ำตาแห่งความเสียใจและความทุกข์ทนจากการสูญเสียจะยังคงวนเวียนอยู่ในชีวิตของพวกเขา ในวันที่คุณไม่มีโอกาสได้เห็นอีกต่อไป” (Line Today, 2562)

การุณยฆาตกับการฆ่าตัวตาย

ประเด็นที่ตามมาจากการถกเถียงกันในสังคม คือ แล้วการการุณยฆาตนั้นแตกต่างอย่างไรกับการฆ่าตัวตาย เพราะนั่นคือการตัดสินใจจากตัวของบุคคลนั้นเช่นเดียวกัน ซึ่งประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ถูกแตกย่อยออกมา แต่หากจะไม่กล่าวถึงก็คงเป็นไปไม่ได้ สำหรับผู้เขียนมองว่ายังไม่สามารถแยกออกได้อย่างชัดเจนนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับมุมมอง และประสบการณ์ของผู้ตัดสินว่าจะมองอย่างไร

หากมองในมุมมองทางด้านการแพทย์นั้น ก็มีความเชื่อตามหลักวิทยาศาสตร์ว่า การฆ่าตัวตายเกิดจากภาวะการเจ็บป่วยทางจิตเป็นปัจจัยหลัก ซึ่งมีการศึกษาทางการแพทย์แล้วพบว่า ผู้ที่ฆ่าตัวตายสำเร็จประมาณ 9 ใน 10 มีความเจ็บป่วยทางจิตเวชอย่างใดอย่างหนึ่งขณะทำการฆ่าตัวตาย (กรมสุขภาพจิต, 2560) ซึ่งสืบไปถึงภาวะของสารสื่อประสาทในร่างกาย บางตัวมีความผิดปกติ เป็นเหตุให้เกิดการตัดสินใจจบชีวิตในตนเอง ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง นั่นหมายความว่าหากแพทย์สามารถทำการรักษาได้ ปรับสารสื่อประสาทเหล่านั้นให้อยู่ในระดับที่ปกติ หรือสามารถช่วยประคับประคองทางด้านจิตใจ ผู้นั้นก็สามารถมีชีวิตต่อไปได้ แต่สำหรับการการุณยฆาตนั้นทางการแพทย์มีเหตุผลในการอธิบายที่แตกต่างกันออกไปจากการฆ่าตัวตาย คือ บุคคลนั้นหมดหนทางแห่งการรักษา หรือไม่ได้รับการรักษาจนถึงที่สุดแล้ว ซึ่งหนทางการรักษาดังกล่าวหรือภาวะของโรคก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส บุคคลนั้นจึงต้องการความกรุณา เพื่อร้องขอความตายให้กับตน ที่เรียกว่าการุณยฆาตนั่นเอง

สำหรับในทางสังคมศาสตร์ หากมองถึงเจตจำนงค์ของการกระทำ ซึ่งนำไปสู่ความตาย แทบมองไม่เห็นความแตกต่างกัน เพราะทุกคนมีสิทธิในร่างกายของตนเอง ที่พึงกระทำ แม้กระทั่งการมอบความตายให้แก่ตน แต่จากการสืบค้นข้อมูล และสังเกตความคิดเห็นของคนในสังคมออนไลน์เกี่ยวกับการฆ่าตัวตายที่น่าสนใจ โดยสามารถสรุปใจความสำคัญได้ว่า ถึงแม้การฆ่าตัวตายส่วนใหญ่จะเกิดจากการเตรียมการเอาไว้ของบุคคลนั้น แต่การตัดสินใจสุดท้ายมักเกิดจากอารมณ์เพียงชั่วขณะ ซึ่งอาจเกิดจากการหลังสารเคมีในสมองจนเกิดความไม่สมดุล ซึ่งแตกต่างกับกรณีการุณยฆาตในผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้อย่างสิ้นเชิง

ทัศนคติของผู้เขียนกับเรื่องนี้ ผู้เขียนมองว่า หากจะมีความแตกต่างกัน คงเป็นเรื่องวิธีการที่มีความเป็นระบบและไม่เป็นระบบ หมายความว่า การการุณยฆาตนั้นเกิดจากการคิดและตัดสินใจร่วมกันหลายๆ ฝ่ายในหลายมิติมากกว่า เพื่อให้ผู้ป่วยเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง ส่วนการฆ่าตัวตายนั้นถึงจะเป็นการเรียกร้องความตายให้กับตนเอง แต่ก็ถือเป็นเหตุสมควรที่ยังไม่สมบูรณ์นัก แต่ผู้เขียนมิได้เห็นด้วยว่าการฆ่าตัวตายเป็นการลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้นั้นแต่อย่างใด

การุณยฆาตกับอรรถประโยชน์

เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความน่าสนใจ ว่าการการุณยฆาตนั้นมีความเกี่ยวข้องกับอรรถประโยชน์ได้อย่างไรจากประเด็นของกรณีตัวอย่างที่เกิดขึ้น หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วนั้น จะพบว่า หากการทำการุณยฆาตเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ และได้รับการดูแลที่ถูกต้องในประเทศไทย แน่แน่นอนว่าผู้ป่วยรายนั้นย่อมได้รับการตอบสนองตามสิทธิในการตายของตนเอง แต่สิ่งที่ตามมาหลังจากนั้นหากยึดหลักของอรรถประโยชน์ และเหนือสิ่งอื่นใดผู้ป่วยรายนั้นสามารถจากไปโดยมีบุคคลอื่นเป็นที่รักอยู่เคียงข้าง จากไป

อย่างสงบด้วยความอึดเอิบใจ ได้รับความอบอุ่นจากครอบครัวอย่างเต็มที่จากการที่ครอบครัวและเพื่อนสนิทสามารถดูแลผู้ป่วยได้อย่างใกล้ชิดจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตอย่างแท้จริง และเป็นการสร้างความทรงจำสุดท้ายของผู้ป่วยต่อครอบครัว ซึ่งมีคุณค่าเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น รายจ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็จะลดน้อยลงไป บุคคลในครอบครัวอันเป็นที่รัก ย่อมสามารถนำค่าใช้จ่ายส่วนนี้มาดำเนินชีวิตต่อไป ในขณะที่สังคมและบุคคลอื่นก็สามารถได้ประโยชน์ร่วมกันในแง่ โอกาสในการใช้อุปกรณ์การแพทย์เพื่อช่วยเหลือชีวิตที่มีโอกาสรอดมากกว่าตามความจำเป็น ลดการสิ้นเปลืองทรัพยากรทางการแพทย์ ทั้งในแง่ค่าใช้จ่าย เวลา ต้นทุนที่มองไม่เห็นลดน้อยลงไป

ประเด็นทางจริยศาสตร์กับการการุณยฆาตในต่างแดน

เรื่องการุณยฆาตนั้น เป็นประเด็นที่ได้รับการถกเถียงทางด้านสังคม ด้านกฎหมาย รวมถึงทางด้านการแพทย์อย่างแพร่หลาย ไม่เพียงแต่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ในต่างประเทศเองก็มีการพยายามผลักดันในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะประเทศทางตะวันตก ที่ให้ความสำคัญต่อสิทธิและเสรีภาพ มีความพยายามอย่างมากที่จะให้การทำการุณยฆาตเป็นเรื่องถูกกฎหมายและได้รับการรับรอง แต่ถึงแม้จะได้รับการรับรองในทางกฎหมายแล้วก็ตาม ก็ยังคงมีการต่อสู้ทางจริยศาสตร์มาตลอดอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ก่อนการรับรองจนถึงปัจจุบัน

ประเทศเนเธอร์แลนด์ ถือได้ว่าเป็นประเทศแรกในโลกที่ทำการุณยฆาตถูกต้องตามกฎหมาย ประกาศใช้ครั้งแรกในปี ค.ศ. 2002 (ทิพากร ไชยประสิทธิ์, 2562) ก่อนหน้านี้ได้มีการศึกษาเรื่องการุณยฆาตมาโดยตลอด ตัวอย่างเช่น ศึกษามุมมองทางจริยธรรมทางการแพทย์ต่อการการุณยฆาตจากกรณีศึกษา 3 ราย ได้กล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการรักษาแบบประคับประคองทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยพบว่าการรักษาแบบประคับประคอง

นั้นมียุทธศาสตร์ความเชื่อในแง่ของศีลธรรม ดังนั้นจึงเกิดความไม่สบายใจต่อการทำการุณยฆาต ด้วยเหตุผลสองประการคือ การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายได้ถูกมองข้ามจากการแพทย์กระแสหลัก และการซ่อมแซมร่างกายมนุษย์ถือเป็นเป้าหมายหลักของการรักษาทำให้การรักษาแบบประคับประคองไม่มีประโยชน์ใด ๆ ดังนั้นจึงมีความเชื่อว่าการเร่งให้ผู้ป่วยเสียชีวิตโดยเจตนาถือได้ว่าเป็นอันตรายและเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น เนื่องจากคำขอของผู้ป่วยนั้นมักมีความสับสน สามารถป้องกันได้ ในบริบทของการดูแลแบบประคับประคองที่ดี (Rien J P A Janssens, 1999) อย่างไรก็ตามการสนับสนุนให้การการุณยฆาตเกิดขึ้นได้สำเร็จและได้ดำเนินการมาตลอดนั้น มีความเชื่อว่าการยุติชีวิตคือการรักษา จากการร้องขอการุณยฆาตจากผู้ป่วย ซึ่งย่อมมีสิทธิในชีวิตของตนเอง (Patient Rights councils, 1994)

นอกจากนี้ยังพบกรณีศึกษากรณีของประเทศออสเตรเลีย นายแพทย์ Phillip Nitschke เป็นแพทย์คนแรก ๆ ที่พยายามรณรงค์ให้วิธีการการุณยฆาตนั้นกระทำได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายในออสเตรเลีย โดยได้คิดค้นวิธีการการุณยฆาตเพื่อเอาไว้เป็นทางเลือก (Exit International Founded 1997, 2015) ด้วยการสร้างอุปกรณ์และซอฟต์แวร์เอาไว้ ประกอบด้วย สายยางต่อกับเข็มฉีดยาที่บรรจุยาจะจับความรู้สึก เช่น Barbiturate ที่ฉีดเข้าทางเส้นเลือดดำ โดยอุปกรณ์ดังกล่าวจะทำงานพร้อมกับโปรแกรมกำหนดไว้ โดยให้ผู้ป่วยเป็นผู้ตอบคำถาม เพื่อให้คำตอบเหล่านั้น นำไปสู่การปลิดชีวิตในที่สุด โดยที่ไม่ต้องมีข้อจำกัดเกี่ยวกับบุคคลอื่น ช่วยลดข้อขัดแย้งที่สังคมจะกล่าวหาว่าแพทย์เป็นผู้ลงมือฆ่าผู้ป่วยได้ ซึ่งมีการต่อสู้กับกระแสสังคมในขณะนั้นที่ไม่เห็นด้วยและมองว่าไม่เหมาะสม แต่ในภายหลังก็มีการพัฒนาเครื่องมือเหล่านี้ได้สำเร็จ อุปกรณ์นี้จึงช่วยลดข้อจำกัดต่าง ๆ ลงไปได้มากโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากความขัดแย้งในทางการแพทย์ที่แพทย์มิได้เป็นผู้ทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิตโดยตรง แต่สุดท้ายแล้วก็ต้องถูกยกเลิกไป รวมถึงยกเลิกกฎหมายที่รองรับ

ด้วย เนื่องจากมีผู้ป่วยที่ใช้งานไม่ได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ จากเครื่องมือที่แพทย์ ติดตั้งให้ หรือมีการใช้พร้าเพื่อยืดเกินความจำเป็น อย่างไรก็ตามในภายหลังได้มีการรื้อบทกฎหมายการการณยฆาตขึ้นมาใหม่อีกครั้ง และให้การรับรองว่าสามารถระทำการการณยฆาตได้อีกครั้งในที่สุด

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศออสเตรเลียนี้ถือเป็นบทเรียน และเหตุผลสำคัญของกลุ่มที่คัดค้านหรือไม่สนับสนุน เนื่องจากข้อกังวลว่าการการณยฆาตจะถูกนำไปเป็นเครื่องมือของการฆาตกรรมโดยสุจริต หรือการอนุญาตโดยไร้ซึ่งเหตุผลที่เพียงพอจนถูกนำมาใช้อย่างพร้าเพื่อยืดเกินไป

จากตัวอย่างประเทศที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าถึงแม้ประเทศที่สามารถทำการการณยฆาตได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ยังคงมีประเด็นให้ถกเถียงทางด้านจริยศาสตร์ และศีลธรรมเสมออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ท้ายที่สุดต้องกลับมามองว่าผู้ที่มีสิทธิในชีวิตนั้นคือใคร และให้ประโยชน์กับบุคคลนั้นหรือไม่

แนวทางในการทำให้เกิดการการณยฆาตในประเทศไทย

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะมีบทกฎหมายรองรับอย่างเป็นทางการ และเป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับ สิทธิมนุษยชน และคุ้มครองบุคลากรทางการแพทย์เพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดการช่วยเหลือบุคคลที่เรียกร้องความตายด้วยวิธีการการณยฆาตก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติยังเป็นไปได้ยากเนื่องจากเหตุผลต่าง ๆ นานาที่กล่าวมานี้ และยิ่งยากขึ้นหากต้องอาศัยบุคคลอื่น เช่น บุคลากรทางการแพทย์ในการให้ความช่วยเหลือ รวมถึงความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่มีความก้าวหน้า ที่สามารถยืดชีวิตต่อไปได้ ทำให้ความหวังของคนรอบข้างผู้ป่วยมีสูงขึ้น ทำให้ผู้ป่วยตัดสินใจได้ยากมากขึ้นด้วย

จากกรณีศึกษาดังกล่าว หากต้องการให้เกิดขึ้นจริงในสังคมไทย สิ่งแรกที่พึงกระทำคือการปรับวิธีคิดใหม่ เกี่ยวกับมนุษย์ก่อนเป็นลำดับแรก ว่า ทุกคนย่อมมีสิทธิในตนเอง สามารถคิดและตัดสินใจที่พึงกระทำในร่างกายของตนเองได้ และเชื่อมั่นในการตัดสินใจของมนุษย์ว่า มนุษย์ ย่อมรู้ตนเองดีว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด ขึ้นอยู่กับมาตรฐานเดียวในการตัดสินใจ การกระทำก็คือ เจตนาของผู้กระทำ ซึ่งก็คือเจ้าของร่างภavnนั้น แน่นอนว่า หากบุคคลนั้นไม่ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างถึงที่สุดแล้ว คงไม่เรียกร้องความตายให้แก่ตนเอง ในขณะเดียวกัน ประชากรส่วนใหญ่ในประเทศไทย นับถือศาสนาพุทธ แนวคิดการการุณยฆาตจึงขัดกับความเชื่อทางศาสนาอย่างสิ้นเชิง แต่หากศึกษาอย่างถ่องแท้แล้วนั้น การเกิด แก่ เจ็บ และตาย ถือเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญอยู่แล้ว อีกทั้งการที่ต้องอยู่กับภาวะเจ็บปวดนั้นคือทุกข์ ซึ่งเข้าใจได้ว่าเพื่อให้ได้เกิดการเรียนรู้และอยู่กับทุกข์ให้ได้ แต่ทุกข์นั้นไม่ได้เกิดกับบุคคลเพียงคนเดียว ความทุกข์ที่ทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์ ด้วยกับบาปไม่แพ้กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุญการี คู่ชีวิต หรือบุคคลอันเป็นที่รัก ดังนั้นหากเปลี่ยนมุมมองทางด้านศาสนาเป็นเช่นนี้ได้ โอกาสในการตอบสนองความต้องการของบุคคลที่ต้องการได้รับการการุณยฆาตอย่างแท้จริงในประเทศไทยก็มีมากขึ้นด้วย

สิ่งที่สองคือปิดช่องว่างจากการยืมมือบุคคลอื่นเพื่อทำการุณยฆาต จากแนวคิดของ นายแพทย์ Phillip Nitschke ผู้เขียนมองว่าเป็นแนวคิดที่ดี และเป็นการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึงเคารพตามหลักของสิทธิมนุษยชนได้อย่างดี แต่เครื่องมือที่สร้างขึ้นมานั้น ต้องมีการสร้างและตรวจสอบอย่างดี รวมถึงได้รับการยืนยันอย่างเป็นสากล ไม่ได้ง่ายหรือยากจนเกินไป จนเกิดการใช้อย่างพร่ำเพรื่อ จนทำให้เกิดข้อกังขาจนทำให้ต้องถูกล้มเลิกไป ดังตัวอย่างของประเทศออสเตรเลียที่ได้กล่าวมา

ประการที่สาม บุคลากรทางการแพทย์จำเป็นต้องเฝ้าข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างที่สุดโดยไม่ชี้แนะ ชี้นำ หรือ ขัดขวาง หากแต่ให้ข้อมูลที่เป็นจริง และเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้ป่วยให้มากที่สุดเท่าที่สามารถทำได้ เพื่อให้ผู้ป่วยนำข้อมูลที่ได้ ไปตัดสินใจด้วยตนเอง และเลือกได้ว่าต้องการจะมีชีวิตอยู่ต่อ หรือต้องการที่จะตาย

ประการที่สี่ ในแง่ของกฎหมาย ต้องระบุอย่างชัดเจนทั้งส่วนบุคคลที่สามารถเรียกร้องสิทธิได้อย่างเต็มที่ และในขณะเดียวกันต้องปกป้องบุคลากรทางการแพทย์ที่เป็นผู้เอื้อให้ผู้ป่วย ได้รับการตอบสนองความต้องการที่จะตาย เพื่อลดข้อขัดแย้งระหว่างกัน รวมถึงข้อขัดแย้งระหว่างครอบครัวของบุคคลนั้นด้วย และต้องดำเนินการให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

ประการสุดท้าย คือภาคเอกชน ผู้เขียนขอยกตัวอย่างให้เห็นชัดเจน เช่น บริษัทประกันชีวิต ไม่เพียงแต่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่รวมถึงในต่างประเทศด้วย ที่ยังคงไม่รองรับการการุณยฆาต นั้นหมายความว่าหากบุคคลนั้นเรียกร้องหรือร้องขอความตาย ถือเป็นการฆ่าตัวตายอย่างหนึ่ง ทำให้บุคคลนั้น ไม่ได้รับสิทธิผลประโยชน์ที่พึงจะได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว จึงจำเป็นต้องยื้อชีวิตให้ถึงลมหายใจสุดท้ายของชีวิต ถึงแม้บุคคลนั้นจะได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสก็ตาม หากพิจารณาดูแล้ว ถ้าภาคเอกชนเหล่านี้มีส่วนที่จะปรับข้อกำหนดบางประการ จะทำให้การผลักดัน วิธีการการุณยฆาต มีโอกาสเกิดขึ้นได้จริงในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พบว่า หากยึดตามกรอบความคิดทางจริยศาสตร์ และตามหลักมนุษยชนแล้วนั้น “สิทธิในการตาย” เป็นสิ่งที่บุคคลพึงได้รับ ซึ่งแสดงถึงบุคคลผู้นั้นมีศักดิ์ศรีจนวินาทีสุดท้าย

ที่ตนมีชีวิตอยู่ และจากข้อถกเถียงในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการแพทย์ สังคม ศาสนา ที่แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ทางความคิดของทั้งสองฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ผู้เขียนมีความเชื่อมั่นว่าวิธีการการุณยฆาตนั้นมีผลดีมากกว่าผลเสีย ทั้งในแง่ของตัวบุคคลและในด้านของส่วนรวม จึงเห็นด้วยกับการผลักดันการการุณยฆาตให้เกิดขึ้น อย่างจริงจัง เป็นรูปธรรมในประเทศไทย โดยยึดหลักสิทธิมนุษยชนเป็นหลัก ร่วมกันพัฒนาระบบการการุณยฆาตที่มีประสิทธิภาพ โดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์หลาย ๆ แขนงร่วมมือกัน สร้างเครื่องมือหรือนวัตกรรมเพื่อตอบสนองบุคคลกลุ่มนี้ ไม่ว่าจะเป็น วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ นิติศาสตร์ ความรู้ทางด้านการแพทย์ ด้านจิตวิทยา หรือแม้กระทั่งด้านที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและศาสนา เพราะเราไม่สามารถใช้เพียงศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งในการขับเคลื่อนให้เกิดขึ้นได้ แต่ต้องใช้การบูรณาการทุกศาสตร์ร่วมกัน นอกจากนี้ด้านกระบวนการต้องกระทำอย่างรัดกุม ตั้งแต่ขั้นตอนการประเมิน การวินิจฉัย การแสดงความยินยอม และการกำหนดหน้าที่ของผู้กระทำการการุณยฆาต หากมีการพัฒนาเครื่องมือหรือนวัตกรรมที่สามารถทำให้ผู้ร้องขอเป็นผู้ที่กระทำได้เองโดยอยู่ภายใต้การดูแลอย่างถูกต้อง ย่อมทำให้แรงเสียดทานหรือคัดค้านจากฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะบุคลากรทางการแพทย์ลดน้อยลงไป

ทั้งหมดทั้งมวลนี้ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ผู้ที่จะพิจารณาและเป็นผู้เลือกและใช้สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ หรือสิทธิที่จะเลือกตาย คงต้องเป็นบุคคลที่เป็นเจ้าของร่างกายนั้น เท่านั้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมสุขภาพจิต. (2560). *ปัญหาการฆ่าตัวตาย*. 31 พฤษภาคม 2563. <https://dmh.go.th/download/view.asp?id=90>
- โกมาตร จึงเสถียร. (2548). พฤติศาสตร์ทางการแพทย์: มุมมองมานุษยวิทยากับความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ. *พหุวัฒนธรรมทางการแพทย์กับสุขภาพในมิติสังคมวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เกรียงไกร เจริญนาวัฒน์. (5 มกราคม 2548). *เสรีภาพทางกายภาพตามแนวคิดทางกฎหมายของฝรั่งเศส*, 30 มิถุนายน 2563. <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=670>.
- ดวงเด่น นาคสีหราช. (2557). สิทธิของผู้ป่วยที่สิ้นหวังในการตายอย่างสงบในจังหวัดมหาสารคาม. *วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์*, 196-223
- ดวงพร เพชรคง. (2550). *การอุณยฆาต*. บทความใช้เพื่อการนำออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงรัฐสภา รายการเจตนารมณ์กฎหมาย. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- ดำรงค์ สุานดี และอัญชลา โภชนสมบุรณ์. (2560). *สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ.
- ทิพากร ไชยประสิทธิ์. (2562). 11 ประเทศ กฎหมายไฟเขียว “ตายอย่างสงบ”. 5 สิงหาคม 2563. <https://news.thaipbs.or.th/content/278173>
- ทองย้อย แสงศิลป์ชัย. (25 มกราคม 2562). การอุณยฆาต ใช้อำนาจอะไรตัดสิน? อ่านว่า กา-รุน-ยะ-คาด. 30 มิถุนายน 2563. <http://dhamma.serichon.us/>
- ธีระ วรธนารัตน์. (21 มีนาคม 2559). ต้องหมอลิ...รู้ดีที่สุดว่าคนไข้ต้องการ และต้องรักษาอย่างไร... ?. 5 ตุลาคม 2563. <https://www.hfocus.org/content/2016/03/11927>

- ประพาฬรัตน์ สุขดิษฐ์. (2553). มุมมองทางอาชญวิทยาต่อการปลุกถ่ายอวัยวะที่ผิดจริยธรรม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ปรววรรณ วงษ์รวดี. (2561). มโนทัศน์เรื่องสิทธิในการกำหนดชะตากรรมตนเองในพื้นที่ความขัดแย้งจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. บัณฑิตวิทยาลัย. สาขาวิชาความขัดแย้งและสันติศึกษา
- พงศ์ทิพย์ กลัมพะสุต. (2553). การุณยฆาตกับความชอบด้วยกฎหมาย. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยศิลปากร, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขานิติศาสตร์.
- พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์, ทิพย์ภวิษฐ์ ไสชาติ และ สังเวียน สาผาง. (2561). สืบ 5 กับปัญหาการุณยฆาต Five Precept and Euthanasia. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, 3(3), 421-434
- พระไพศาล วิสาโล. (2554). การุณยฆาตในมิติของพุทธศาสนา. 27 เมษายน 2563. <http://www.visalo.org/columnInterview/5409Image.htm>
- พระมหาฐาติ ญาณวิโร (บุญศรี). (2556). การุณยฆาตในสังคมไทยและเกณฑ์การตัดสินในพระพุทธศาสนา Euthanasia in Thai Society and Its Justification according to Buddhism. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
- พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2560. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 123 ก
- พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550. (2550). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 124 ตอนที่ 16 ก
- ภูมิภัทร ศาสตร์ศติ. (2555). อำนาจกระทำของแพทย์ในการให้ผู้ป่วยตายอย่างสงบในวาระสุดท้ายของชีวิต. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ ปรีดี พนมยงค์, สาขานิติศาสตร์

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2560. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 40ก

วิชัย โชควิวัฒน์ และคณะ. (2554). *ก่อนวันพลัดใบ หนังสือแสดงเจตนาการจากไปในวาระสุดท้าย*. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). ที่คิวพี บจก. กรุงเทพฯ

ศาสนจักรของพระเยซูคริสต์แห่งวิสุทธิชนยุคสุดท้าย. การอุณยฆาตและการยึดชีวิต. 30 เมษายน 2563. <https://news-th.churchofjesuschrist.org>

ศูนย์ข้อมูลข่าวสารสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (5 มีนาคม 2561). *เผยค่าใช้จ่าย 6 เดือนสุดท้ายก่อนตาย สูงสุดเมื่อเทียบกับช่วงอื่น*. 1 ตุลาคม 2563. <https://infocenter.nationalhealth.or.th/node/26904>

สรสิทธิ์ เกตรา. (2555). *ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของโครงการขยายเขตพื้นที่ลงทะเลที่บริเวณอำเภอกะสិขัง จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยบูรพา, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ.

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2547). *นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาครอบครัว พ.ศ. 2547-2556*. 1 กรกฎาคม 2563. <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER3/DRAWER076/GENERAL/DATA0000/00000095.PDF>

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2561). *สำนักงานสถิติฯ เผยผลสำรวจสถานะทางสังคมวัฒนธรรม และสุขภาพจิต ปี 2561*. 30 เมษายน 2563. <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/News/2561/N21-09-61-1.aspx>

แสวง บุญเฉลิมวิภาส. (2551). *การรื้อฟื้นสุขภาพผู้ป่วยวาระสุดท้าย ความจริงทางการแพทย์กับขอบเขตทางกฎหมาย. วารสารข่าวสารเพื่อการพัฒนาคุณภาพบริการ การศึกษา วิจัย และวิชาการ วิทยาลัยแพทยศาสตร์กรุงเทพมหานครและวชิรพยาบาล*, 4(1), 241-253

- อนัญพร พูลนิตพร. (ม.ป.ป.). หลักสิทธิมนุษยชนกับสิทธิการตายในสังคมไทย. วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สถาบันรัฐธรรมนูญศึกษา สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ. 28 มิถุนายน 2563. http://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/ewt_dl_link.php?nid=1531
- อมรวิภรณ์ สมจิริง. (2558). *ส่วนประสมทางการตลาดบริการ ที่ส่งผลต่อกระบวนการตัดสินใจศึกษาต่อสถาบันอาชีวศึกษาเอกชน ในเขตเทศบาลนครนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา : Marketing Mix Service Affecting Decision-Making Processes On Private Vocational education Institutions in Nakhonratchasima Municipality Nakhonratchasima Province*. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน, คณะบริหารธุรกิจ, สาขาบริหารธุรกิจ
- อรรัมภา ไวยมุข และคณะ. (2560). การอนุญาตเชิงรุกโดยสมัครใจกับความรับผิดชอบทางอาญา: ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทย - เยอรมัน Voluntary Active Euthanasia and Criminal Liability: A Comparative Study of Thai and German Law. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 9(3), 37-70
- อาปีดิน พัสตุ. (ม.ป.ป.). *การอนุญาต*. 26 เมษายน 2563. <https://www.islam-more.com/view/4775>

ภาษาอังกฤษ

- Adam Augustyn. Euthanasia. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Retrieved October 7, 2020, From Website : <https://www.britannica.com/topic/euthanasia>
- BAN Ki-moon. (2015). *The Universal Declaration of Human Rights*. United Nations
- Bruce Vodiga. (1974). Euthanasia and the right to die-Moral, Ethical and Legal perspectives. 51 Chi.-Kent L. Rev. 1 (1974).

- Candice Craig. (01 Jan 1970). Euthanasia: Refers to the practice of ending a life in a manner which relieves pain and suffering. The precise definition of euthanasia is deliberate. Retrieved October 30, 2020, From Website : <https://slideplayer.com/slide/7243353/>.
- Carl B. Becker. (1990). Buddhist Views of Suicide and Euthanasia. *Philosophy East and West*, 4(4) Understanding Japanese Values, 543-556
- Esther B. De La Torre. (1995) The Right to Assisted Suicide. Retrieved August 9, 2020, From Website: <https://www.lonestar.edu/rightto-assist-suicide.htm>
- Exitinternational founded 1997. (2015). Retrieved May 30, 2020, From Website <https://exitinternational.net/about-exit/dr-philip-nitschke/>
- Gerrit van der Wal and R. J. Dillmann. (1994). Euthanasia in The Netherlands. Retrieved August 5, 2020, Website from : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2540255/>
- Gertrude B. Rolfe. (1893). The Right to Die. *The North American Review*, 157(445), 758-760
- Hans Jonas. (1978). The right to die. *The Hastings Center Report*, 8(4), 31-36
- J. Donald Boudreau and Margaret A. Somerville. (2013). Euthanasia is not medical treatment. *British Medical Bulletin* 2013; 106: 45-66. DOI:10.1093/bmb/ldt010
- Joke Lemiengre. (February 2009). Content analysis of euthanasia policies of nursing homes in Flanders (Belgium). *Medicine Health Care and Philosophy* 12(3):313-22. Retrieved July 30, 2020, DOI: 10.1007/s11019-008-9176-5
- Kimberly Holland. (31 May 2019). Euthanasia: Understanding the fact. Retrieved April 26, 2020, From Website : <https://www.healthline.com/health/what-is-euthanasia>

- Line Today. (7 มีนาคม 2562). การุณยฆาตช่วยพ้นทุกข์กาย แต่คนข้างหลัง ทุกข์ใจไม่แพ้กัน. 28 มิถุนายน 2563. <https://today.line.me/th>
- Merry Wurster. (2018). What does the Bible teach about euthanasia and physician assisted suicide?. Retrieved December 27, 2020, From Website: <https://erlc.com/resource-library/articles/what-does-the-bible-teach-about-euthanasia-and-physician-assisted-suicide/>
- Nicola Davis. (15 July 2019). Euthanasia and assisted dying rates are soaring. But where are they legal?. Retrieved November 1, 2020, From Website : <https://www.theguardian.com/news/2019/jul/15/euthanasia-and-assisted-dying-rates-are-soaring-but-where-are-they-legal>
- Patient Rights councils. (1994). Background about Euthanasia in The Netherlands. Retrieved July 26, 2020, From Website : <http://www.patientsrightscouncil.org/site/holland-background/>
- Rien J P A Janssens, Henk A MJ ten Have and Zbigniew Zylicz. (1999). Hospice and euthanasia in the Netherlands: an ethical point of view. *Journal of Medical Ethics*, 1999(25), 408-412.
- School of Medicine, University of Missouri. Euthanasia. (n.d.) EUTHANASIA. Retrieved November 1, 2020, From Website : <https://medicine.missouri.edu/centers-institutes-labs/health-ethics/faq/euthanasia>
- Sophy. (2558). สิทธิที่จะตาย: Right to die. 27 เมษายน 2563, <http://www.samaritansthai.com/project/>
- Thanissaro Bhikkhu. (2013). *The Buddhist Monastic Code I*. CA: The Abbot Metta Forest Monastery P.O. Box 1409 Valley Center, CA 92082 U.S.A
- The World Federation of Rights to Die Society. (2020) A description of the legal situation by country (in a Word document). Retrieved August

5, 2020, From Website: <https://www.worldrtd.net/legal-situation-worldwide>

The Unrepresented Nations and Peoples Organization (UNPO). (21 September 2017). Self-determination. Retrieved December 25, 2020, From Website: <https://unpo.org/article/4957>

Vis Arshanakh. (2016). บันทึกข้อความชีวิตแดนช่วยกับน้องอกในสมอง. 26 เมษายน 2563. <https://www.facebook.com/notes/vis-arshanakh>

แนะนำผู้เขียน

หน่วยงานที่สังกัด วุฒิการศึกษา ความสนใจทางวิชาการ E-mail	นภาพร อติวานิชยพงศ์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของภาคประชาชน ความเปลี่ยนแปลงของชนบทไทย สหภาพแรงงาน napa1973@tu.ac.th
--	---

หน่วยงานที่สังกัด วุฒิการศึกษา ความสนใจทางวิชาการ E-mail	อนุพงษ์ จันทะแจ่ม มูลนิธินวัตกรรมสร้างสรรค์สังคม สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่น การเมืองท้องถิ่น anupon.chan1@gmail.com
--	--

หน่วยงานที่สังกัด วุฒิการศึกษา ความสนใจทางวิชาการ E-mail	อัฐพร ฤทธิชาติ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา วิทยาศาสตร์บัณฑิตสาขาเทคนิคการแพทย์ มหาวิทยาลัยมหิดล และประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คนชายขอบ การพัฒนา และชนบท-เมือง autthaporn.rit@gmail.com
--	--

โชติเวชญ์ อึ้งเกลี้ยง

หน่วยงานที่สังกัด

มูลนิธินวัตกรรมสร้างสรรค์สังคม

ความสนใจทางวิชาการ

การวิจัยและพัฒนาศักยภาพมนุษย์ นวัตกรรมทางสังคมศึกษา การสร้างทฤษฎีชั่วคราวจากข้อมูล

วุฒิการศึกษา

การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ

ที่อยู่ติดต่อกลับ

มูลนิธินวัตกรรมสร้างสรรค์สังคม

E-mail

shotiweat.ung@gmail.com

ธพัฒน์ วรพิพัฒน์การกิจ

หน่วยงานที่สังกัด

บริษัท ฟิลิปส์ (ประเทศไทย) จำกัด

วุฒิการศึกษา

ประกาศนียบัตรวิชาชีพพยาบาล

คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลวชิรพยาบาล

มหาวิทยาลัยมหิดล

ความสนใจทางวิชาการ

สังคมศาสตร์ จริยศาสตร์ ด้านสาธารณสุข

E-mail

thaphiphat@hotmail.com

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2547
“วิพากษ์นโยบายประชานิยม” (ฉบับปฐมฤกษ์)

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2548
“สำนักอาสาในยุคโลกาภิวัตน์”

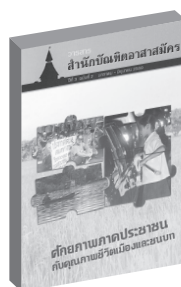
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2548
“ธรรมากับบาทกับการปกครองท้องถิ่น”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2549
“1 ปี สืบสานกับการฟื้นฟูชุมชน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2549
“สร้างสรรค์สุขภาวะชุมชนถ้วนหน้า”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2550
“ศักยภาพภาคประชาชนกับชุมชนแออัดเมืองขอนแก่น”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2550
“หลากหลายชีวิตคนชายขอบ: ความรู้และความจริง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2551
“อาสาสมัคร: จากชุมชนสู่สังคม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2551
“พลวัตชุมชน: เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2552
“ชุมชน สังคมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2552
“40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 และ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1
ประจำเดือนมกราคม-ธันวาคม 2553
“งานอาสาสมัครกับการแก้ปัญหาเชิงสันติวิธี”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2554
“ผู้นำจิตอาสาไร้พรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2554
“สักริณยากจนในสังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2555
“ถอดบทเรียน “น้ำท่วม” สังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555
“วัฒนธรรมชนบท การประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ของการถูกกำหนดนิยาม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2556
“อาสาสมัคร ชำพรสมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2556
“ความเป็นอื่นและการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2557
“รากหญ้า: ส่วนที่ถูกนับ เพื่อที่จะไม่นับรวม ”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2557
“ชุมชนพึ่งตนเองทางออกหรือความฝัน”

วารสารฉบับที่ผ่านมา

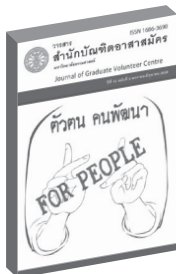
วารสารฉบับที่ผ่านมา

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2558
“เพศสภาพกับการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2558
“กศช. คน ชุมชน สังคม ในงานพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2559
“ตัวคน คนพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2559
“รอบรู้ รู้รอบ ในงานพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2560
“ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2560
“งานอาสาสมัครกับการพัฒนา”

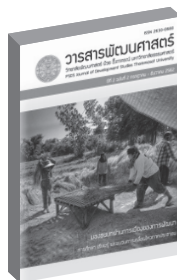
วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2561
“เศรษฐกิจ การเมือง การต่อรอง”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561
“ไทยนอกแผ่นดินไทย”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2562
“โครงการที่ผิดรัก”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562
“มองชนบทผ่านการเมืองของการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2563
“ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการพัฒนา”

ต้องการวารสารพัฒนศาสตร์ (เดิมชื่อ วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร) วิทยาลัย
พัฒนศาสตร์ ป่วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับย้อนหลัง โปรดกรอก
รายละเอียดตามแบบฟอร์ม พร้อมทั้งโอนเงินบริจาคสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร
ในอัตราเล่มละ 150 บาท มาที่

ชื่อบัญชี ออมทรัพย์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป่วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 984-2-38985-5 ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขาท่าพระจันทร์

ชื่อ-สกุล.....

ที่อยู่ให้จัดส่ง.....

.....

หมายเลขโทรศัพท์.....

ต้องการวารสาร

ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม
ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม
ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม

รวม..... เล่ม โดยได้โอนเงินสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร
เป็นจำนวน บาท

โปรดส่งแบบฟอร์มพร้อมสำเนาการโอนเงินมาที่

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ (เดิมชื่อ วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร)
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป่วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
โทรสาร 0-2564-4429
หรือทาง E-mail: psdsjournal.tu@gmail.com

-

การเสนอบทความเพื่อพิมพ์ในวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. ระบบการประเมินบทความ (Peer Review Process)

ประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้นๆ อย่างน้อย 2 คน โดยผู้เขียนบทความและผู้ประเมินไม่รู้จักกัน (double-blind) หลังจากนั้นจะส่งความเห็นของผู้ประเมินให้กับเจ้าของบทความ โดยที่ทางกองบรรณาธิการประสานให้ผู้เขียนแก้ไขบทความและส่งให้กองบรรณาธิการภายในระยะเวลาที่กำหนด

2. กำหนดการตีพิมพ์

ปีละ 2 ฉบับ โดยในแต่ละปี วารสารมีกำหนดออกในฉบับที่ 1 ในเดือนมิถุนายน และฉบับที่ 2 ในเดือนธันวาคม

3. การรับพิจารณาบทความ

กองบรรณาธิการยินดีรับบทความวิชาการ, บทความวิจัย, รวมทั้งผลงานของนักศึกษาปริญญาโท และปริญญาเอก และเปิดกว้างสำหรับงานเขียนสารคดีเชิงวิชาการ รวมทั้งงานวิชาการของท้องถิ่น ซึ่งเขียนขึ้นจากประสบการณ์การค้นคว้า ทดลองภายใต้หลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีระบบการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนด

1. บทความวิจัย จะต้องเขียนหัวข้อ ที่เสนอต้องมีหัวข้อของบทที่ 1 ในงานวิจัย โดยบอกความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์การศึกษา แนวคิดทฤษฎีระเบียบวิธีที่ใช้ สมมติฐาน (ถ้ามี) ผลการศึกษาและสรุป

2. บทความวิชาการ ไม่จำเป็นต้องมี ระเบียบวิธี สมมติฐาน หรือผลการศึกษาแต่จะเรียงหัวข้อเป็นสามส่วนคือ ส่วนนำ ส่วนวิเคราะห์ตีความ และสรุป

4. การเขียนบทความเพื่อเสนอตีพิมพ์

สิ่งสำคัญคือบทความจะต้องไม่เคยถูกตีพิมพ์ที่ไหนมาก่อน และจะต้องไม่ส่งไปตีพิมพ์ที่อื่น หรือส่งบทความไปพร้อมกัน 2 แห่งในเวลาเดียวกัน ความยาวไม่ควรเกิน 25 หน้า (A4) รวมบรรณานุกรม

องค์ประกอบของบทความ

ชื่อบทความภาษาไทย

ชื่อเจ้าของบทความ

บทคัดย่อ ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

รวมกันไม่เกิน 600 คำ (ประมาณไม่เกิน 26 บรรทัด)

คำสำคัญ (key word) มโนทัศน์ทางวิชาการของสาขาวิชา หรือทฤษฎีที่นำมาใช้ 3-5 คำทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทนำ ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่องที่ต้องการเสนอ บอกวิธีการวิเคราะห์ที่จะใช้ หรือข้อมูลที่จะใช้ในการวิเคราะห์ บอกวัตถุประสงค์ของการเขียนบทความ หรือสิ่งที่จะเสนอในบทความนี้

แนวคิด-ทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ หรือกรอบความคิดของการวิเคราะห์

ระเบียบวิธีวิจัย (ในกรณีเป็นบทความวิจัย)

การสุ่มตัวอย่าง การเลือกพื้นที่ศึกษา วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษา หรือสิ่งที่ต้องการเสนอ

เขียนตามวัตถุประสงค์ของการเสนอบทความ หรือคำตอบที่ได้รับจากการศึกษา ตามที่ได้กล่าวไว้ในบทนำ แสดงให้เห็นถึงผลที่ได้จากการศึกษา หรือการวิเคราะห์ ติความ

สรุป

สรุปเนื้อหา ข้อคิดเห็น และข้อสังเกต ของผู้เขียน ตลอดจนแนวทางการประยุกต์ใช้ความรู้

การอ้างอิง

ใช้หลักการอ้างอิง ตามคู่มือพิมพ์วิทยานิพนธ์ ของสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การอ้างอิงในเนื้อหาใช้ระบบนาม-ปี (Author-Date Citation System) ในรูปแบบดังนี้

(ชื่อ นามสกุลผู้แต่ง, ปีที่พิมพ์, น.)

รายการอ้างอิงท้ายบทความ

เรียงตามตัวอักษรของชื่อ-สกุลผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ ตามหลักเกณฑ์ APA (American Psychological Association) ดังตัวอย่าง **ตัวอย่างการเขียนรายการอ้างอิงท้ายบทความ**

แนะนำผู้เขียน ข้อความแนะนำผู้เขียน ไม่เกิน 5 บรรทัด มีเนื้อหาอย่างน้อยประกอบด้วย

ชื่อ-สกุล ตำแหน่ง/ตำแหน่งทางวิชาการ

หน่วยงานสังกัด ความสนใจทางวิชาการ

สาขาวิชาที่สำเร็จการศึกษา

E-mail

ที่อยู่ติดต่อผู้เขียน พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ ที่กองบรรณาธิการสามารถติดต่อได้สะดวก

ตัวอย่างการเขียนรายการอ้างอิงท้ายบทความ

1. วารสารและนิตยสาร

ก. วารสารเรียงลำดับหน้าโดยขึ้นต้นหน้าหนึ่งทุกครั้งเมื่อขึ้นฉบับใหม่ให้ระบุ (ฉบับที่)

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. *ชื่อวารสาร*, ปีที่(ฉบับที่), หน้าแรก-หน้าสุดท้าย.

Author(s). (Year of publication). Title of article. *Title of periodical or journal*, Volume(issue), First-last page.

ตัวอย่าง: กิตติกาญจน์ หาญกุล (2562). ความท้าทายของหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร: ในห้วงยามของการเปลี่ยนแปลง. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 2(1), 52-78.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2557). คนชนบทอีสานกับการทำมาหากิน: ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*, 33(2), 103-127.

ข. วารสารเรียงลำดับหน้าหนึ่งถึงหน้าสุดท้ายต่อเนื่องกันตลอดปี ไม่ต้องระบุ (ฉบับที่)

ตัวอย่าง: สร้อยมาศ รุ่งมณี. (2559). ตำแหน่งแห่งที่ในฐานะเครื่องมือการเข้าถึงข้อมูล: บทสะท้อนจากการทำงานภาคสนามในพื้นที่ชายแดนอีสาน-ลาว. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*, 35, 23-46.

Dzurec, L. C., & Abraham, I. L. (1993). The nature of inquiry linking quantitative and qualitative research nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 18, 298-304.

2. หนังสือ

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อหนังสือ. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: สามชาย ศรีสันต์. (2561). *ว่าด้วยวาทกรรมแนววิพากษ์ บทศึกษาวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนา/หลังการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมมติ.

นภาพร อติวานิชยพงศ์, กิตติกาญจน์ หาญกุล และสร้อยมาศ รุ่งมณี. (2560). *แรงงานเพื่อนบ้านกับคนไทย : ทำงานและอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจ*. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์.

หนังสือที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือบรรณาธิการ ให้ขึ้นต้นด้วยชื่อหนังสือ

ตัวอย่าง: OECD. (2013). *How's Life? 2013 Measuring Well-being*. OECD Publishing.

3. รายงานการประชุมหรือสัมมนาทางวิชาการ

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ชื่อเอกสารรวมเรื่องรายงานการประชุม, วัน เดือน ปี สถานที่จัด. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์. 2562. การประชุมทางวิชาการระดับชาติ “ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี: จุดเริ่มต้นหรือจุดจบของภาคชนบทไทย?” 23-24 สิงหาคม 2562 ณ ห้องประชุมริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: Integration in personality. In R. Dienstbier (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation: Vol. 38. Perspectives on Motivation* (pp. 237-288). Lincoln: University of Nebraska Press.

4. บทความจากหนังสือพิมพ์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์, เดือน, วันที่). ชื่อเรื่อง. ชื่อหนังสือพิมพ์, หน้าที่น่ามาอ้างอิง.

ตัวอย่าง: วิทยากร เขียงกุล. (2562, พฤศจิกายน 18) เป้าหมายการศึกษาควรกว้างกว่าเพื่อการทำมาหากิน. *กรุงเทพธุรกิจ*, 25.

Di Rado, A. (1995, March 15). Trekking through college: Classes explore modern society using the world of Star Trek. *Los Angeles Time*, p. A3.

5. วิทยานิพนธ์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อวิทยานิพนธ์. ระดับปริญญาของวิทยานิพนธ์, สถาบันการศึกษา. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: นราพร อินทร์แดนดอน. (2556). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิชุมชน: ศึกษากรณี การเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในจังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Darling, C. W. (1976). *Giver of due regard: the poetry of Richard Wilbur*. Unpublished doctoral dissertation, University of Connecticut, Storrs, CT.

6. พจนานุกรม

ตัวอย่าง: พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546). กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชัน.

Shorter Oxford English dictionary (5 th ed.). (2002). New York: Oxford University Press.

7. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง, วันที่ทำการสืบค้น. ชื่อฐานข้อมูล. URL Author(s). (date-or “n.d.”). Title of work. (Online), date retrieved. Name of Database or Internet address of the specific document. Specify URL exactly.

ตัวอย่าง: สลิลา มหันต์เขตชูวงศ์. (2561). Isan is too mainstream. วันที่อีสานรากหญ้าพลิกมาเป็นกระแสหลัก, 26 มิถุนายน 2562. <https://web.tcdc.or.th/th/Articles/Detail/ISANISTOOMAINSTREAM>

Ann Mattis. (1984). *A Society for International Development*, Retrieved October 5 2006. from URL books.google.co.th/books?id=E9UWAAAAIAAJ&hl=th&source=gbs_book.

หลักเกณฑ์ และข้อกำหนดสำคัญก่อนส่งบทความ

หลักเกณฑ์	รายละเอียด
1. ตรวจสอบองค์ประกอบของบทความว่าครบถ้วนหรือไม่	
2. ใช้ตัวอักษร cordia new และขนาดตัวอักษร 16 points พร้อมทั้งใช้ตัวเลขทั้งหมดเป็นอารบิก	
3. ให้ใส่ชื่อบทความ และชื่อผู้แต่งบนหัวกระดาษด้านขวามือของทุกหน้า พร้อมใส่เลขหน้า	
4. การกำหนดหัวข้อใหญ่ และหัวข้อย่อยไม่ต้องใส่ตัวเลขหน้าหัวข้อ ยกเว้นหัวข้อย่อยที่ต่อจากหัวข้อย่อยให้ใส่ตัวเลขได้	หากมีหัวข้อต่อจากหัวข้อย่อยให้ใส่เป็น 1.1 และ 1) ตามลำดับเช่น วารสารพัฒนศาสตร์ หลักเกณฑ์การส่งบทความ 1. องค์ประกอบของบทความ 1.1 ส่วนนำ 1) ...
5. หัวข้อใหญ่ให้ใช้ตัวหนาได้ นอกนั้นห้ามใช้ตัวหนา	
6. คำที่ต้องการเน้นให้ใช้ตัวเอน แต่ใช้ได้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น	
7. การอ้างอิงทั้งเชิงบรรณและรายการอ้างอิงให้เป็นไปตามแบบมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำหนด	คู่มือการพิมพ์วิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สามารถ download ได้ที่ www.tu.ac.th/default.tu/default.thai.html
8. การวงเล็บภาษาอังกฤษให้ใช้ตัวอักษรตัวเล็กเท่านั้น ยกเว้นคำเฉพาะ (Proper Noun) ให้ใช้ตัวอักษรตัวใหญ่นำหน้าคำ	(Graduate Volunteer Centre)
9. การใช้คำย่อ กล่าวถึงครั้งแรกให้ใส่คำเต็ม โดยวงเล็บคำย่อ และการกล่าวครั้งต่อไปให้ใช้คำย่อได้	Graduate Volunteer Centre (GVC.) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร (ส.บ.อ.)

หลักเกณฑ์	รายละเอียด
10. การใส่เชิงอรรถอธิบายความ ให้ใส่เชิงอรรถไว้ตอนท้ายของหน้าที่มีเนื้อหาเชิงอรรถนั้นๆ และใส่ตัวเลขเรียงลำดับจากต้นไปจนจบบทความ	
11. บทความทุกบทความจะต้องส่งภาพอย่างน้อย 1 ภาพ สำหรับใช้ประกอบข้อบทความ	
12. หากมีภาพประกอบให้วางภาพตามตำแหน่งที่ผู้เขียนต้องการ และให้ใส่ลำดับภาพเรียงไปจนจบบทความ พร้อมทั้งใส่คำอธิบายประกอบ	
13. การวางตารางให้วางอยู่กึ่งกลางหน้ากระดาษเลขตาราง และชื่อตารางระบุไว้ที่ด้านบนของตาราง	
14. การเรียงเลขตารางให้เรียงลำดับจาก ตารางที่ 1 เรียงลำดับไปจนจบบทความ	
15. ระบุที่มาของตารางไว้ท้ายตาราง โดยให้คำว่าที่มา: ชิดขอบตารางด้านซ้ายมือ	
16. วารสารนี้เคร่งครัดกับการอ้างอิง ขอให้ท่านตรวจสอบให้แน่ใจว่า ไม่มีข้อความส่วนใดที่ผู้เขียนนำมาเขียนในบทความโดยไม่ได้อ้างอิงแหล่งที่มา	
17. การแนะนำผู้เขียนระบุรายละเอียดตามหัวข้อที่กำหนด	

ส่งบทความถึง บรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

email: psdsjournal.tu@gmail.com

หรือส่งบทความออนไลน์ได้ที่ www.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/index

พิมพ์ที่: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, พ.ศ. 2564
โทรศัพท์ 0-2530-4114
โทรสาร 0-2108-8951
E-mail: tanapress@gmail.com

การเรียนรู้

มีส่วนร่วม

คุ้มครอง

นวัตกรรมทางสังคม

อยู่รอด

พัฒนา

การเคลื่อนย้าย

ISSN 2630-0680

9 772630 068002

ราคา 150 บาท

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์วิจัยฯ โทรศัพท์ 02-564-4440-79 ต่อ 1046 โทรสาร 02-564-4429
ท่าพระจันทร์ อาคารอบกประสงค์ 1 ชั้น 6
โทรศัพท์ 02-613-3604 โทรสาร 02-613-3605
Website: www.psds.tu.ac.th